

МАТЕРИАЛИ
XXI МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦИЯ

БЪДЕЩИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ

17 - 25 февруари , 2024

Volume 3

София
«Бял ГРАД-БГ ОДД»
2024

То публикува «Бял ГРАД-БГ» ООД, Република България,
гр.София, район «Триадица», бул.« Витоша» №4, ет.5

Редактор: Милко Тодоров Петков

Мениджър: Надя Атанасова Александрова

Технически работник: Татяна Стефанова Тодорова

Материали за XXI международна научна практическа конференция,
Бъдещите изследвания, 17 - 25 февруари, 2024: София. « Бял ГРАД-БГ » -
166 с.

За ученици, работници на проучвания.

Цена 10 BGLV

ISSN 1561-6908

© Колектив на автори, 2024

© «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2024

БИОЛОГИЧНИ НАУКИ

Микробиология

Қуандықова Г.Т, Құлынбай А.Б., Кенесова Ә.

М.Х.Дуллати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

ЦИСТАНХЕ ӨСІМДІГІНІҢ ЖЕР ҮСТІ ЖӘНЕ ЖЕР АСТЫ БӨЛІКТЕРІНІҢ МАКРО- ЖӘНЕ МИКРОЭЛЕМЕНТТІК ҚҰРАМЫН ЗЕРТТЕУ

Қазіргі уақытта дәрілік өсімдіктердің биологиялық белсенді заттарын зерттеуге көп көңіл бөлінеді. Цистанхе ол өсімдік және жануарлар дәрілік шикізатының, макро және микроэлементтердің, витаминдердің, аминқышқылдарының және биологиялық белсенді заттардың басқа топтарының оңай сіңетін түрлерінің ең перспективалы көзі болып саналады.

Химиялық және фармакологиялық зерттеулер тұрғысынан маңызы бар өсімдік-Цистанхе өсімдіктері (*Cem. Orobanchaceae Vent*), Қазақстанда төрт түрмен ұсынылған (*C. Ambigua*, *C. Flava*, *S. Salsa*, *S. trivalvis*). Олар биіктігі 40 см-ге дейін жететін көпжылдық шөптесін өсімдіктер, тамыр жүйесі жоқ және хлорофилл түзбейді. Вегетациялық кезеңдегі барлық қоректік заттар мен су негізгі өсімдіктің тамырынан алынады. Цистанхенің сабағы күшті, диаметрі 10 см-ге дейін, біркелкі орналасқан ланцет тәрізді қабыршақтарымен жабылған. Өсімдіктің гүлденуі көктемде, шамамен наурызда басталады. Жемісі-екі-үш жапырақшасы бар ашылатын қорап. Жеміс беруі маусым-тамыз айларында болады. Тұқыммен таралады.

Сұңғыла тұқымдастардың цистанха түрлері аз зерттелген және ресми медицинада қолданылмайды, бірақ ежелгі заманнан бері олар Қытай, Корея және

Жапонияның халықтық медицинасында кеңінен қолданылатын құнды техникалық өсімдіктердің қатарына жатады, ал дамыған елдерде фармакологиялық белсенді кең спектрлі препараттарды өндіру үшін шикізат ретінде кеңінен қолданылады.

Қазіргі уақытта цистанханың емдік қасиеттері мен кең фармакологиялық қасиеттерінің болуы (антиоксидантты, қабынуға қарсы, иммуностимуляторлық, нейропротекторлық) Қытай және жапон ғалымдарының көптеген зерттеулерімен расталды.

Цистанхе тұзды ерітіндісінде көмірсулар мен онымен байланысты қосылыстар, органикалық қышқылдар (кәріптас), иридоидтар (цисгахлорин, цистинин), стеролдар, фенолдар және олардың туындылары, гликозидтер, фенилэтаноидтар (цистанозидтер, актеозидтер, дикофеоилактеозидтер, османтусидтер, эхинакозидтер, салидрозидтер, ацетозидтер), лигнандар (сирингин, лириодендрин), олигосахаридтердің едәуір мөлшері табылды флавоноидтар (0,5%) және алкалоидтар (0,33%) [1].

Қазақстан аумағында өсетін цистанхені биологиялық белсенді заттарды (ББЗ) бөліп алу және өсімдік препараттарын алу үшін шикізат көзі ретінде пайдалану мүмкіндігі оның негізгі компоненттерін зерттеуді талап етеді.

Дәрілік өсімдіктің фармакологиялық әсері тек органикалық емес, сонымен қатар бейорганикалық заттарға байланысты болғандықтан және уыттылықтың салдарын болдырмау үшін біз Қазақстанда экологиялық қолайсыз жағдайларында өсетін цистанхе өсімдігінің жер үсті және жер асты бөліктерінің макро - және микроэлементтік құрамын зерттеуді орынды деп таптық.

Макро - және микроэлементтер кез-келген өсімдік пен жануар организмінің ажырамас бөлігі болып табылады, олар жеткілікті мөлшерде өте маңызды, өйткені оларсыз организмнің негізгі физиологиялық және биохимиялық реакциялары жүре алмайды. Зат алмасудың химиялық реттегіштерімен бірге олар әртүрлі биохимиялық процестердің аралық буындарына, адам ағзасындағы зат алмасудың түзеткіштеріне айналады.

Микроэлементтердің жануарлар мен адам ағзасына тамақпен жеткіліксіз жеткізілуі микроэлементтердің пайда болуына әкелуі мүмкін. Сондықтан цистанхадағы макро және микроэлементтердің мазмұнын зерттеу зерттеудің маңызды мақсаты болып табылады.

Біздің зерттеу нысандарымыз 2023 жылғы мамырда Қазақстанда үстіртінің үстіртінің жасыл кентінің аумағында гүлдену кезеңінде жиналған цистанхе столондарының жер үсті және жер асты бөліктері және жеміс беру кезеңінде жиналған осы өсімдіктің тұқымдары болды.

Жиналған өсімдік тазартылып, жер үсті және жер асты бөліктеріне бөлінді.столондар, қораптардан бөлінген тұқымдар. Зерттелетін объектілердегі элементтік құрамды талдау жоғары сезімталдық пен селективтілікке ие және бір үлгідегі макро-микро және ультрамикроэлементтердің құрамын анықтауға мүмкіндік беретін Perkin Elmer компаниясының ISP-MS (Nexion 2000) аппаратында индуктивті байланысқан плазмамен масс-спектроскопия әдісімен жүргізілді.арнайы үлгіні дайындау. Бұл көп элементті әдіс соңғы жылдары өте төмен анықтау шектеріне (элементтердің көпшілігі 0,01 мкг/л - ден төмен) және жоғары өткізгіштікке байланысты биосубстраттардағы микро және ультрамикроэлементтерді анықтаудың ең перспективалы әдісі болып саналады[2].

Талдау жүргізу үшін зерттелетін үлгілерді алдымен жабық жүйелерде (автоклавтарда) қышқыл қоспаларын ыдырату арқылы ерітіндіге ауыстыру керек. Ол үшін тефлон автоклавтарына дымқыл алтын жалату үшін зерттелетін үлгінің дәл ілгегі (шамамен 0,0500-0,5000 г) енгізілді. Содан кейін автоклавтарға концентрацияланған азот қышқылының және (3 мл) сутегі асқын тотығының (4 мл) тиісті мөлшері құйылды, автоклавтар жабылып, mws-3+ (Германия) бағдарламалық жасақтамасы бар Berghof микротолқынды ыдырау құрылғысына орналастырылды. Ыдырау бағдарламасын анықтау ыдырау дәрежесін және автоклавтардың санын (12 данаға дейін) көрсете отырып, зерттелетін заттың түріне сәйкес жүзеге асырылады. Үлгілердің ыдырау уақыты таңдалған бағдарламаға байланысты 25-тен 40 минутқа дейін. Ыдырағаннан кейін автоклавтардың барлық мазмұны сыйымдылығы 100 мл өлшеуіш колбада сандық түрде анықталды және көлемі 0,5% азот қышқылының көмегімен

көрсетілді. MS ISP жабдығында қосымша макро және микроэлементтерді талдау жүргізілді. Стандарттар ретінде көп элементті а-HG стандарты қолданылды. Талдау 3 рет қайталанды және орташа арифметикалық есептелді. Әрбір элемент үшін RSD 0,01-ден 1,0% - ға дейін болуы керек. s-200 Perkin-Elmer перистальтикалық сорғы, генератордың қуаты - 1500 Вт, перистальтикалық сорғының шығыны – 1,2 мл/мин, аргон шығыны – 12-15 л/мин, осьтік жөндеу, небулайзер - 0,8 л/мин[3].

1-ші кестеде зерттелген үлгілерде олардың құрамының кему ретімен *Cistanche solonchakova* элементтері (цистанхе столондары, тұқымдары, жер үсті және жер асты бөліктері) ұсынылған.

Кесте 1. *Cistanche salsa* өсімдігіндегі макро- и микроэлементтер, мг/л

№	Элементтері	Тұқымдары	Жер үсті сабағы	Жер асты сабағы
Биоэлементтер -микроэлементтер				
1	Na	2083,459	2191,209	8491,357
2	K	7092,323	10619,265	7113,770
3	Ca	5570,931	3420,944	2777,234
4	P	846,086	744,333	656,047
5	Mg	4815,804	4048,881	1888,142
6	S	708,366	780,085	702,851
Токсинді микроэлементтер				
1	Al	1153,096	152,272	40,213
2	Pb	0,106	0,039	0,157
3	Ba	2,028	1,171	1,216
4	Bi	0,001	0,000	0,000
5	Cd	0,003	0,004	0,004
6	Hg	0,407	0,010	0,022
7	Ta	0,000	0,000	0,000
8	Be	0,052	0,030	0,029
9	Sb	0,004	0,005	0,004

Жамбыл облысы Мойынқұм ауданында сайсағызының түрлі популяцияларындағы 30 өсімдік түрі бар. Мұндағы өсімдіктер біртекті, бірақ

түйіршікті популяциялар өсетін топырақ құрамының химиялық жағынан әртүрлі. Қазіргі уақытта Маңғыстаудың 18 түрі өседі.

Кесте 2. Мойынқұм мен Маңғышылақта өсетін цистанхенің популяциялары арасындағы биомассасының морфологиялық сипаттамасы

Цистанхе түрінің	Жалпы биіктік	Гүл биіктігі	Гүл салатын бөлігі салмағыорта	Орта бөлігінің	өргегінің салмағы	Төменгі бөлігінің диаметрі	Ортаңғы бөлігінің диаметрі	Жоғары
Маңғышлақ 1	70	25	292	44 8	61 4	6,3	5,2	2,7
Мойынқұм, 1	82	23	216	26 5	87 0	5,3	3,2	2,2
Мойынқұм, 2	81	20	150	16 7	39 5	3,6	2,3	3,7
Маңғышлақ	96	45	130	14 0	34 0	3,3	2,2	1,7

Демек, Қазақстанда өсетін цистанхе тұқымдарының құрамын, жер үсті және жер асты бөліктерінің тұзды бөліктерін талдау нәтижесінде олардың өмірлік маңызды макроэлементтерге, маңызды және шартты түрде алмастырылмайтын микроэлементтерге, сондай-ақ ықтимал уытты құрамға бай екендігі туралы қорытынды жасауға болады. Бұл зерттеудің нәтижелері Қазақстандағы өсетін цистанхе маңызды макро және микроэлементтердің перспективалы көзі болуы мүмкін екенін көрсетеді.

Әдебиет:

1. Садырова Г.А., Байжигитов Д.К., «Особенности рода *Cistanche Hoffm.* Et Link» Наука и жизнь Казахстана №4 (60) 2018- 123-124с.
2. Соколов С.Я. Фитотерапия и фитофармакология: Руководство для врачей.-М.: Медицинское информационное агентство, 2000.- 976 с.
3. Васильева И.Е., Шабанова Е.В., Определение микроэлементов в растениях методом дуговой атомно-эмиссионной спектроскопии. Аналитика и контроль. 2019. Т. 23, № 3. 298-313с.

Қуандықова Г.Т, Кеңесова Ә.Н., Манапбай М.К.

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ ЗАЙСАН АУДАНЫНДА ҚЫРҒАУЫЛ ПОПУЛЯЦИЯСЫНЫҢ ДИНАМИКАСЫН ЗЕРТТЕУ

Қырғауылдар-отырықшы құстар және жыл сайын бірдей ұя салатын және ағатын аумақтарды пайдаланады. Аталықтары арасында аумақтық емес, аумақтық және сателлиттік түрлерінде нақты айырмашылық бар. Ағымдағы уақытта популяциядағы жалпы санының 40% - на дейін құрайтын аумақтық аталықтары учаскелері бір - біріне сәйкес келмейді және аумағы бойынша аумақтық емес атылқтары (50%) және аумақтары бір-біріне сәйкес келетін аталық сателлиттерден (10%) әдетте 3 есе аз.

Жануарлар ресурстарын пайдалануды реттеу нормалары олардың оңтайлы санын сақтауға бағытталуы тиіс. Қырғауыл өндірісінің квоталарын анықтау үшін популяцияның жылдық өсуін білу қажет, бұл оның азық-түлік базасының жағдайына, жыртқыштардың санына, әртүрлі ауруларға және басқа да факторларға байланысты. Физиологиялық тұрғыдан қырғауылдардың екі жыныстық тобы да бір жасқа толғанда көбеюге қабілетті, осылайша барлық құстар популяциялар көбеюге қатысады.

Жануарлар дүниесінің ресурстарын пайдалану ережелері олардың оңтайлы санын сақтауға бағытталуы керек. Қырғауыл өндірісінің квоталарын анықтау үшін популяцияның жыл сайынғы өсуін білу қажет, бұл оның қоректену жағдайына, жыртқыштардың санына, әртүрлі ауруларға және басқа да факторларға байланысты. Физиологиялық тұрғыдан қырғауылдардың екі жыныстық тобы да бір жасында көбейе бастайды, сондықтан популяциядағы барлық құстар көбеюге қатысады[1].

Шығыс Қазақстан облысы табиғат жағдайлары ұсақ төбелі жоталар мен биіктігі орташа таулардан ғана емес, сондай-ақ тау арасындағы көлемді қара адырларды, айтарлықтай кең өзен аңғарларын және мәңгі қар және мұздықтар басқан биік таулардың болуына байланысты флорасы мен фаунасы алуан түрлі, өйткені оның аумағы қамтиды. Шығыс Қазақстан облысында аңшылар мен балықшыларды қызықтыратын жерлер көп.

Популяциялық молекулалық генетиканың заманауи әдістері мен модельдерін ғылыми қолданысқа енгізу белгілі бір аймақтардағы жануарлар популяциясының жасы мен тарихын бағалауға мүмкіндік береді. Зайсан ауданындағы қырғауыл популяциясымен қоныстану уақытына нақты баға беруге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижесінде келесі генетикалық сипаттамалар алынды: $P=23,8\%$, емес= $11,04\%$, бірақ= $10,5\%$. Полиморфизмнің мәні құстардың орташа деңгейінде болды ($P=24\%$), ал байқалған гетерозиготалық орташадан жоғары (бірақ ($J = 4,4\%$ орталар). Байқалған және күтілетін гетерозиготалықтың біршама жоғары мәндері ақ қырғауыл үшін алынады - $=13,4\%$ емес; $H_0=11,2\%$, тундралық қырғауыл үшін төмен ($=5,3\%$ емес; $H_0=4,7\%$) және жаңғақ ($=7,1\%$ емес; $H_0=6,7\%$)[2].

Қазақстанның шығыс бөлігінде, қырғауыл ең қолайсыз жағдайларда, әсіресе қыста өмір сүреді. 2021, 2022, 2023 жылдардағы күзгі-қысқы кезеңде Зайсан ауданында жүргізілген бақылаулар негізінде біз қырғауылдың қыс мезгілінде өмір сүруін қамтамасыз ететін кейбір мінез-құлық ерекшеліктерін анықтадық. Қырғауыл үшін әсіресе қолайсыз жағдайлар терең қар жамылғысы ерте орнатылған кезде қалыптасады. Қазіргі уақытта қырғауылдардың негізгі тамағы- жиналған ауылшаруашылық алқаптарындағы немесе саяжайлар мен бақтардағы тұқымдар, сондықтан қалыптасқан қар жамылғысы бұл тамақ көздерін пайдалануға мүмкіндік бермейді. Құстар адам үйінің жақын жерінен жем іздеуге мәжбүр.

Зерттелген кезеңде қыс төмен температурамен, ерте қармен (қарашаның II-III онкүндігі) және ұзақ сақталатын терең қар жамылғысымен сипатталды. Бұл факторлар зерттелетін аумақта қырғауылдың санын айтарлықтай төмендеткен болуы мүмкін.

2021 жылдың қазан және қараша айларында қырғауыл популяциясының тығыздығы жоғары болды. Қарашадан желтоқсанға дейін бұл көрсеткіш 5-8 есе төмендеді, көбінесе өлген құстар мен жыртқыштар ұстаған қырғауылдардың қалдықтары табылды. 2022 жылдың қаңтарында олардың саны одан да азайды, ал қаңтар айының соңынан ақпанның басына дейін біздің маршруттық зерттеу орындарында бірде-бір құс кездескен жоқ. Айта кету керек, күзде және қыстың басында қырғауылдардың көпшілігі топтарда кездескен, бірақ желтоқсанның аяғынан қаңтардың аяғына дейін жалғыз құстар жиі кездеседі, бұл жалпы санның айтарлықтай төмендеуіне байланысты болуы мүмкін. 2022 жылдың көктемінде сол жерлерде еркектердің жұптасу қоңыраулары тіркелді, бұл құстардың зерттеу аймағына оралуын көрсетеді. 2022-гетерозигота, 2023 жылдардағы күзгі-қысқы кезең де төмен температурамен ерекшеленді (минимум қаңтардың алғашқы күндерінде болды, осы айдың 6-7-де -38°C температура тіркелді) және терең қар жамылғысы. Өлі құстар мен олардың жыртқыштарының жейтін жерлерін табу сирек емес еді. 2022-2023 жылдың қысында табиғи антропогендік және ауылшаруашылық мекендеу орындарында қырғауылдардың болуы, ең алдымен, қыста құстардың негізгі қорегіне айналған[3].

1-ші кестеде қырғауыл құстарын тағы бір зерттеу жұмыстары олардың салмағын, көлемін жасы мен жынысы бойынша нақты мәліметтерге сүйене отырып зерттелді.

Кесте 1. Қырғауыл құстарының морфологиялық сипаттамасы

Түрі	Жасы (ай)	Жынысы	Көрсеткіштер		
			масса, гр	абс.орташа тәуліктік салмағы, гр.	салыстырмалы орташа тәуліктік салмағы, гр.
Румын қырғауылы	8	♂	1450	3,4	2,7
		♀	830	2,3	2,9
	6	♂	1185	4,8	4,3
		♀	711	4,4	4,7
Охотничьи қырғауылы	7	♂	1585	3,7	3,5
		♀	865	4,4	4,7
	8	♂	1430	4,3	3,9
		♀	796	3,7	3,4

Зайсан ауданы Шығыс Қазақстан облысының ең шалғай аумағы болғандықтан, бұл ауданда қырғауылдардың таралуы климатқа байланысты. Бұл аймақтағы қыс қатал, қарлы, ал көктем ерекше. Бірақ қырғауылдар Оңтүстік құс болғанымен, олар да осы аймаққа бейімделе алды. Алайда, қалың қар жауған жылдары олар ұшып кетеді немесе өледі. Себебі, бұл сома күрт төмендейді. Жазда олардың саны біршама артады.

Қырғауылдарды аулау кезеңі 15 қазаннан 30 желтоқсанға дейін. Қырғауылдың аулау мөлшері 52 пайызды құрайды. Бірақ көп жағдайда балық аулау маусымы тек 40-45 пайызды құрайды. Қырғауылдың тығыз қоныстанған аумағы-орманды дала аймағы. Орташа алғанда, 1000 гектар жерге 30-35 (60-қа дейін) бас келеді.

Орташа алғанда, популяция бойынша қырғауылдардың 52%-ы, ал дала аймағында қырғауылдардың жалпы санының 40% -. алуға болады. Яғни, қырғауылдарды аулау деңгейі олардың популяциясының жылдық өсімінен аспауы керек

2-кестеден Зайсан ауданында қырғауылдардың саны жылдар өткен сайын артып келе жатқанын көруге болады. Осылайша, оларға берілген орындардың саны да артып келеді. Бұл спорттық аңшылар үшін жақсы.

Сонымен қатар, ұстау деңгейі кейде аңшылық алқаптардың сапасына да байланысты. Өйткені, әр алқапта қырғауыл популяциясының тығыздығы әртүрлі. Төмен тығыздықтағы аңғардағы қырғауылды 50% мөлшерінде ұстау керек, сондықтан аңғардағы тығыздық 1000 адамға 20-дан 35-ке дейін болады. Ауланатын жердегі (16-19) орта есеппен - 42%, үшіншісінде (13-15) - 38%, ал төртіншісінде (популяция тығыздығы көп 1000 гектарға 8-10 құс) - 20% болады.[4]

Төменде 2-кестеден көріп отырғанымыздай қырғауылға берілетін жолдамалар саны олардың жалпы санынан аспайды, яғни қалыпты мөлшерде. Бұл қырғауыл санының артуына септігін тигізеді.

Кесте 2. Зайсан өңіріндегі қырғауыл саны мен аулау деңгейі.

Жылдар	2020	2021	2022
Есептелген қырғауыл саны	2825	3906	2515
Берілген жолдамалар саны	1467	2028	1302
Нақты ауланған қырғауыл саны	1445	1963	1301

Қырғауылдың мәдени ландшафтпен қатаң байланысы қырғауылдың солтүстік-батысқа қоныстануы мен адамның экономикалық белсенділігі арасында тәуелділіктің болуын болжайды. Молекулярлық-генетикалық әдістердің көмегімен алынған мәліметтер, күзгі-қысқы биологияны және табиғи-антропогендік биотоптардағы қырғауыл санының динамикасын зерттеу, сондай-ақ палеонтологиялық деректерді талдау адамның экономикалық қызметінің

қырғауылдың қоныстануы мен экологиясының ерекшеліктеріне әсерін қорытындылауға мүмкіндік береді.

Әдебиет

1. Яблоков А.В. Популяционная экология. М., Высшая школа, 2017-145с.
2. Фисенко П.В. Изучение фазана обыкновенного (*Phasianus colchicus* Linnaeus, 1758) на Дальнем Востоке России // Вестник ДВО РАН, 2010, №4. 143с.
3. Мелдебеков А.М. Қазақстанның сирек кездесетін және жойылып кету қаупі бар жануарлары. Редкие и исчезающие животные Казахстана / Мелдебеков А.М., Бекенов А.Б.. — Алматы: Нур-Принт, 2021. -244 с
4. Биоресурсы Казахстана: Фауна [Текст] : учебник. Т.4 : Птицы / О.Б. Беркімбай, Г.С. Шабдарбаева, Д.М. Хусаинов, М.Т. Акоев. - Алматы : "Альманах", 2021. - 156 с.

Қуандықова Г.Т, Манапбай М.К., Кенесова Ә.

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

CANNABIS L. ТУЫСЫНА ЖАТАТЫН ҚАРАСОРАНЫҢ ТҮРЛІ ДАМУ САТЫСЫНДАҒЫ КАННАБИНОИДТАРДЫҢ ЖИНАЛУ МӨЛШЕРІН ЗЕРТТЕУ

Қарасораның (*Cannabis sativa* L.) өсуі мен дамуын бүкіл әлемде медициналық және рекреациялық мақсаттар үшін жоғары құндылығына байланысты ғылыми қоғамдастықтың үлкен қызығушылығын тудырды. Бұл зерттеу жарықдиодты спектрлік өзгерістердің оттегінің белсенді түрлеріне және каннабиноидтардың жиналуына әсерін зерттеу мақсатында жүргізілді, бұл үйде өсірілген қарасораның өсуін, пигментациясын, фотосинтезін және қайталама метаболиттерін өндіруді тудырады. Жылыжай жағдайында үш апталық вегетативті өсуден кейін өсімдіктер 90 күн бойы өндіруші зауытта қосымша өсірілді, оларды тәж деңгейіндегі фотосинтетикалық фотондар ағынының тығыздығы 300 мкмоль м⁻² с⁻¹ 4 жарық диодты жарық композицияларымен 16 сағат бойы өңдеді, фотосинтетикалық пигменттер мен фотосинтез жылдамдығы сызықтық түрде 60 күнге дейін өсті, содан кейін күрт төмендеді, бұл L3: mb 240 (қызыл 85% + көк 15%) және L4: PF 240 (қызыл 70% + көк 30%) жарықдиодтарында байқалды. H₂O₂ жоғары концентрациясы L3 және L4 өңдеу кезінде де байқалды, бұл өсудің кейінгі кезеңінде липидтердің асқын тотығуын тудырды. Сонымен қатар, көп жағдайда L4 емдеу кезінде каннабиноидтардың көбірек жинақталуы байқалды[1].

Жарық фотосинтез үшін бірегей энергия көзі және өсімдіктердің өсуінің қозғаушы күші болып табылады. Жарықтың сапасы, саны және ұзақтығы өсімдіктердің өсуі мен дамуын ғана емес, сонымен қатар олардың қоршаған орта жағдайында тұрақты өндірісін қамтамасыз ететін пайдалы бастапқы

материалдар болып табылады. Жасанды жарықта өсімдіктерді өсіру өсірушілерге өсімдік морфологиясын, өсу сипаттамаларын, гүлденуді, өсімдіктердің сапасын және соңғы өнімділігін қоса алғанда, бау-бақша сипаттамаларын сақтауға мүмкіндік береді. Дегенмен, оңтайлы өсу үшін әртүрлі өсімдік түрлерінің жарықтандыру қажеттіліктері және жарық қарқындылығының әсері, сондай-ақ спектрлік құрамның метаболизмге және өсімдіктердің қоректену күйіне әсері туралы жан-жақты білім әлі де жеткіліксіз.

Қарасора (*Cannabis sativa* L.) - жарықдиодты таңдау мен қоздыру тоғына байланысты минималды шығындармен фотондардың жоғары шығыс қуатын қамтамасыз ету үшін, әсіресе жарық шығаратын диодтарды (LED) қолдана отырып, бақыланатын жасанды жарық жағдайында тиімді өсіруге болатын құнды дақыл.

Қарасора өсіретін жарықтандыру жүйелері өсімдіктердің өнімділігін арттыру және қайталама метаболиттердің жоғары деңгейіне жету үшін сапа мен мөлшерді қамтамасыз етуі керек. Жарықтың сапасы мен қарқындылығы жоғары жапырақ температурасының минималды зиянды әсерімен максималды, біркелкі және тұрақты өнімділікті қамтамасыз ету үшін физиологиялық және фотосинтетикалық жақсартуларды ескеруі керек және фото тотығу зақымдануы. Қарасора өсімдіктері жарық спектрінің қарқындылығына қатысты жоғары икемділігімен танымал болғанымен, деректер үйлесімді спектрлер Фотосинтездің максималды жылдамдығын қамтамасыз ету үшін жапырақ температурасын оңтайлы диапазонда ұстай алатынын көрсетті. Осы себепті фотосинтездің спектрлік сапасын түсіну кез келген бөлме өсімдігі үшін жарықтың дұрыс сапасы мен мөлшері бар жарықтандыру жүйесін таңдау үшін өте маңызды.

Қарасора құрамында алкилрезорцинин және монотерпен топтары бар каннабиноидтар деп аталатын бірегей қайталама метаболиттерді шығарады, олар психоактивті және ауырсынуды басатын әсерлер сияқты фармакологиялық белсенділігіне байланысты үлкен қызығушылық тудырады. Осы себепті

каннабиноидтар үлкен назар аударды, ал жоғары метаболиттерді шығаратын жарықдиодты комбинация басқа тұрғыдан көбірек зерттеуді қажет етеді. Сонымен қатар, соңғы зерттеулерде қарасора өсімдіктері абиотикалық стресс жағдайында жоғары қайталама метаболиттер шығарды және мұндай стресстің оттегінің белсенді формалары (АФК) желісімен тікелей байланысы бар.

Антиоксидантты ферменттерді талдау үшін жапырақ үлгілері алынып, оларды дереу сұйық азотқа батырып, қолданар алдында -80°C температурада сақталды. Салмағы 200 мг үлгі 5 мл 50 мм натрий фосфатты буферлік ерітіндіде (рН 7,8) алдын ала салқындатылған ерітінді мен пестицаны пайдаланып гомогенизацияланды, содан кейін $15\,000\times g$ температурада 4°C температурада 20 минут центрифугаланды. суппозиторий сұйықтығын жинағаннан кейін фермент сығындысы 4°C температурада 20 минут бойы сақталды[2].

Жарық өсімдіктердің өсуі мен дамуына әсер ететін маңызды экологиялық фактор болып табылады және өсімдіктер өмірлік циклін аяқтау үшін жарықтың өзгеруіне жауап береді. Жарық шығаратын диодтар - бүгінгі күні кеңінен қолданылатын жоғары тиімді және жылдам дамып келе жатқан жарықтандыру технологиясы. Әр түрлі спектрлік диапазондармен және олардың комбинацияларымен сәулелену өсімдіктердің фотосинтезінің өзгеруіне әкеледі, бұл сайып келгенде өсімдіктердің қалыптасуында және қайталама метаболиттердің құрамында шешуші рөл атқарады. Осы зерттеу нәтижелеріне сәйкес, 30 DAT-пен салыстырғанда 90 dat-да L3 (152,5%) және L2 (78,76%) жоғары өсу қарқыны байқалды. Сол сияқты, 60 күн ішінде L3 (101%) және L2 (97,85%) емдеу кезінде BN жоғарылауы туралы хабарланды. Екінші жағынан, LL және LW екеуі де L2 (44,33% және 51,88%) және L4 (45,97% және 40%) емдеу кезінде 60 DAT-да жоғары деп табылды. L2 өңдеу кезінде, жоғары кіріске қарамастан, қарасора басқалармен бірге қосымша FR жарығы қолданылған кезде морфологиялық сипаттамалардың салыстырмалы түрде төмен мәндеріне қол жеткізді.

Дегенмен, жасыл жарық өсімдіктердің өсуі үшін тиімсіз болып саналады, өйткені өсімдіктердің фотосинтетикалық пигменттері осы толқын ұзындықтары үшін шектеулі сіңіруге ие. Дегенмен, жасыл жарықтың төмен пайызы өсімдіктердің морфологиясына, соның ішінде жапырақтардың өсуіне, стоматалардың өткізілуіне және сабақтың ерте ұзаруына әсер ететіні туралы дәлелдер бар.

Қарасора талшығы берік, әртүрлі сыртқы әсерлерге төзімді. Осылайша, жеңіл өнеркәсіп өнеркәсіп үшін маңызды шикізат көзі болып табылады. Талшықтар қатты, тығыз. Суға немесе арнайы ерітінділерге батырылған кезде, оларды пайдалану кезінде фибриллалар бір-бірінен бөлініп, талшық бос және жұмсақ болады. Бұл талшық химиялық төзімді, сыртқы әсерлерге төзімді. Қарасора талшығы механикалық кернеуге төзімді[3].

Сурет 1. Талшықтың мөлшері қарасора сабағының құрамымен анықталады

Қарасорадағы талшықтың мөлшері орта есеппен 20-24 пайызды құрады. Сонымен қатар, жабайы қарасорадағы талшықтың мөлшері 9-дан 11 пайызға дейін болды, бұл өсірілген сорттарға қарағанда айтарлықтай төмен.

Өсімдікте кездесетін каннабиноидты кешенді анықтау үшін химиялық талдау үшін вегетативті дамудың әртүрлі кезеңдерінде (жеміс беру, тұқымның пісуі) өсімдіктің жапырақ бөлігі пайдаланылды. Эксперимент барысында 4 түрлі өсімдік сорттарының жүйелері арасында әртүрлі қашықтықта өсірілген өсімдік жапырақтарынан анықталған Каннабиноидтар жиынтығы: Felina 34, Fedora 17, Futura 75, Lovrin 110 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1. Қарасораның мәдени сорттарының түрлі даму сатысындағы каннабиноидтардың жиналу мөлшері.

Сорт түрлері	Жүйек аралық қашықтық, см.	КБД, %		ТГК, %	
		жеміс байлауы	пісіп жетілу	жеміс байлауы	пісіп жетілу
Futura 75	15	0,44	0,20	жоқ	жоқ
Futura 75	30	0,83	0,58	жоқ	ізі бар
Fedora 17	15	1,23	1,26	0,06	0,06
Fedora 17	30	0,78	0,73	0,03	0,03
Felina 34	15	0,39	0,26	жоқ	жоқ
Felina 34	30	0,61	0,2	жоқ	жоқ
Lovrin 110	15	0,36	2,23	жоқ	жоқ

Бұл кестеден байқағанымыздай, өсімдік құрамындағы каннабидиолдың ең жоғарғы көрсеткіші Fedora 17 сортында (1,23%, 0,78 %) анықталды. Сондай-ақ, тетрагидроканнабинолдың өсімдік құрамындағы көрсеткіштері өте төмен, тіптен кейбір үлгілерде мүлдем байқалмады[4].

Нәтижелерді қорытындылай келе, біз келесі қорытындыға келе аламыз: жабайы қарасора түрінің жердегі өкілдерінің жоғары өнімділігіне қарамастан, өндірісте пайдалануы төмен. Дегенмен, жабайы қарасораның негізгі сипаттамаларын ескере отырып-өнімділік, жоғары ТГК(тетрагидроканнабинол) құрамы және қолайсыз экологиялық факторлар мен ауруларға төзімділік, өсімдік шаруашылығында пайдалы.

Әдебиет

1. Соколов С.Я. Фитотерапия и фитотермакология: Руководство для врачей.-М.: Медицинское информационное агентство, 2000.- 976 с.
2. Сальников С.В. Агротехнические приёмы формирования урожайности и качества продукции нового сорта безнаркотической конопли Сурская. Нива Поволжья. 2009. №3(12). С.91-96.
3. Калабашкина Е.В., Белопухов С.Л. Термохимический анализ льняного волокна. Бутлеровские сообщения. 2011. Т.28. С.11-14.
4. Степанов Г.С., Фадеев А.П., Романова И.В. Масличная конопля и ее энергетическая

ИКОНОМИКИ

Икономиката на предприятието

Тураров Д.Р¹, Салимбаев Н.Н².¹Казахский Национальный Университет им. аль-Фараби, Казахстан,
г.Алматы²Казахский Национальный Университет им. аль-Фараби, Казахстан,
г.АлматыE-mail: Dauren.83@mail.ru¹; nursalimbaev@gmail.com²**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУІН
ҚАРЖЫЛЫҚ БОЛЖАУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ**

Андатпа. Жаһандану жағдайында Қазақстанда тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету мақсатында қаржылық талдаудың заманауи және тиімді әдістерін зерттеуге бағытталған. Қазіргі таңда жаһандық экономикалық тұрақсыздық жағдайында тұрақты экономикалық өсуді қалыптастырудағы экономикалық көрсеткіштер ЖІӨ, инфляция, жұмыссыздық секілді басты индикаторлар тұрақты экономикалық дамуының негізгі аспектілері ретінде қарастырылады. Мақала барысында тұрақты экономикалық өсуді қалыптастыру үшін қаржылық болжаудың инновациялық даму әдістері талқыланды. Мақалада экономикалық өсуді қаржылық болжау барасында машиналық оқытуды, жасанды интеллектті және статистикалық құралдарды қолдануды пайдалана отырып, қаржылық талдаудың заманауи инновациялық әдістеріне зерттеу жасалды. Экономикалық көрсеткіштерді, саяси өзгерістерді және климаттық факторларды есепке алуға ерекше назар аударылады. *Мақсаты* – экономикалық өсудің тұрақты дамуын қалыптастыруда қаржылық болжаудың болашақта экономикалық көрсеткіштердің жағдайын бағалау, Қазақстандағы экономикалық өсудің тұрақты дамуын қалыптастыру барысында экономикалық индикаторлардың динамикасын талдау арқылы қаржылық болжаудың экономикалық өсудегі маңызды рөлін зерттеу арқылы анықтап көрсету. *Әдістері* – индикаторларды талдау, инновациялық әдістерді қолдану, экономикалық өсуде қаржылық болжаулар жасау және саралау. *Нәтижелері* – Қазақстан Республикасының экономикалық тұрақты дамуының барысында қаржылық болжаудың тиімділігін бағалау үшін, елдегі 2008-2022 жылдардағы экономикалық көрсеткіштер алынып, болашақта экономикалық көрсеткіштердің даму жай күйі болжаулар жасалып, нәтижелер алынды. Қаржылық болжау тұрақты экономикалық өсудегі негізгі құралдардың бірі екені айқындалды. *Қорытынды* – қаржылық болжаудың Қазақстанның экономикалық өсуіне әрі қарай ықпалын анықтап, Қазақстанның экономикасын неғұрлым орнықты және әлемдік аренадағы өзгермелі жағдайларға бейімделе алатыны айқындалды.

Тұрақты дамуға қол жеткізу барысында қаржылық болжаудың инновациялық әдістерін қолданудың маңыздылығын негіздейді және оларды сәтті жүзеге асыру үшін практикалық ұсыныстар берілді.

Annotation. Aimed at studying modern and effective methods of financial analysis in order to ensure sustainable economic growth in Kazakhstan in the context of globalization. Currently, economic indicators in the formation of sustainable economic growth in the context of global economic instability such key indicators as GDP, inflation, unemployment are considered as the main aspects of sustainable economic development. In the course of the article, innovative development methods of financial forecasting for the formation of sustainable economic growth are discussed. The article examines modern innovative methods of financial analysis using machine learning, artificial intelligence and analytical tools in the process of financial forecasting of economic growth. Particular attention is paid to the accounting of economic indicators, political changes and climatic factors. *Methods*-analysis of indicators, application of innovative methods, development and differentiation of financial forecasts in economic growth. *Results*-to assess the effectiveness of financial forecasting in the course of sustainable economic development of the Republic of Kazakhstan, economic indicators for 2008-2022 in the country were taken, forecasts were made and studies were conducted on the state of development of economic indicators in the future. It has been established that financial forecasting is one of the main tools for sustainable economic growth. *Conclusion*-determining the further impact of financial forecasting on the economic growth of Kazakhstan, showed that Kazakhstan's economy is more stable and able to adapt to changing conditions on the world stage. Substantiates the importance of using innovative methods of financial forecasting to achieve sustainable development and gives practical recommendations for their successful implementation.

Аннотация. Цель статьи изучение современных и эффективных методов финансового анализа с целью обеспечения устойчивого экономического роста в Казахстане в условиях глобализации. В настоящее время в условиях глобальной экономической нестабильности основные индикаторы формирования устойчивого экономического роста, такие как ВВП, инфляция, безработица, рассматриваются как ключевые аспекты устойчивого экономического развития. В ходе статьи обсуждаются инновационные методы развития финансового прогнозирования для формирования устойчивого экономического роста. В статье проводится исследование современных инновационных методов финансового анализа с использованием машинного обучения, искусственного интеллекта и аналитических инструментов в области финансового прогнозирования экономического роста. Особое внимание уделяется учету экономических показателей, политических изменений и климатических факторов. *Цель*-выявить важную роль финансового прогнозирования в экономическом росте путем оценки состояния экономических показателей в будущем в формировании устойчивого развития экономического роста, анализа динамики экономических индикаторов в процессе формирования устойчивого развития экономического роста в Казахстане. *Методы* - анализ показателей,

применение инновационных методов, составление и дифференциация финансовых прогнозов экономического роста. *Результаты*-для оценки эффективности финансового прогнозирования в ходе экономического устойчивого развития Республики Казахстан, изучены (сделан анализ) экономические показатели развития страны за 2008-2022 годы, разработаны прогнозы и проведены исследования состояния развития экономических показателей в будущем. Установлено, что финансовое прогнозирование является одним из основных инструментов устойчивого экономического роста. *Заключение*-выявлено дальнейшее влияние финансового прогнозирования на экономический рост Казахстана и установлено, что экономика Казахстана более устойчива и способна адаптироваться к меняющимся условиям на мировой арене. Обоснована важность использования инновационных методов финансового прогнозирования для достижения устойчивого развития и даны практические рекомендации по их успешной реализации.

Түйінді сөздер: Инновация, қаржылық болжау, тұрақты экономикалық өсу, Қазақстан, машиналық оқыту, жасанды интеллект, статистикалық құралдар, жаһандану, ЖІӨ, инфляция, жұмыссыздық, тұрақты даму.

Key words: innovation, financial forecasting, sustainable economic growth, Kazakhstan, machine learning, artificial intelligence, statistic tools, globalization, GDP, inflation, unemployment, sustainable development.

Ключевые слова: инновации, финансовое прогнозирование, устойчивый экономический рост, Казахстан, машинное обучение, искусственный интеллект, статистические инструменты, глобализация, ВВП, инфляция, безработица, устойчивое развитие.

Кіріспе. Қаржылық болжау жеке кәсіпорынның, қаланың, аймақтың және тұтастай мемлекеттің даму стратегиясы мен қызмет жоспарын әзірлеудегі маңызды кезең болып табылады. Қаржылық болжау да, жоспарлау да өңірлік саясатты жүргізудің маңызды нысандары болып табылады және өңірдің экономикалық даму перспективаларын негіздеуге бағытталған. Мемлекеттегі экономикалық жағдайды болжау ретінде қаржылық болжау қалыптасқан даму факторларына байланысты көрсеткіштердің ықтимал динамикасын ашуға мүмкіндік береді.

Қаржылық болжау қажетті жағдайға жету үшін әзірленген болжамды жағдайларды ескере отырып қабылданатын тиісті басқару шешімдерін іске асыруға ықпал етеді. Осылайша, аймақтық дамуды болжау және жоспарлау басқару субъектілеріне тәуелсіз сыртқы және ішкі факторларды ескере отырып, болашақ әлеуметтік-экономикалық жағдайды модельдеуге бағытталған [1]. Қаржылық болжам экономикалық жүйелердің, бұл жағдайда Қазақстан Республикасының экономикалық қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады және ақпараттың едәуір бөлігін құрайды,

Қарқынды өзгерістер мен жаһандық сын-қатерлер дәуірінде тұрақты экономикалық өсуді болжау және қамтамасыз ету ұлттық экономикалар үшін

маңызды міндетке айналуға. Қазақстан бай ресурстары мен өршіл даму мақсаттары бар ел ретінде тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізу үшін экономикаға әсер ететін көптеген ішкі және сыртқы факторларды ескеретін қаржылық болжаудың инновациялық әдістері қажет. [2]

Соңғы жылдары қаржылық болжау кез-келген мемлекетте тұрақты экономикалық өсуді қызметінің маңызды аспектілерінің біріне айналды. Бұл компанияларға әртүрлі уақыт көкжиектерінде өздерінің даму векторын көруге және қажет болған жағдайда болашақта жоғары нәтижелерге қол жеткізу немесе кәсіпорынның дамуының Тоқырауын болдырмау үшін ағымдағы қызметке өзгерістер енгізуге мүмкіндік береді. Қаржылық болжау арқылы компания "кассалық алшақтықтар", өтімділіктің жоғалуы, өндірістің төмендеуі және т.б. байланысты тәуекелдерді азайтады. Сонымен қатар, болжау құралын қолдана отырып, Ұйымның менеджменті әртүрлі коэффициенттерді, мультипликаторлар мен көрсеткіштерді есептеу арқылы белгілі бір кезеңдерден кейін кәсіпорынның қызметін бағалауға мүмкіндік алады. [3]

Қазақстан экономикасының тұрақтылығын қамтамасыз ету және оның экономикалық мақсаттарына қол жеткізу үшін қаржылық болжаудағы инновациялардың маңыздылығын атап өту.

Зерттеу нысаны Қазақстанның экономикасы және қаржы жүйесі. Зерттеу пәні Қазақстанның экономикалық өсуі мен орнықты дамуы контекстіндегі қаржылық болжаудың инновациялық әдістері

Бұған қоса, қаржылық талдаудың инновациялық әдістерін қолдаудағы мемлекеттік және жеке институттардың маңызды рөлін қарастырады және қаржылық инновациялар үшін ашық және қолдау ортасын құру бойынша стратегиялық нұсқауларды ұсынады. Мұндай тәсіл тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етуге және халықтың өмір сүру сапасын арттыруға ықпал ете отырып, Қазақстан экономикасының өзгермелі әлемдік жағдайларға орнықтылығы мен бейімделуін күшейтуге қабілетті.

Қазіргі уақытта Қазақстан бірқатар күрделі міндеттерге, соның ішінде өзгермелі әлемдік сауда әріптестеріне, климаттық жағдайлардағы өзгерістерге және геосаяси өзгерістерге тап болып отырғанын атап өту маңызды. Бұл факторлар қаржылық болжауға бұрынғыдан да икемді және тиімді тәсілді қажет етеді.[4]

Сонымен қатар, технологиялардың даму деңгейі мен деректердің қолжетімділігі қарқынды өсуде, бұл қаржылық талдаудың инновациялық әдістерін дамыту үшін жаңа перспективалар ашады. Заманауи технологиялар нақты уақыттағы деректердің үлкен көлемін жинауға және талдауға мүмкіндік береді, бұл қаржылық модельдердің дәлдігі мен болжау қабілетін едәуір арттыра алады.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеу аясында отандық және шетелдік зерттеушілердің ғылыми мақалаларының материалдары қаралды. Сонымен қатар, Ұлттық статистика бюросы, сондай-ақ Дүниежүзілік банктің

ресми статистикасы ұсынған мәліметтер талданды. Зерттеудің негізгі мақсаты тұрақты экономикалық дамуды қалыптастыруға ықпал ету мақсатында Қазақстан Республикасының экономикалық көрсеткіштерінің қаржылық болжамдарын қалыптастыру болып табылады. Тұрақты экономикалық дамуды қалыптастыру барысында қаржылық болжаудың инновациялық тәсілдері: машиналық оқыту, жасандық интелект және статистикалық талдаулар жасалады. Дамыған елдердің тұрақты экономикалық дамуын қамтамасыз етудің маңызды құралы қаржылық болжау әдістерін қолдану болып табылады. Экономикалық даму жағдайында тұрақты дамуды қалыптастыратын негізгі көрсеткіштер ЖІӨ, инфляция деңгейі және жұмыссыздық деңгейі болып табылады. Зерттеуде жалпылай ғылыми және арнайы әдістер қолданылынды. Әдеби деректер мен ресми ақпаратты талдау кезінде инновациялық тәсілдер, ғылыми мақалалар мен статистикалық жинақтар саралау әдістері негізінде зерттелді. [5][6]

Дегенмен, экономика үнемі өзгеріп отыратындықтан, динамикалық ортада болжамдардың дәлдігі мен бейімделуін қамтамасыз ету үшін деректер мен талдау әдістерін үнемі жаңартып отыру маңызды. Бұл Қазақстан экономикасының тұрақты өсуі үшін ықтимал сын-қатерлер мен мүмкіндіктерді жақсы түсінуге және болжауға мүмкіндік береді.

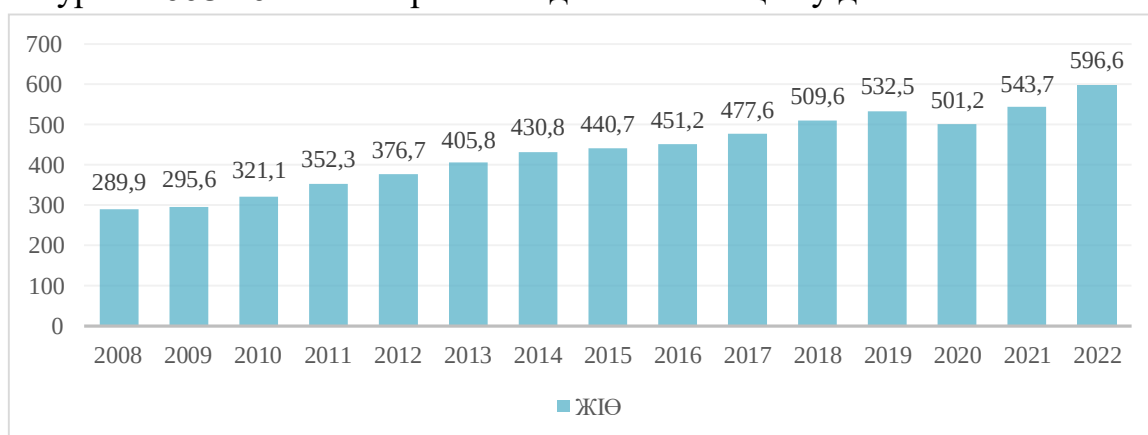
Нәтижелер және оларды талқылау. Қарқынды дамып келе жатқан әлемдік экономика мен технологиялық инновациялар дәуірінде қаржылық болжау тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етудің негізгі құралына айналууда. Қазақстанда Орталық Азиядағы ірі экономикалардың бірі ретінде бұл ерекше маңызды мәселе. Қазақстанда тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізуге ықпал ететін қаржылық болжаудың озық әдістерін қарастырайық. Қаржы саласындағы соңғы үрдістерді талдау арқылы экономикалық дамуды болжауда инновациялық тәсілдерді қолданудың маңыздылығына ерекше назар аударды. Біз инновациялық әдістерді егжей-тегжейлі талдап, олардың Қазақстандағы экономикалық прогресті ынталандыру әлеуетін бағалаймыз.[7]

1-кесте. 2008-2022 жыл аралығындағы Қазақстанның экономикалық көрсеткіштерінің динамикасы.

Жылдар	ЖІӨ (млрд. АҚШ долл.)	Инфляция (%)	Жұмыссыздық (%)
2008	289.9	9,5	6,6
2009	295.6	6,2	6,3
2010	321.1	7,8	5,5
2011	352.3	7,4	5,4
2012	376.7	6,0	5,3
2013	405.8	4,8	5,2

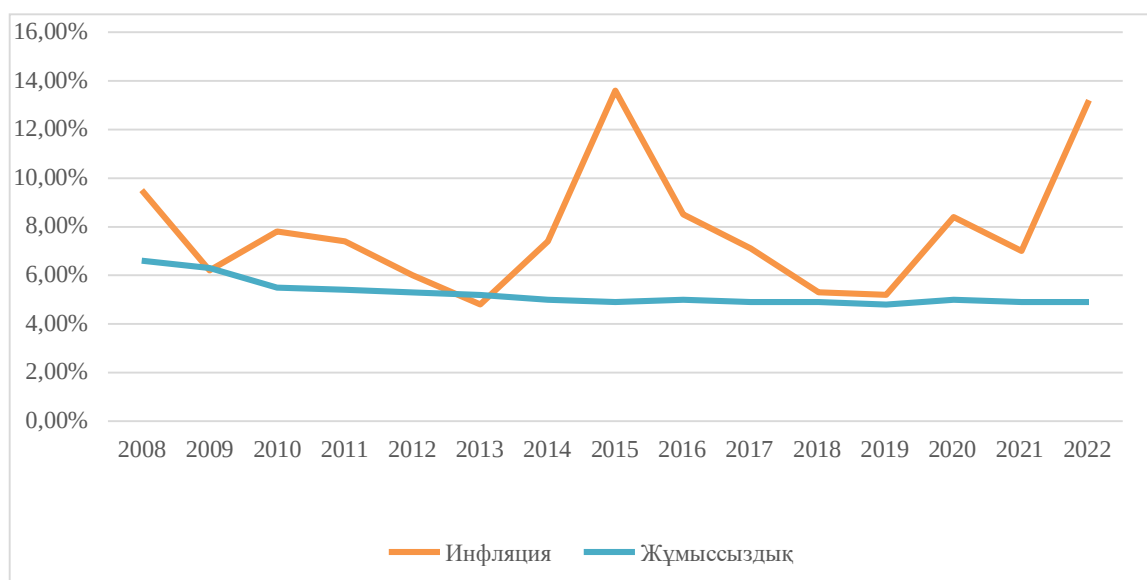
2014	430.8	7,4	5,0
2015	440.7	13,6	4,9
2016	451.2	8,5	5,0
2017	477.6	7,1	4,9
2018	509,6	5,3	4,9
2019	532,5	5,2	4,8
2020	501,2	8,4	5,0
2021	543,7	7,0	4,9
2022	596,6	13,2	4,9

1-сурет. 2008-2022 жыл аралығындағы ЖІӨ нің өсу динамикасы

2008 жылдан бастап 2022 жылға дейінгі кезеңге арналған экономикалық көрсеткіштер серпініне шолу экономиканы дамыту туралы маңызды ақпарат береді. Негізгі көрсеткіштерге назар аударайық: ЖІӨ, инфляция, жұмыссыздық деңгейі. 2008 жылдан бастап 2022 жылға дейін елдің ЖІӨ біртіндеп өсті, бұл экономикалық өсімді көрсетуі мүмкін. Өсім әсіресе 2009 жылдан кейін байқалады, ол кезде ЖІӨ 2009 жылы \$295,6 млрд-тан 2022 жылы \$596,6 млрд-қа дейін өсті. Бұл өндірістің ұлғаюы, инвестициялардың ұлғаюы, экспорттың ұлғаюы сияқты түрлі факторлардың нәтижесі болуы мүмкін. [8]

2-сурет. 2008-2022 жыл аралығындағы инфляция мен жұмыссыздықтың өсу көрсеткіштері.

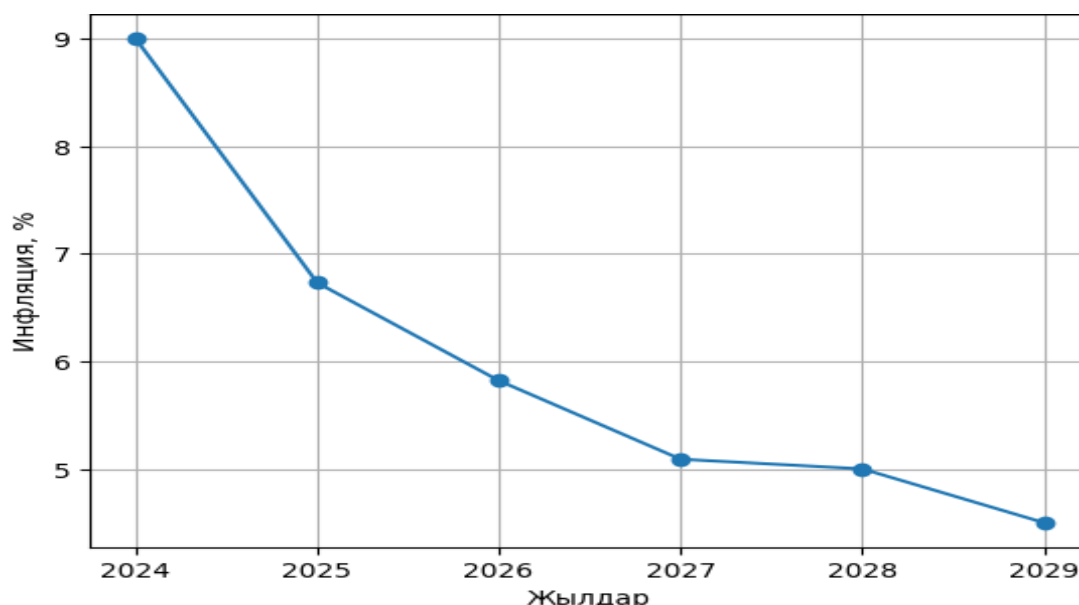
Инфляция-бұл елдегі тауарлар мен қызметтерге баға деңгейінің жалпы өсу деңгейі. Қазақстанда, басқа елдердегідей, инфляция деңгейі сұраныс пен ұсыныс, ақша саясаты, шикізатқа әлемдік бағаның өзгеруі және т.б. сияқты әртүрлі факторларға байланысты өзгеруі мүмкін. Мемлекет әдетте жұмыспен қамтуды қолдау және әлеуметтік бағдарламаларды дамыту бағдарламалары арқылы жұмыссыздықты азайту үшін шаралар қабылдайды.[9]

Инфляция деңгейі зерттеу кезеңінде ауытқиды. Әсіресе жоғары мәндер 2015 және 2022 жылдары (тиісінше 13,6% және 13,2%) байқалды, бұл энергияның әлемдік бағаларының өзгеруі немесе басқа да экономикалық факторлар сияқты түрлі факторларға байланысты болуы мүмкін.

Жұмыссыздық деңгейі 2009 жылдан бері төмендеп, 2015 жылғы ең төменгі деңгейге (4,9%) жетті. Осыдан кейін ол 4,8%-дан 5,0%-ға дейінгі аралықта ауытқи отырып, салыстырмалы түрде тұрақты болып қалды. Бұл экономика үшін қолайлы еңбек нарығындағы салыстырмалы тұрақтылықты көрсетуі мүмкін.

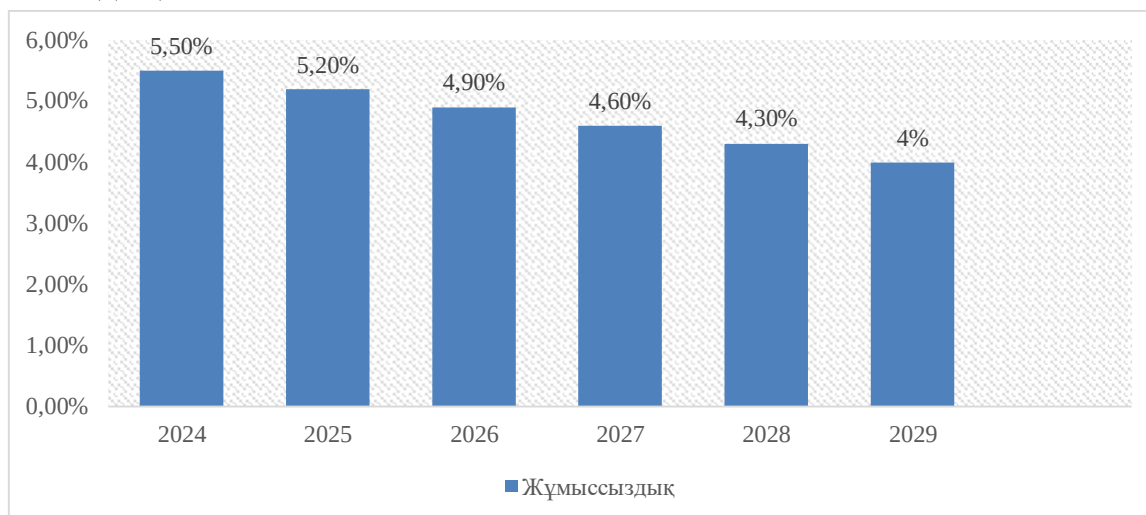
Тұтастай алғанда, ұсынылған деректерге сүйене отырып, инфляцияның ауытқуы байқалса да, ел экономикасы өсу кезеңінен өтті деп болжауға болады, ал жұмыссыздық деңгейі зерттеу кезеңінің басында төмендегеннен кейін салыстырмалы түрде тұрақты күйінде қалып отыр. 2022 жылы инфляцияның күрт өсуі осы құбылыстың себептерін түсіну және тиісті шаралар қабылдау үшін мұқият талдауды талап етуі мүмкін.[10]

3-сурет. 2024-2028 жыл аралығында Қазақстан Республикасының инфляциясының болжамы.

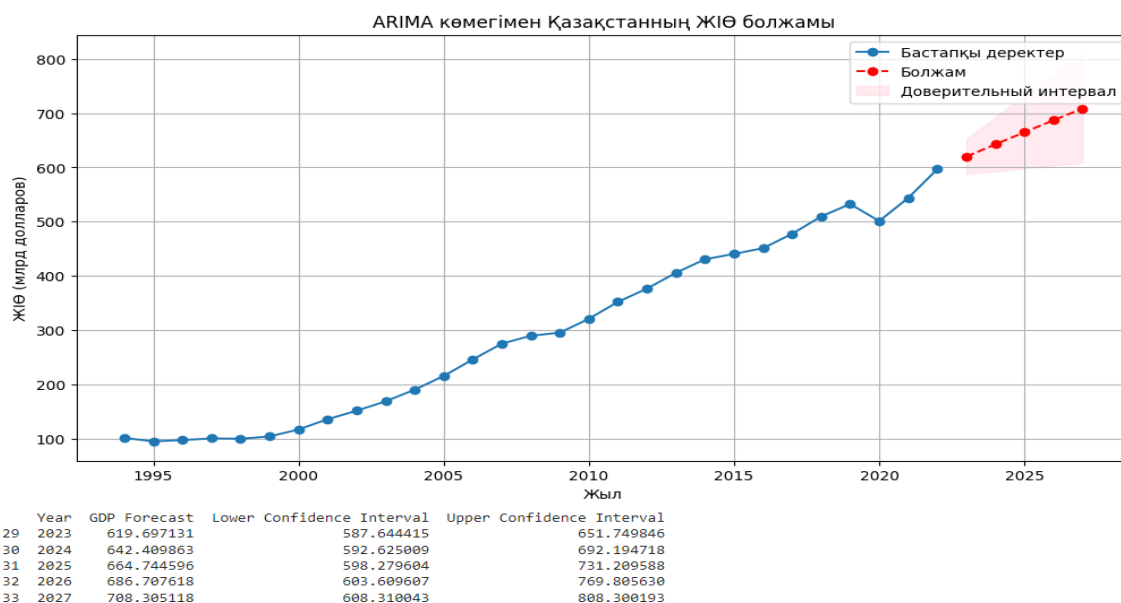
Кесте инфляция деңгейінің болжамды мәндерін Қазақстан үшін алты жылға (2024 жылдан 2029 жылға дейін) пайызбен көрсетеді. Графиктегі әрбір нүкте бір жылды білдіреді және оларды қосатын сызықтар тренд сызығын құрайды. Кестеден болжам инфляция деңгейінің 2024 жылғы 9% - дан 2028 жылы 5% - ға дейін төмендеуін болжайтынын көруге болады.

4-сурет. 2024-2029 жыл аралығындағы Қазақстан Республикасының жұмыссыздық бойынша болжамы.

Бағаналы диаграмма Қазақстандағы жұмыссыздық деңгейінің алдағы алты жылға (2024 жылдан 2029 жылға дейін) пайызбен болжамын білдіреді. Әр баған бір жылға сәйкес келеді және бағанның биіктігі сол жылы жұмыссыздықтың болжамды деңгейін көрсетеді. Кестеден болжам жұмыссыздық деңгейінің 2024 жылы 5.5% - дан 2029 жылы 4.0% - ға дейін төмендеуін болжайтынын көруге болады.[11]

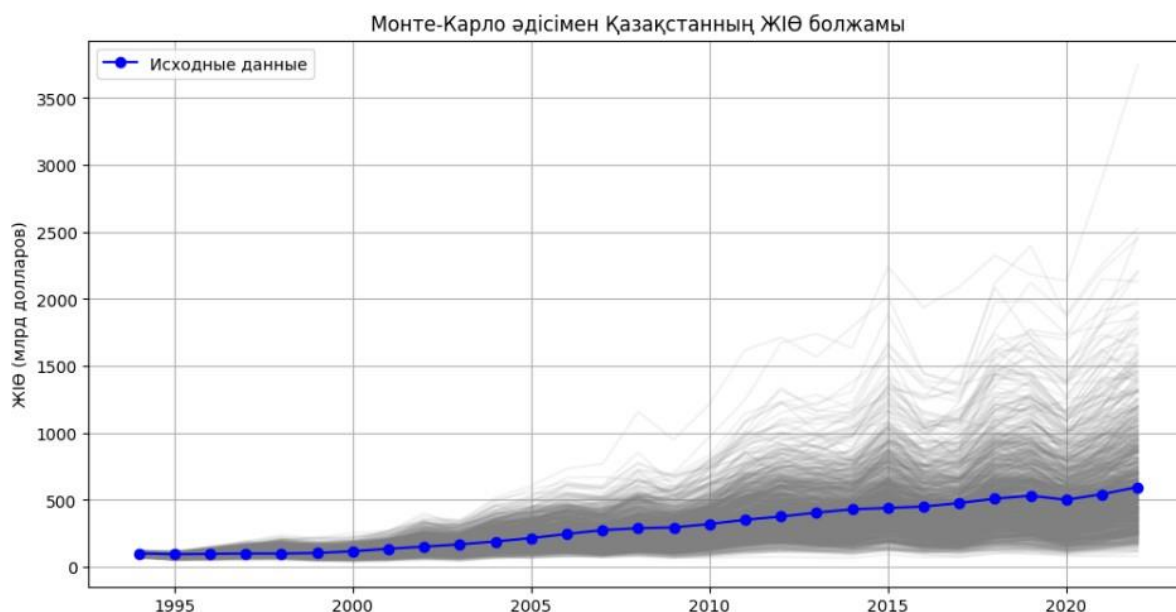
5-сурет. 2024-2027 жыл аралығында ARIMA моделінің көмегімен Қазақстанның ЖІӨ болжамы

ARIMA моделін пайдалана отырып, Қазақстанның ЖІӨ болжамын талдау нәтижелерін толығырақ түсіндірейік. Бастапқы деректер: диаграммадағы көк сызық 2008 жылдан 2022 жылға дейін Қазақстанның ЖІӨ туралы бастапқы деректер көрсетілген. Нүктелі қызыл сызық келесі 5 жылға арналған ЖІӨ-нің болжамды мәндерін білдіреді (2023-2027). График ARIMA моделі алдағы жылдары Қазақстанның ЖІӨ өсу үрдісінің жалғасуын болжамын жасауға болады.. Модель бойынша Қазақстанның ЖІӨ алдағы жылдары ұлғаяды деп болжайды. Бұл елдің экономикалық дамуы үшін оң белгі болуы мүмкін. Модельдің сенімділік аралығының ені болжамдардағы белгісіздік дәрежесін көрсетеді. Аралық неғұрлым кең болса, белгісіздік соғұрлым жоғары болады.[12]

Тәуекелдер мен факторларды бағалау барысында болжамдарды іске асыруға әсер етуі мүмкін ықтимал тәуекелдер мен факторларды ескеру маңызды. Экономика сыртқы күйзелістерге, саяси оқиғаларға және басқа факторларға бейім. Жалпы алғанда, бұл нәтижелер экономикалық саясат пен стратегиялық жоспарлауда шешім қабылдаудың бастапқы нүктесі бола алады, бірақ кез-келген болжам белгілі бір дәрежеде белгісіздікпен байланысты.

6-сурет.2014-2022 жыл аралығындағы Монте-Карло әдісімен Қазақстанның ЖІӨ болжамы

	2014	2015	2016	2017	2018
0	207.965767	289.027506	242.420529	217.331881	303.351139
1	297.443249	422.197532	310.669367	333.143567	432.343618
2	427.923265	532.799200	438.849880	426.239737	503.762620
3	1034.181973	1240.990791	1041.141806	1103.346444	1399.172184
4	292.671951	329.144256	234.563908	226.656484	318.530268

	2019	2020	2021	2022
0	280.210308	201.207086	233.033084	314.784096
1	385.101069	345.106646	362.016811	454.582074
2	504.050294	523.777955	685.836776	710.275813
3	1448.554688	1132.234991	1090.674428	1250.476817
4	333.751004	249.920142	351.867406	425.101887

Сұр сызықтар таратудан кездейсоқ іріктемелер негізінде Қазақстанның ЖІӨ дамуының түрлі сценарийлерін білдіреді. Болжамдарда айтарлықтай өзгергіштік бар екенін көруге болады. Көк сызық бастапқы деректерді көрсетеді және ол имитацияланған нәтижелермен салыстыру үшін бастапқы нүкте ретінде пайдаланылады. Әр жол бір модельдеуді білдіреді, ал әр баған жылға сәйкес келеді. Кесте ұяшықтарындағы мәндер әр модельдеу мен жыл үшін ЖІӨ болжамдарын білдіреді. Әрбір модельдеудегі болжамдар айтарлықтай өзгеруі мүмкін, бұл экономиканың болашақ дамуының белгісіздігін көрсетеді. Визуализация мен кесте Қазақстанның ЖІӨ үшін әр жылға мүмкін болатын мәндердің ауқымын ұсынады.[13]

Сенімділік аралықтары болжамдардағы белгісіздік деңгейін бағалауға көмектеседі. Мысалы, 10-шы және 90-шы процентильдер арасындағы таралу нәтижелердің ықтимал өзгергіштігінің көрсеткіші бола алады. ЖІӨ-ге инфляция және басқа экономикалық жағдайлар сияқты кездейсоқ факторлар әсер етеді деп

күтілуде. Тұтастай алғанда, Монте-Карло әдісін талдау шешім қабылдау мен стратегияларды жоспарлауда пайдалы болуы мүмкін болашақ экономикалық дамудың мүмкін сценарийлерінің әртүрлілігін бағалау құралын ұсынады.

Қорытынды.

Қазақстанның тұрақты экономикалық өсуін қамтамасыз ету үшін қаржылық болжау мемлекеттік саясат деңгейінде, сондай-ақ корпоративтік салада стратегияларды қалыптастыруда және шешімдер қабылдауда шешуші рөл атқарады. Машиналық оқыту мен жасанды интелект, статистикалық талдаулар сияқты әдістер экономикалық көрсеткіштерді болжауға негізгі талдаулар жасалды.

Бұл ретте, макроэкономикалық деректер, Ұлттық банк және Қазақстан экономика министрлігінің есептері, сондай-ақ халықаралық қаржы институттарынан алынған ақпарат сияқты әртүрлі материалдарға қол жеткізу дәл және жан-жақты болжамдар жасауда маңызды рөл атқарады.

1. Осыған орай жасалған инфляциялық болжамдар алдағы жылдарда Қазақстан Республикасының экономикалық тұрақты өсуіне, инвестициялық қолайлы жағдайлар туғызып алдағы уақытта бұл экономикалық көрсеткіш тұрақты 9-5%-ға дейін төмендеп, экономикалық өсуге алып келеді деген болжам жасалды.
2. Ал Қазақстанның ЖІӨ алдағы уақытта тұрақты өсім күтілуде. Алдағы уақытта ЖІӨ 600 млрд доллар болады деп күтілуде. Бұл тұрақты экономикалық өсуді қалыптастаратын басты экономикалық көрсеткіштерінің бірі.
3. Соған орай тұрақты экономикалық өсуді қалыптастыру үшін Қазақстанда жұмыссыздық деңгейі тұрақты көрсеткіш көрсетті 5,5-4% болжам жасалды. Бұл алдағы уақытта тұрақсыз экономикалық жағдайда Қазақстан Республикасының геосаяси, экономикалық тұрғыда әлемдік аренада орнықты экономикалардың бірі болмақ.

Қазақстан үшін орнықты экономикалық өсу контекстіндегі қаржылық болжау талдаудың нақты әдістерін ғана емес, сонымен қатар әлемдік экономикалық үрдістерді, ел экономикасындағы ішкі өзгерістерді және саяси шешімдерді қоса алғанда, факторлардың кең ауқымын ескеруді талап етеді.

Технологияның әсері, климаттың өзгеруі, жаһандық қаржы ағындары және демографиялық өзгерістер сияқты ұзақ мерзімді трендтерді түсіну де тұрақты экономикалық өсуді қалыптастыру контекстінде маңызды болып табылады.

Қаржылық болжау әдістеріндегі инновациялар, соның ішінде жасанды интелект пен машиналық оқытуды пайдалану деректерді дәлірек болжау және талдау үшін жаңа құралдарды ұсына алады.

Ақырында, болжам жасау ғана емес, қажет болған жағдайда стратегиялар мен модельдеулерді түзету арқылы олардың дәлдігін үнемі бағалау маңызды.

Бұл өзгермелі экономикалық ортада өте маңызды болжауға бейімделу тәсілін жасауға көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі

1. Бутакова М. М. экономическое прогнозирование: методы приемы практических расчетов: учеб. пособие. Отв. ред. В.В. Мищенко и др. М.: КНОРУС, 2010. 168 с.
2. Smith, J. (2020). Innovative Approaches to Financial Forecasting for Sustainable Economic Growth in Kazakhstan. *Economic Review*, 45(2), 78-91.
3. Brown, A., & Johnson, M. (2019). Econometric Models for Predicting Long-Term Growth in Emerging Economies. *Journal of Finance and Economics*, 22(4), 211-228.
4. White, R. (2018). Scenario Planning in Economic Development: Strategies for Resilient Growth. *Economic Strategies Journal*, 30(3), 45-58.
5. Patel, S., & Lee, H. (2017). Financial Analysis and Predictive Modeling in Transition Economies. *International Business Review*, 15(1), 112-129.
6. Chen, W., et al. (2016). The Role of Macroeconomic Indicators in Forecasting Economic Growth: Insights from Central Asian Economies. *Economic Trends and Analysis*, 8(2), 77-90.
7. Taylor, L. (2015). Global Financial Institutions and Their Impact on National Economic Growth. *International Journal of Economic Studies*, 11(3), 132-147.
8. Adams, R., & Hughes, K. (2014). Machine Learning Techniques for Economic Forecasting: A Comparative Analysis. *Journal of Economic Data Analysis*, 25(3), 156-171.
9. Garcia, M., & Khan, A. (2013). Predictive Analytics in Financial Forecasting: Case Studies from Emerging Markets. *International Journal of Financial Studies*, 18(4), 82-97.
10. Nguyen, T., et al. (2012). Big Data and Financial Forecasting: Challenges and Opportunities. *Journal of Financial Big Data*, 7(1), 40-55.
11. Robinson, D., & Lopez, E. (2011). Hybrid Forecasting Models for Economic Growth Prediction in Developing Nations. *Economic Development Quarterly*, 32(2), 201-215.
12. Wang, Y., et al. (2010). The Impact of External Factors on Economic Forecasting: A Case Study of Central Asian Economies. *Journal of Global Economics*, 12(4), 120-135.
13. Kim, S., & Chen, L. (2009). Long-Term Economic Growth Predictions Using Machine Learning Algorithms. *Economic Modeling and Analysis*, 18(3), 95-110.

Регионална икономика

Мусрепов С.Б., Мусрепов Н.С., Баймурзин А.С.

НАО Северо-Казахстанский Университет им. М. Козыбаева

АНАЛИЗ ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ ЧИСЛЕННОСТИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Численность населения – один из важнейших показателей, которые помогают оценивать состояние общества, его экономическое положение и дальнейшее развитие. Это статистический показатель, позволяющий оценивать количество жителей, проживающих в определенной конкретно изучаемой регионе РК. Позволяет раскрыть информацию какое количество людей проживает в определенном регионе страны и имеет огромное значение для изучения демографической ситуации, прогнозирования и решения различных социальных и экономических проблем изучаемого региона. Также одним из важных аспектов учета численности населения является анализ демографических тенденций и миграционных процессов. Анализ состояния численности населения региона позволяет определить рост, уровень естественного прироста, смертность, рождаемость, а также миграционные потоки. Изменения численности населения также влияют на принятие соответствующих решений в области здравоохранения, образования, транспорта, жилищной политики и социального обеспечения.

Одним из важнейших факторов при анализе и учете численности населения данного региона является планирование и реализация социальных программ и проектов. Учет и изучение численности сельского населения того или иного региона РК, позволяет устанавливать количество необходимой инфраструктуры, объемы предоставляемых услуг и ресурсов. Анализ и рекомендации рассматриваемых комплекса вопросов о численности населения какого-то региона, позволят государственным и коммерческим организациям ориентироваться в планировании и расчетах, а также прогнозировать изменения, происходящие в данном конкретно рассматриваемом регионе РК. Изучение и

анализ численности населения сельского населения региона РК можно произвести с использованием применения методов картографического моделирования, которые позволят раскрыть суть изучаемого вопроса и показать достоверную информацию об этой проблеме. Так исходя из этого, в данной работе рассмотрим вопросы анализа динамики развития численности сельского населения Республики Казахстан за январь по октябрь 2022 года, с помощью метода картографического моделирования, которая позволит раскрыть процессы передвижения и размещения населения, живущих в сельской местности. В данной работе используем метод кластерного анализа, которая позволяет произвести объединения объектов с помощью одиночной связи.

Суть изучения этого метода в следующем.

Процедура объединения объектов в кластеры (группы) выглядит следующим образом: после построения матрицы расстояний между объектами исследования необходимо произвести объединение двух наиболее близкорасположенных объектов.

1

Далее также производится объединение следующей пары наиболее близкорасположенных объектов. Данная процедура производится последовательно «шаг за шагом» (по одной точке), пока не будут объединены все объекты исследования. С каждым шагом происходит объединение более удаленных объектов. Существуют три вида основных метода (алгоритма) кластерного анализа : метод одиночной связи (метод ближнего соседа) ; метод полной связи (метод дальнего соседа) и метод невзвешенного попарного среднего арифметического. В нашем исследовании будем рассматривать один из этих метод: Метод одиночной связи (метод ближнего соседа). Суть метода ближнего соседа в том, что в новых ячейках матрицы будут записаны минимальные расстояния от образованного кластера, до оставшихся необъединенных в кластеры объектов.[1,3,4,5] Рассмотрим применение этого метода на примере: «Изменения численности сельского населения республики Казахстан с января по октябрь 2022 года».[2].

Таблица №1

Изменение численности сельского населения Республики Казахстан

Области РК	Численность населения на 1 января 2022г.	Естественный прирост(+), убыль(-)	Миграционный прирост(+), убыль(-)	Общий прирост(+), убыль(-)	Численность населения на 1 октября 2022г.
A Абайская	243324	1194	-3901	-2707	240617
B Акмолинская	347501	1300	-3390	-2090	345411
C Актюбинская	235615	2442	-2432	10	235625
D Алматинская	1237435	16780	125	16905	1254340
E Атырауская	305185	4394	-788	3606	308791
F Западно-Казахстанская	301054	2205	-2204	1	301055
G Жамбылская	687722	8417	-6128	2289	690011
H Жетысуйская	389516	3750	-4940	-1190	388326
I Карагандинская	214951	1023	-2889	-1866	213085
J Костанайская	322458	185	-4458	-4273	318185
K Кызылординская	437687	6140	-2672	3468	441155
L Мангыстауская	409801	7796	-642	7154	416955
M Павлодарская	223312	813	-1935	-1122	222190
N Северо-Казахстанская	279968	-204	-3595	-3799	276169
O Туркестанская	1579918	26195	-11951	14244	1594162
P Улытауская	46424	461	-497	-36	46388
Q Восточно-Казахстанская	250050	175	-2479	-2304	247746

Вначале составляем исходную матрицу размером (17*5).

Далее определяют евклидовы расстояния по следующей формуле:

$$(A, B) = \sqrt{(x_A - x_B)^2 + (y_A - y_B)^2 + (z_A - z_B)^2}, \text{ где}$$

$d(A, B)$ – евклидовое расстояние между точками A и B;

x_i – координата x соответствующей точки;

y_i – координата y соответствующей точки;

z_i – координата z соответствующей точки.

После вычисления евклидовых расстояний получаем матрицу

A	243 324	1 194	-3 901	-2 707	240 617
B	347 501	1 300	-3 390	-2 090	345 411
C	235 615	2 442	-2 432	10	235 625
D	1 237 435	16 780	125	16 905	1 254 340
E	305 185	4 394	-788	3 606	308 791
F	301 054	2 205	-2 204	1	301 055
G	687 722	8 417	-6 128	2 289	690 011
H	389 516	3 750	-4 940	-1 190	388 326
I	214 951	1 023	-2 889	-1 866	213 085
J	322 458	185	-4 458	-4 273	318 185
K	437 687	6 140	-2 672	3 468	441 155
L	409 801	7 796	-642	7 154	416 955
M	223 312	813	-1 935	-1 122	222 190
N	279 968	-204	-3 595	-3 799	276 169
O	1 579 918	26 195	-11 951	14 244	1 594 162
P	46 424	461	-497	-36	46 388
Q	250 050	175	-2 479	-2 304	247 746

таксономических расстояний размером (17*17). Таблица №2

Матрица симметричной таксономических расстояний

Таблица №2

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
A	0	147767,7	9769,662	1420047	92381,07	83646,52	632081,2	207846	39557,54	110827,6	279386,1	242819,1	27323,2	51087,85	1902510	276611,2	9964,164
B	147767,7	0	156774	1272300	56395,53	64275,78	484331,3	60134,62	187296,7	37088,49	131739,4	95577,38	174956	96749,08	1754762	424352,9	137975,7
C	9769,662	156774	0	1428958	101057,9	92538,94	641031,9	216823,8	30672,37	119939,2	288273,1	251603,3	18331,53	60281,56	1911447	267603,3	19125,48
D	1420047	1272300	1428958	0	1327962	1336438	788019,2	1212217	1459553	1309318	1140688	1177441	1447192	1369048	482716,4	1696528	1410252
E	92381,07	56395,53	101057,9	1327962	0	9835,247	540101,6	116096	131710,2	21907,54	187306,3	150559,4	119329,1	42237,46	1810480	368566,7	82595,29
F	83646,52	64275,78	92538,94	1336438	9835,247	0	548505,4	124310,3	123117	27910,5	195766	159196,7	110755,5	32956,19	1818926	360135,6	73842,85
G	632081,2	484331,3	641031,9	788019,2	540101,6	548505,4	0	424235,7	671605	521331	352796,4	389684,2	659257,3	581073,4	1270431	908633,1	622300,1
H	207846	60134,62	216823,8	1212217	116096	124310,3	424235,7	0	247375,1	97154,42	71721	36545,4	235037,4	156857,3	1694665	484423	198074,7
I	39557,54	187296,7	30672,37	1459553	131710,2	123117	671605	247375,1	0	150375,3	318876	282244,2	12422,36	90623,08	1942031	237062,5	49339,68
J	110827,6	37088,49	119939,2	1309318	21907,54	27910,5	521331	97154,42	150375,3	0	168813,3	132617,4	138064	59765,08	1791758	387430,1	101056,2
K	279386,1	131739,4	288273,1	1140688	187306,3	195766	352796,4	71721	318876	168813,3	0	37198,37	306516,4	228450,4	1623182	555857	269599
L	242819,1	95577,38	251603,3	1177441	150559,4	159196,7	389684,2	36545,4	282244,2	132617,4	37198,37	0	269871,2	192015,6	1659972	519103,3	233030
M	27323,2	174956	18331,53	1447192	119329,1	110755,5	659257,3	235037,4	12422,36	138064	306516,4	269871,2	0	78323,63	1929681	249397,4	37015,27
N	51087,85	96749,08	60281,56	1369048	42237,46	32956,19	581073,4	156857,3	90623,08	59765,08	228450,4	192015,6	78323,63	0	1851503	327670	41316,76
O	1902510	1754762	1911447	482716,4	1810480	1818926	1270431	1694665	1942031	1791758	1623182	1659972	1929681	1851503	0	2179038	1892730
P	276611,2	424352,9	267603,3	1696528	368566,7	360135,6	908633,1	484423	237062,5	387430,1	555857	519103,3	249397,4	327670	2179038	0	286387,4
Q	9964,164	137975,7	19125,48	1410252	82595,29	73842,85	622300,1	198074,7	49339,68	101056,2	269599	233030	37015,27	41316,76	1892730	286387,4	0

После получения матрицы евклидовых расстояний(таксономических расстояний) приступают к процедуре объединения в кластеры (группы) двух наиболее близкорасположенных (соседних)объектов ,в частности, смотри таблицу№3,где таковыми близлежащими объектами являются « E-F» и наименьшим между ними расстоянием (9835,2).Получают новую уменьшенную матрицу объединения таксономических расстояний размером (16*16).Далее процедура продолжается с определением малых расстояний между близкорасположенных объектов, таковыми являются объекты « K-L» с малым расстоянием между ними (37106,0).(таблица№4).В дальнейшем процедура будет продолжаться последовательно “шаг за шагом”до полного объединения близкорасположенных объектов исследования.(Таблица№3-13)

Окончательным результатом исследования объектов объединения методом одиночной связи будет полученные данные из таблицы №13.

Таблица №3

	A	B	C	D	E:F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q
A	0	147766,7	9577,622	1419956	83623,19	632036	207827,7	39544,22	110821,6	279339,6	242707,5	27249,71	51067,8	1902329	276589,3	9809,39
B	147766,7	0	156766,9	1272201	56250,45	484271,3	60064,69	187295,8	37056,34	131648,5	95316,76	174949,3	96737,18	1754565	424342,2	137968,1
C	9577,622	156766,9	0	1428884	92538,36	640993,4	216805,3	30636,12	119900,8	288249,3	251540	18252,25	60212,23	1911276	267589	18990,59
D	1419956	1272201	1428884	0	1327904	787950	1212136	1459465	1309205	1140635	1177407	1447102	1368938	482473,5	1696450	1410152
E:F	83623,19	56250,45	92538,36	1327904	0	540060,2	116019,5	123109,4	21182,12	187288,6	150520,9	110746,4	32838,58	1810314	360127,4	73814,43
G	632036	484271,3	640993,4	787950	540060,2	0	424208,4	671556,5	521263,3	352772,2	389645,1	659200,1	581003,9	1270294	908580,8	622234,8
H	207827,7	60064,69	216805,3	1212136	116019,5	424208,4	0	328480,3	337882,5	444662,1	412486	325001,7	321915,8	2317542	486724,6	319898,5
I	39544,22	187295,8	30636,12	1459465	123109,4	671556,5	328480,3	0	150364,8	318834,9	282154	12383,9	90612,02	1941847	237049,8	49330,69
J	110821,6	37056,34	119900,8	1309205	21182,12	521263,3	337882,5	150364,8	0	168698,7	132343,8	138039,5	59757,59	1791554	387409,8	101036,9
K	279339,6	131648,5	288249,3	1140635	187288,6	352772,2	444662,1	318834,9	168698,7	0	37106	306469,2	228360,4	1623032	555823,7	269532,9
L	242707,5	95316,76	251540	1177407	150520,9	389645,1	412486	282154	132343,8	37106	0	269777,8	191826,2	1659831	519051,5	232898,1
M	27249,71	174949,3	18252,25	1447102	110746,4	659200,1	325001,7	12383,9	138039,5	306469,2	269777,8	0	78299,43	1929488	249393	37005,77
N	51067,8	96737,18	60212,23	1368938	32838,58	581003,9	321915,8	90612,02	59757,59	228360,4	191826,2	78299,43	0	1851297	327652,7	41293,93
O	1902329	1754565	1911276	482473,5	1810314	1270294	2317542	1941847	1791554	1623032	1659831	1929488	1851297	0	2178856	1892527
P	276589,3	424342,2	267589	1696450	360127,4	908580,8	486724,6	237049,8	387409,8	555823,7	519051,5	249393	327652,7	2178856	0	286380,4
Q	9809,39	137968,1	18990,59	1410152	73814,43	622234,8	319898,5	49330,69	101036,9	269532,9	232898,1	37005,77	41293,93	1892527	286380,4	0

Таблица №4

	A	B	C	D	E:F	G	H	I	J	K	L	M:N	O	P	Q
A	0	147767,7	9769,662	1420047	83646,52	632081,2	207846	39557,54	110827,6	279386,1	242819,1	27323,2	1902510	276611,2	9964,164
B	147768	0	156774	1272300	56395,53	484331,3	60134,62	187296,7	37088,49	131739,4	95577,38	96749,08	1754762	424352,9	137975,7
C	9769,7	156774	0	1428958	92538,94	641031,9	216823,8	30672,37	119939,2	288273,1	251603,3	18331,53	1911447	267603,3	19125,48
D	1E+06	1272300	1428958	0	1327962	788019,2	1212217	1459553	1309318	1140688	1177441	1369048	482716,4	1696528	1410252
E:F	83647	56395,53	92538,94	1327962	0	540101,6	116096	123117	21907,54	187306,3	150559,4	32956,19	1810480	360135,6	73842,85
G	632081	484331,3	641031,9	788019,2	540101,6	0	424235,7	671605	521331	352796,4	389684,2	581073,4	1270431	908633,1	622300,1
H	207846	60134,62	216823,8	1212217	116096	424235,7	0	247375,1	97154,42	71721	36545,4	156857,3	1694665	484423	198074,7
I	39558	187296,7	30672,37	1459553	123117	671605	247375,1	0	150375,3	318876	282244,2	12422,36	1942031	237062,5	49339,68
J	110828	37088,49	119939,2	1309318	21907,54	521331	97154,42	150375,3	0	168813,3	132617,4	138064	1791758	387430,1	101056,2
K	279386	131739,4	288273,1	1140688	187306,3	352796,4	71721	318876	168813,3	0	37198,37	228450,4	1623182	555857	269599
L	242819	95577,38	251603,3	1177441	150559,4	389684,2	36545,4	282244,2	132617,4	37198,37	0	192015,6	1659972	519103,3	233030
M:N	27323	96749,08	18331,53	1369048	32956,19	581073,4	156857,3	12422,36	138064	228450,4	192015,6	0	1851503	249397,4	37015,27
O	2E+06	1754762	1911447	482716,4	1810480	1270431	1694665	1942031	1791758	1623182	1659972	1851503	0	2179038	1892730
P	276611	424352,9	267603,3	1696528	360135,6	908633,1	484423	237062,5	387430,1	555857	519103,3	249397,4	2179038	0	286387,4
Q	9964,2	137975,7	19125,48	1410252	73842,85	622300,1	198074,7	49339,68	101056,2	269599	233030	37015,27	1892730	286387,4	0

Таблица №5

	A	B	C	D	E:F	G	H	I	J	K:L	M:N	O	P	Q
A	0	147767,7	9769,662	1420047	83646,52	632081,2	207846	39557,54	110827,6	242819,1	27323,2	1902510	276611,2	9964,164
B	147768	0	156774	1272300	56395,53	484331,3	60134,62	187296,7	37088,49	95577,38	96749,08	1754762	424352,9	137975,7
C	9769,7	156774	0	1428958	92538,94	641031,9	216823,8	30672,37	119939,2	251603,3	18331,53	1911447	267603,3	19125,48
D	1E+06	1272300	1428958	0	1327962	788019,2	1212217	1459553	1309318	1140688	1369048	482716,4	1696528	1410252
E:F	83647	56395,53	92538,94	1327962	0	540101,6	116096	123117	21907,54	150559,4	32956,19	1810480	360135,6	73842,85
G	632081	484331,3	641031,9	788019,2	540101,6	0	424235,7	671605	521331	352796,4	581073,4	1270431	908633,1	622300,1
H	207846	60134,62	216823,8	1212217	116096	424235,7	0	247375,1	97154,42	36545,4	156857,3	1694665	484423	198074,7
I	39558	187296,7	30672,37	1459553	123117	671605	247375,1	0	150375,3	282244,2	12422,36	1942031	237062,5	49339,68
J	110828	37088,49	119939,2	1309318	21907,54	521331	97154,42	150375,3	0	132617,4	138064	1791758	387430,1	101056,2
K:L	242819	95577,38	251603,3	1140688	150559,4	352796,4	36545,4	282244,2	132617,4	0	192015,6	1623182	519103,3	233030
M:N	27323	96749,08	18331,53	1369048	32956,19	581073,4	156857,3	12422,36	138064	192015,6	0	1851503	249397,4	37015,27
O	2E+06	1754762	1911447	482716,4	1810480	1270431	1694665	1942031	1791758	1623182	1851503	0	2179038	1892730
P	276611	424352,9	267603,3	1696528	360135,6	908633,1	484423	237062,5	387430,1	519103,3	249397,4	2179038	0	286387,4
Q	9964,2	137975,7	19125,48	1410252	73842,85	622300,1	198074,7	49339,68	101056,2	233030	37015,27	1892730	286387,4	0

Таблица №6

	A	B	C	D	E:F	G	H	I	J:K:L:M:N	O	P	Q
A	0	147766,7	9577,622	1419956	83623,19	632036	207827,7	39544,22	27249,71	1902329	276589,3	9809,39
B	147767	0	156766,9	1272201	56250,45	484271,3	60064,69	187295,8	37056,34	1754565	424342,2	137968,1
C	9577,6	156766,9	0	1428884	92538,36	640993,4	216805,3	30636,12	18252,25	1911276	267589	18990,59
D	1E+06	1272201	1428884	0	1327904	787950	1212136	1459465	1140635	482473,5	1696450	1410152
E:F	83623	56250,45	92538,36	1327904	0	540060,2	116019,5	123109,4	21182,12	1810314	360127,4	73814,43
G	632036	484271,3	640993,4	787950	540060,2	0	424208,4	671556,5	352772,2	1270294	908580,8	622234,8
H	207828	60064,69	216805,3	1212136	116019,5	424208,4	0	328480,3	321915,8	2317542	486724,6	319898,5
I	39544	187295,8	30636,12	1459465	123109,4	671556,5	328480,3	0	12383,9	1941847	237049,8	49330,69
J:K:L:M:N	27250	37056,34	18252,25	1140635	21182,12	352772,2	321915,8	12383,9	0	1623032	249393	37005,77
O	2E+06	1754565	1911276	482473,5	1810314	1270294	2317542	1941847	1623032	0	2178856	1892527
P	276589	424342,2	267589	1696450	360127,4	908580,8	486724,6	237049,8	249393	2178856	0	286380,4
Q	9809,4	137968,1	18990,59	1410152	73814,43	622234,8	319898,5	49330,69	37005,77	1892527	286380,4	0

Таблица №7

	A:B	C	D	E:F	G	H	I:J:K:L:M:N	O	P	Q
A:B	0	9577,622	1272201	56250,45	484271,3	60064,69	27249,71	1754565	276589,3	9809,39
C	9577,6	0	1428884	92538,36	640993,4	216805,3	18252,25	1911276	267589	18990,59
D	1E+06	1428884	0	1327904	787950	1212136	1140635	482473,5	1696450	1410152
E:F	56250	92538,36	1327904	0	540060,2	116019,5	21182,12	1810314	360127,4	73814,43
G	484271	640993,4	787950	540060,2	0	424208,4	352772,2	1270294	908580,8	622234,8
H	60065	216805,3	1212136	116019,5	424208,4	0	321915,8	2317542	486724,6	319898,5
I:J:K:L:M:N	27250	18252,25	1140635	21182,12	352772,2	321915,8	0	1623032	237049,8	37005,77
O	2E+06	1911276	482473,5	1810314	1270294	2317542	1623032	0	2178856	1892527
P	276589	267589	1696450	360127,4	908580,8	486724,6	237049,8	2178856	0	286380,4
Q	9809,4	18990,59	1410152	73814,43	622234,8	319898,5	37005,77	1892527	286380,4	0

Таблица №8

	A:B:C	D	E:F	G	H	I:J:K:L:M:N	O	P	Q
A:B:C	0	1272201	56250,45	484271,3	60064,69	18252,25	1754565	267589	9809,39
D	1E+06	0	1327904	787950	1212136	1140635	482473,5	1696450	1410152
E:F	56250	1327904	0	540060,2	116019,5	21182,12	1810314	360127,4	73814,43
G	484271	787950	540060,2	0	424208,4	352772,2	1270294	908580,8	622234,8
H	60065	1212136	116019,5	424208,4	0	321915,8	2317542	486724,6	319898,5
I:J:K:L:M:N	18252	1140635	21182,12	352772,2	321915,8	0	1623032	237049,8	37005,77
O	2E+06	482473,5	1810314	1270294	2317542	1623032	0	2178856	1892527
P	267589	1696450	360127,4	908580,8	486724,6	237049,8	2178856	0	286380,4
Q	9809,4	1410152	73814,43	622234,8	319898,5	37005,77	1892527	286380,4	0

Таблица №9

	A:B:C	D	E:F	G	H:I:J:K:L:M:N	O	P	Q
A:B:C	0	1272201	56250,45	484271,3	18252,25	1754565	267589	9809,39
D	1E+06	0	1327904	787950	1140635	482473,5	1696450	1410152
E:F	56250	1327904	0	540060,2	21182,12	1810314	360127,4	73814,43
G	484271	787950	540060,2	0	352772,2	1270294	908580,8	622234,8
H:I:J:K:L:M:N	18252	1140635	21182,12	352772,2	0	1623032	237049,8	37005,77
O	2E+06	482473,5	1810314	1270294	1623032	0	2178856	1892527
P	267589	1696450	360127,4	908580,8	237049,8	2178856	0	286380,4
Q	9809,4	1410152	73814,43	622234,8	37005,77	1892527	286380,4	0

Таблица №10

	A:B:C	D	E:F	G:H:I:J:K:L:M:N	O	P	Q
A:B:C	0	1272201	56250,45	18252,25	1754565	267589	9809,39
D	1E+06	0	1327904	787950	482473,5	1696450	1410152
E:F	56250	1327904	0	21182,12	1810314	360127,4	73814,43
G:H:I:J:K:L:M:N	18252	787950	21182,12	0	1270294	237049,8	37005,77
O	2E+06	482473,5	1810314	1270294	0	2178856	1892527
P	267589	1696450	360127,4	237049,8	2178856	0	286380,4
Q	9809,4	1410152	73814,43	37005,77	1892527	286380,4	0

Таблица №11

	A:B:C	D	E:F:G:H:I:J:K:L:M:N	O	P:Q
A:B:C	0	1272201	18252,25	1754565	9809,39
D	1272201	0	787950	482473,5	1410152
E:F:G:H:I:J:K:L:M:N	18252,25	787950	0	1270294	37005,77
O	1754565	482473,5	1270294	0	1892527
P:Q	9809,39	1410152	37005,77	1892527	0

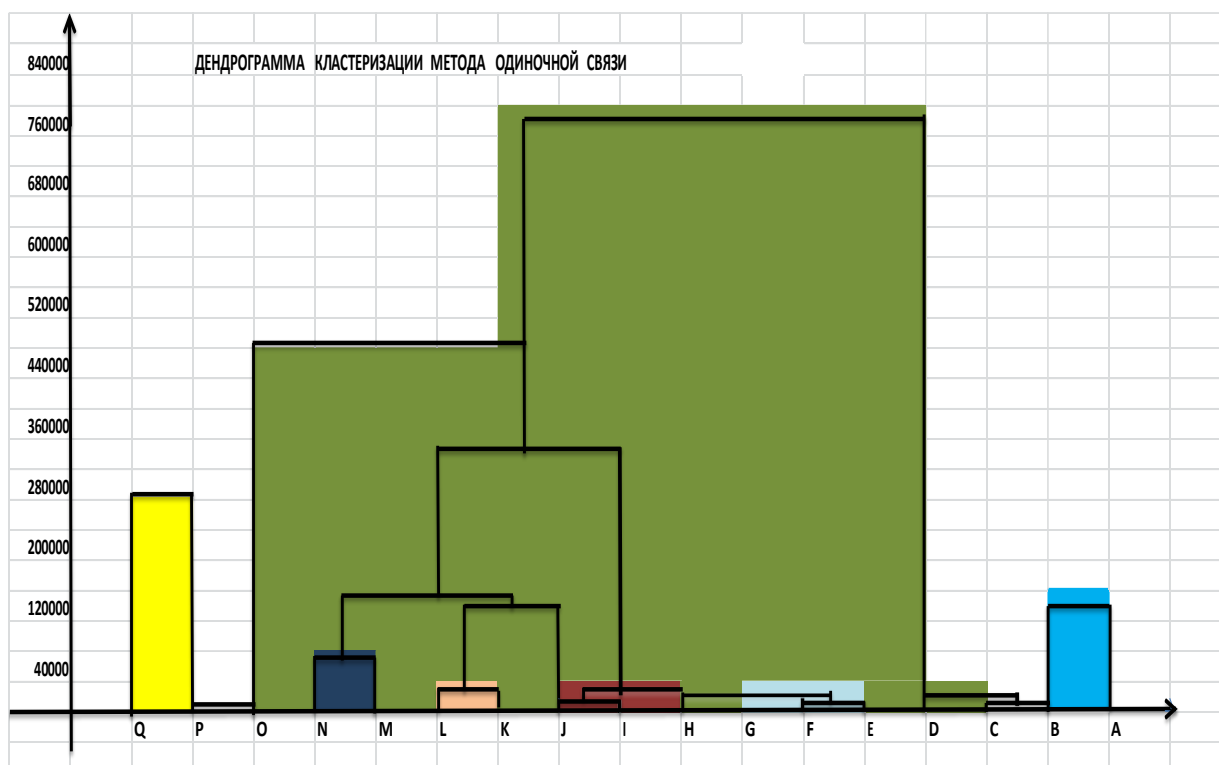
Таблица №12

	A:B:C	D:E:F:G:H:I:J:K:L:M:N:O	P:Q
A:B:C	0	18252,25	9809,39
D:E:F:G:H:I:J:K:L:M:N:O	18252,25	0	37005,77
P:Q	9809,39	37005,77	0

Таблица №13

	A:B:C	D:E:F:G:H:I:J:K:L:M:N:O:P:Q
A:B:C	0	9809,39
D:E:F:G:H:I:J:K:L:M:N:O:P:Q	9809,39	0

Далее, продолжим работу по построению «Дендрограммы кластеризации метода одиночной связи». По оси «ОУ» координатной сетки откладываем таксономические расстояния между близкорасположенными объектами от минимального значения до максимального, а по» ОХ» сами исследуемые объекты. (Приложение №1)

Дендрограмма показывает, что у нас образовались шесть групп объединения объектов регионов республики Казахстан. Из них общий положительный прирост составляют 3 группы, остальные оставшиеся 3 группы составляют общий убыль населения.

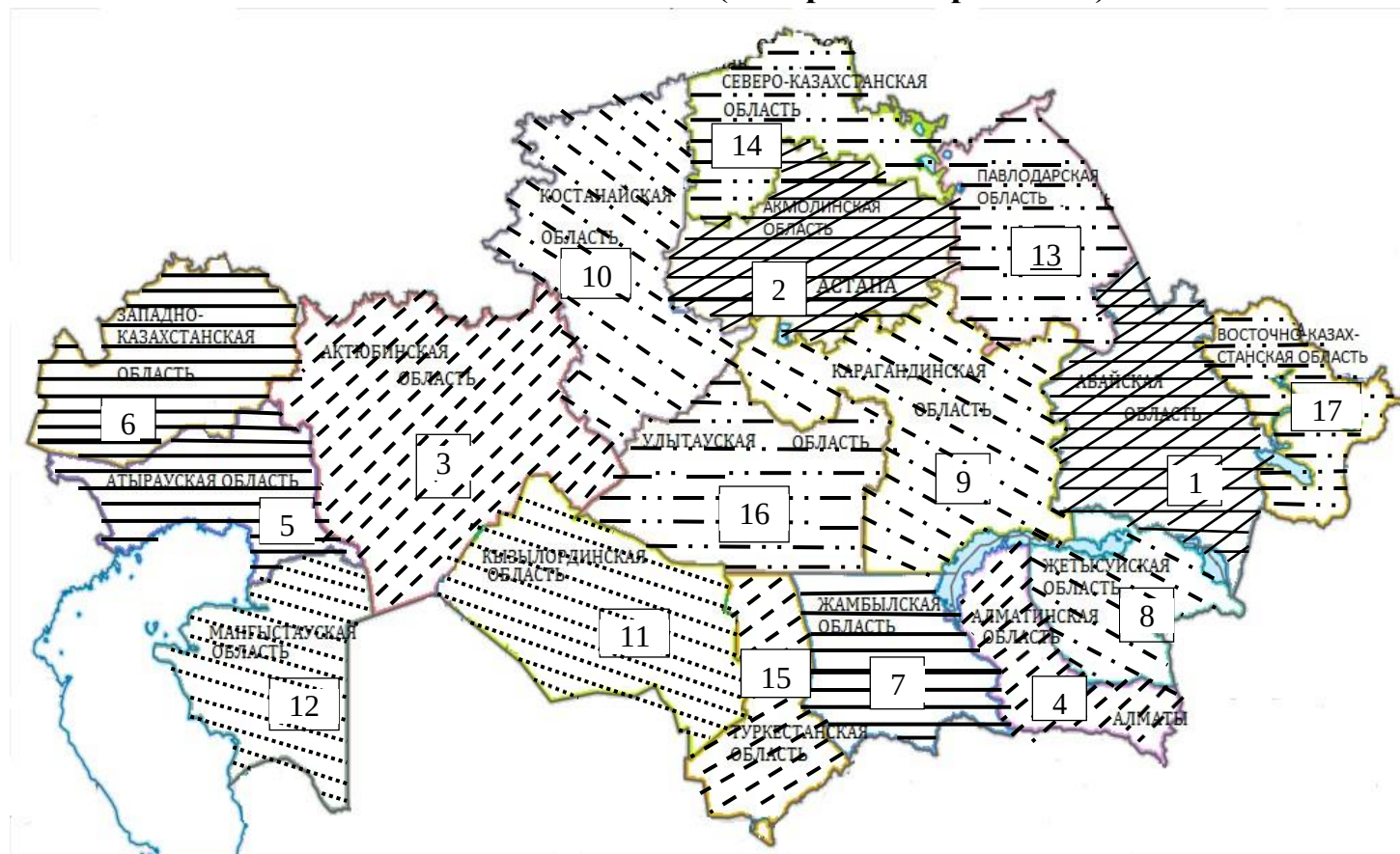
Приложение №2

Объединение областей РК в группы объектов численности населения

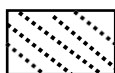
Группы	№	Название областей
I		
	3	Актюбинская
	4	Алматинская
	15	Туркестанская
II		
	11	Кызылординская
	12	Мангыстауская
III		
	5	Атырауская
	6	Западно-Казахстанская
	7	Жамбылская
IV		
	8	Жетысуйская
	9	Карагандинская
	10	Костанайская
V		
	13	Павлодарская
	14	Северо-Казахстанская
	16	Улытауская
	17	Восточно-Казахстанская
VI		
	1	Абайская
	2	Акмолинская

Окончательным результатом выполнения исследований по данной работе является получение карты – модели «Численности сельского населения Республики Казахстан (январь-октябрь 2022г.)». Приложение №3

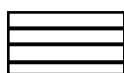
Карта модель численности сельского населения Республики Казахстан (январь-октябрь 2022г.)

I группа

II группа

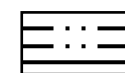
III группа

IV группа

V группа

VI группа

Анализ полученных результатов динамики развития численности сельского населения РК с помощью метода кластерной одиночной связи картографического моделирования указывает на следующие выводы:

Необходимо, вначале отметить, что очень сложным является процесс отслеживания динамики развития прибытия и убытия сельского населения в регионах РК, об этом указывает исходные данные показатели, взятые для исследования. Следует отметить, что изучение этого процесса в данной работе является исследовательским и подлежит дальнейшим шагам изучения и анализа динамики развития перемещения населения. В нашей работе, было предложено провести исследования на основе метода кластерного анализа, рассмотреть его положения и использовать теорию этого метода для изучения данной проблемы. Исследования проведенные кластерным анализом, показали положительные и отрицательные тенденции развития динамики численности сельского населения регионов республики. Таким образом, были установлены шесть групп объединения регионов по показателям, полученных результатами исследования, на это указывает методика объединения одиночной связи и полученная дендрограмма кластеризации. В результате были получены 6 групп объединения территории по кластерам, из них 3 группы составляют положительные тенденции развития регионов, оставшиеся 3 группы показывают отрицательные тенденции динамики развития по численности населения. Далее в данной работе следует отметить следующее:

Во-первых, только в трех областях, в частности, Актюбинской, Алматинской и Туркестанской областях идет очень высокая и положительная тенденция возрастания прибытия притока населения, чем убытия населения в этих регионах.

Во-вторых, в Кызылординской и Мангыстауской областях республики идет положительная тенденция прироста прибытия населения, но уступающие вышеназванным областям РК;

В-третьих, в оставшихся областях Атырауская, Западно-Казахстанская, Жамбылская, также наблюдается положительная тенденция роста численности населения в сельской местности, но в малом приросте.

В-четвертых, следует отметить в Жетысуйском, Карагандинском и Костанайском областях идет большая тенденция убытия населения из сельской местности.

В оставшихся таких областях республики, как Павлодарская, Северо-Казахстанская, Улытауская, Восточно-Казахстанская также продолжается тенденция убывания населения.

Наблюдается очень малое перемещение населения в Абайском и Акмолинском областях.

В конце исследования следует отметить, использование методов картографического моделирования позволяет устанавливать точный анализ данной ситуации, причины его возникновения и конкретнее раскрывать сущности возникающих проблем, позволяющие в дальнейшем принять конкретные пути для решения проблемы.

Список использованной литературы

1. Васмут А.С., Бугаевский Л.М., Портнов А.М. Автоматизация и математические методы в картосоставлении.- Москва; «Недра»,1991г.
2. Агенство по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. Бюро национальной статистики. Астана,2022г.
3. Sokal, R, Michener, C. A statistical method for evaluating systematic relationships / R. Sokal, C. Michener // University of Kansas Science Bulletin. – 1958. – Vol. 38. P. 1409–1438.
4. Estivill-Castro, V. Why so many clustering algorithms: a position paper / V. Estivill- Castro // ACM SIGKDD Explorations Newsletter. – 2002. – Vol. 4 (1). – P. 65–75.
5. Sneath, P. H. A. The Applications of Computers to Taxonomy / P. H. A. Sneath // Journal of General Microbiology. – 1957. – Vol. 17. – P. 201-206.

Маркетинг и управление

Киясов Е.А.

Докторант программы «Доктор делового администрирования (DBA) в здравоохранении» КазНУ имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Обзор нормативной базы, регламентирующей деятельность лабораторной службы в системе санитарно-эпидемиологического надзора в Республике Казахстан (Кодекс Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» и закон в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия)

Организации санитарно-эпидемиологической экспертизы являются одним из элементов государственной системы обеспечения санитарно-эпидемиологического благополучия населения Республики Казахстан [1].

Согласно Кодексу Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» (Статья 93) (далее Кодекс), в единую систему государственной санитарно-эпидемиологической службы входят:

- 1) государственный орган в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения и его территориальные подразделения;
- 2) структурные подразделения иных государственных органов, осуществляющие деятельность в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения;
- 3) юридические и физические лица, осуществляющие деятельность в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения [1].

Поэтому нормативно-правовую базу по организации и деятельности службы санитарно-эпидемиологической экспертизы следует рассматривать неразрывно от действующей системы правового регулирования общественных отношений в области охраны здоровья.

В соответствии со статьей 94 Кодекса, Государственное санитарно-эпидемиологическое нормирование является деятельностью санитарно-эпидемиологической службы и включает в себя:

- 1) разработку единых требований по обоснованию документов санитарно-эпидемиологического нормирования и контроль за их разработкой;
- 2) разработку (переработку), экспертизу, утверждение и опубликование документов санитарно-эпидемиологического нормирования;
- 3) изучение, обобщение практики применения, контроль за применением документов санитарно-эпидемиологического нормирования;
- 4) формирование и ведение единого банка данных документов санитарно-эпидемиологического нормирования;
- 5) гармонизацию документов санитарно-эпидемиологического нормирования с общепринятыми международными требованиями.

Документами государственной системы санитарно-эпидемиологического нормирования являются санитарные правила, гигиенические нормативы, технические регламенты, единые санитарно-эпидемиологические и гигиенические требования к товарам Евразийского экономического союза, инструкции, методические рекомендации, методические указания, методики, приказы, правила и стандарты.

Порядок разработки и утверждения документов государственной системы санитарно-эпидемиологического нормирования определяется государственным органом в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения.

К нормативным правовым актам в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения относятся санитарные правила, гигиенические нормативы, правила, технические регламенты и единые санитарно-эпидемиологические и гигиенические требования к товарам Евразийского экономического союза.

Государственные органы при разработке и утверждении нормативных правовых актов, касающихся вопросов в сфере санитарно-эпидемиологического

благополучия населения, обязаны согласовывать их с государственным органом в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения [1].

Статья 94 также дополнена пунктом 6 в соответствии с Законом Республики Казахстан от 21.05.22 г. № 123-VII (введены в действие с 24 ноября 2022 г.)

Пункт 6. Нормативные правовые акты в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения и документы государственной системы санитарно-эпидемиологического нормирования, содержащие требования к обращению с патогенными биологическими агентами, разрабатываются и применяются с учетом требований в области биологической безопасности.

Кроме Кодекса, основные направления социальной политики государства в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия нашли отражение в главном законодательном документе – Конституции Республики Казахстан, где гражданам предоставлены права на охрану здоровья (Статья 29) [2] и охрану окружающей среды (статья 31) [2]. В сфере обеспечения гарантий государства гражданам на санитарно-эпидемиологическое, экологическое благополучие и радиационную безопасность организациями санитарно-эпидемиологической экспертизы проводятся лабораторные исследования, которые являются частью санитарно-эпидемиологического надзора, характеристика деятельности которого, направления деятельности, цели и задачи представлены в Кодексе Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» [1].

В Кодексе также уделяется значительное внимание санитарно-эпидемиологическому мониторингу, который является государственной системой наблюдения за состоянием здоровья населения и среды обитания, их анализом, оценкой и прогнозом, а также определением причинно-следственных связей между состоянием здоровья населения и воздействием среды обитания (статья 114 [1]). В пункте 2 статьи 114 Кодекса указывается, что целями проведения санитарно-эпидемиологического мониторинга является получение достоверной информации о воздействии среды обитания (химических,

физических, биологических факторов) на здоровье человека, оценка эффективности выполняемых мероприятий по предупреждению возникновения отравлений и вспышек инфекционных, паразитарных и профессиональных заболеваний, возможность прогнозирования их возникновения. В пункте 7 статьи 114 Кодекса также прописаны этапы санитарно-эпидемиологического мониторинга. (Рисунок 1)

Как уже говорилось ранее, кроме Конституции Республики Казахстан и Кодекса Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения», существуют еще ряд нормативно правовых актов в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения: законы, санитарные правила, гигиенические нормативы, правила, технические регламенты и единые санитарно-эпидемиологические и гигиенические требования к товарам Евразийского экономического союза. Остановимся на краткой характеристике перечисленных документов.

На данный момент существует два закона в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия: Закон Республики Казахстан от 21 июля 2007 года N 306 «О безопасности игрушек» (регулирует общественные отношения по определению, установлению, применению, исполнению и контролю требований по вопросам безопасности игрушек), последние изменения внесены 29.12.2021 [3] и Закон Республики Казахстан от 21 июля 2007 года N 301 «О безопасности пищевой продукции» (устанавливает правовые основы обеспечения безопасности пищевой продукции для защиты жизни и здоровья человека, законных интересов потребителей и охраны окружающей среды на территории Республики Казахстан), последние изменения внесены 25.05.2020 г. [4].

Итак, нормативно-правовая база деятельности лабораторной службы в системе санитарно-эпидемиологического надзора в Республике Казахстан является частью действующей системы правового регулирования общественных отношений в области охраны здоровья.

Рисунок 1. Этапы санитарно-эпидемиологического мониторинга.

Источник – составлена автором по материалам Кодексе Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения» (ст.114, п.7) [1].

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ИСТОЧНИКИ

1. Кодекс РК «О здоровье народа и системе здравоохранения» (по состоянию на 26.02.2023 г.)
2. Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г., с изменениями и дополнениями, внесенными Законами РК от 7 октября 1998г. и от 21 мая 2007 г.- Алматы: Юрист, 2007
3. «О безопасности игрушек» Закон Республики Казахстан от 21 июля 2007 года N 306. «Казахстанская правда» от 4 августа 2007 года N 120
4. «О безопасности пищевой продукции» Закон Республики Казахстан от 21 июля 2007 года N 301. «Казахстанская правда» от 31 июля 2007 года N 116

Счетоводство и одит

Жаздыкбаева Д.П. -магистр, преподаватель
Централно-Азиатский инновационный университет

МОДЕЛИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Как известно, развитие системы бухгалтерского учета является составной частью истории человеческого общества. Во всех экономически развитых странах созданы мощные объединения работников, гарантирующие высокий профессиональный уровень своих членов, защищающие их профессиональные интересы. Введение учетных требований в различных отраслях, экономический кризис, дополнительные налоги, как с корпораций, так и с частных лиц обусловили необходимость дискуссий и исследований бухгалтерского учета. Многие социальные изменения явились следствием преобразования системы учета и отчетности. При этом достижения англо-американской системы учета стали основой формирования современной международной учетной системы [1].

Как показало исследование, отдельные ученые в области учета подразделили страны на имеющие высокий уровень и низкий уровень инфляции. При этом страны с высоким уровнем инфляции обязаны скорректировать финансовую отчетность на индексы инфляции.

Кроме того, в зарубежной экономической литературе страны обычно делятся на две большие группы: страны-законодатели и страны-незаконодатели. Первые отличаются предписательностью законов по принципу «Разрешено то, что разрешено». В силу этого учетные правила жестко регламентированы и определяются законодательством. К ним относятся Германия, Франция, Австрия и др. Для стран-незаконодателей характерен разрешительный подход по принципу: «Разрешено то, что не запрещено», учетные стандарты здесь разрабатываются профессионалами и не определяются законодательно. Этот подход используется в США, Великобритании, Канаде и других странах.

Кратко охарактеризуем отдельные организации, деятельность которых в той или иной мере способствует совершенствованию учета исходя из принципа преемственности. Широкому развитию и усилению влияния профессиональных

бухгалтеров через совершенствование и распространения бухгалтерских стандартов оказывает Международная федерация бухгалтеров (МФБ). Организованная в 1977 г., она насчитывает в настоящее время в своих рядах более 100 бухгалтерских организаций из 77 стран мира, вставляющих профессиональных бухгалтеров, работающих в торговле, промышленности, образовании и на государственной службе. Она занимается в основном разработкой этического, образовательного и аудиторского управления бухгалтерской деятельности. В составе МФБ (IFAC) имеются постоянно действующие комитеты по профессиональной этике, планированию, региональным организациям, в том числе и комитет по проведению один раз в пять лет Международного конгресса. МФБ не выпускает стандарты, но всячески исследует распространение существующих стандартов в различных странах мира. Разработка и согласование стандартов бухгалтерского учета в странах Европы лежат на Европейском союзе бухгалтеров-экспертов, который создан в 1951 г. Его членами являются профессиональные организации из 19 европейских стран. Средство согласования законодательных актов стран Европейского экономического сообщества - учетные директивы, представляющие собой юридические документы, адресованные странам-участницам. В настоящее время к бухгалтерскому учету относятся пять принятых директив. Активное влияние на международные экономические отношения оказывает Организация Объединенных Наций. С ее помощью учреждены Всемирный банк, Международный валютный фонд, Конвенция по торговле и развитию, Совет по экономике и социальным вопросам (ЭКОСОК), куда относиться Комитет по транснациональным корпорациям. Перечисленные организации прилагают усилия к унификации учета, в частности сопоставляется учет в каждой стране, и предпринимаются попытки согласовать требования к публикации отчетности, подсчете прибыльности, ликвидности, кредитоспособности [2].

Подразделение организации бухгалтерского учета на различные модели (фр. *modele*, ит. *modello*, лат. *modules* - образец, мера, описание какого-либо процесса, явления в обществе, природе) - весьма распространено в мировой учетной практике, о чем свидетельствует изучение различных источников. Классификация моделей учета разных стран на Западе началась в начале XX в. Один из первых авторов работ в этом направлении - Г. Р. Хэтфилд, который в одной из своих статей, переизданной в 1966 г., выделил и описал три типа

моделей бухгалтерского учета: американскую, британскую и континентальную. Дальнейшее такое подразделение на модели и их влияние на организацию учета в той или иной стране позволило классифицировать страны в зависимости от принятой системы учета. В настоящее время различают, по меньшей мере, пять моделей (таблица 1) [3].

Расширяя характеристику сущности моделей, приведенных в таблице 1, отметим что страны, входящие в первые три группы, используют бухгалтерский учет в целях исчисления финансового результата, тогда как другие нацеливают его для контроля сохранности ценностей.

Таблица 1. Модели бухгалтерского учета

Вид модели	Краткая характеристика	Страны
Британо-американская	Ориентация учета на информационные запросы инвесторов и кредиторов профессиональные знания и здравый смысл позволяют бухгалтеру решать сложные вопросы учета, связанные с предоставлением достоверной информации пользователям. Источником учетных принципов для бухгалтера служит как законодательство, так и предпринимательская экономика	Австралия, Великобритания, Венесуэла, Гонконг, Индия, Израиль, Ирландия, Канада, Кипр, Колумбия, США, Малайзия, Мексика, Нигерия, Нидерланды, Пакистан, Гвинея, Сингапур, Филиппины, ЮАР и др.
континентальная	Учет регламентируется законодательно и отличается консервативностью, направлен на удовлетворение запросов правительства по налогообложению в соответствии с национальным макроэкономическим планом. Бизнес имеет тесные связи с банками, которые решают финансовые проблемы компаний	Австрия, Алжир, Ангола, Бельгия, Гвинея, Греция, Дания, Египет, Испания, Италия, Люксембург, Марокко, Норвегия, Португалия, Синегал, Франция, Германия, Швейцария, Швеция, Япония и др.
Южноамериканская	Основное отличие выражается в перманентной корректировке учетных данных и их влиянии на темпы инфляции. Учет ориентирован на потребности государственных органов, используемые методики унифицированы, в отчетности в основном отражается информация, необходимая для отражения налогов	Аргентина, Боливия, Бразилия, Гайана, Парагвай, Перу, Уругвай, Чили, Эквадор
Интернациональная	Вытекает из потребности в международной согласованности учета в интересах иностранных участников международных валютных рынков	Количество стран ограничено, включает в себя крупные корпорации

Исламская	Особенности развития модели связаны с влиянием богословских идей, в частности запрещено получение дивидендов ради собственн дивидендов	Распространена в основном в странах, где проповедуется исламская религия
-----------	--	--

Поскольку учет в странах британо-американской модели проводится исходя из сложившейся практики, он включает в себя два варианта - английский и американский. Первый характерен для таких стран, как Великобритания, Южная Африка, Новая Зеландия, Австралия, Эйре (Ирландия). Соответственно, второй - для США, Канады, Мексики и Филиппин. Страны, относящиеся к континентальной модели, также могут быть подразделены на две группы:

признающие преимущественно правовые отношения и исходя у этого правильность отражения учетных данных (Германия);

нацеленные на налоговое фискальное право (Франция, Италия, Испания, Бельгия).

Американская бухгалтерская ассоциация выделяет восемь классификационных признаков, влияющих на учет:

политическую систему; экономическую систему;

уровень экономического развития; цели финансовой отчетности; авторство учетных стандартов;

принципы и уровень профессиональной подготовки и сертификации; систему контроля за исполнением профессиональных и этических стандартов;

пользователей учетной информацией [4].

Повышение роли бухгалтерского учета в современном обществе потребует дальнейшего развития его теории как средства управления на базе современных ЭВМ. При этом само понятие «теория бухгалтерского учета меняет свой прежний смысл. Мировой опыт и понимание теории учета с позиций международных исследований позволяют бухгалтерам, менеджерам и другим категориям сотрудников правильно оценить активы, обязательства и прочее в различных ситуациях современного бизнеса. Масштабность и сложность теоретических воззрений учета дает основания полагать, что некоторые из рассмотренных вопросов так иначе потребуют дальнейших изменений практики учетной работы. Информационная революция, рост новых технологий доказывают: на смену различным способам учета записей в регистрах приходят

базы данных, а также их сокращенная версия на лазерных компакт-дисках, которые и определяют тип финансовой отчетности. Использование структурированных гипертекстов позволяет любой форме информации быть доступной для большинства круга ее пользователей. Это поможет применять весь спектр методов углубления и расширения учета и его моделей не только в теории, но и на практике.

Список использованной литературы:

1. Щадрина Г.В., Егорова Л.И. Основы бухгалтерского учета. Учебник. М.: Юрайт, 2020.- 429 с.
2. Кенжебаева Г.Б. Основы бухгалтерского учета: учебное пособие. Алматы: Қазақ университеті. 2018.- 118с.
3. Торшаева Ш.М. Бухгалтерлік есептің негіздері: оқулық Қараганды . 2017. - 220 б.
4. Тайгашинова К.Т. Основы бухгалтерского учета: учебник. Алматы: Экономик, 2017. – 202 с.

Э.ғ.к.Хасенова К.Е., магистрант Базылханова А.
«Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті» КеАҚ

ЖЕКЕ КӘСІПКЕРЛІКПЕН АЙНАЛЫСАТЫН ТҰЛҒАЛАРДЫҢ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕБІ

Бухгалтерлік есеп жеке кәсіпкерлер мен ұйымдардың операциялары мен оқиғалары туралы ақпаратты жинаудың, тіркеудің және қорытудың Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңнамасымен, сондай-ақ есеп саясатымен регламенттелген тәртіпке келтірілген жүйесін білдіреді. Жеке кәсіпкер ретінде тіркеу кезінде жеке тұлға жеке кәсіпкер жұмыс істейтін салық режимінің бірін таңдауы тиіс. Салық кодексі салықтың жекелеген түрлерін есептеудің және төлеудің жеңілдетілген тәртібін, жеңілдік ставкаларын және салықтық жүктемені төмендетуге бағытталған басқа тетіктерді белгілейтін шағын кәсіпкерлік субъектілеріне арналған арнайы салық режимдерін (Шағын және орта бизнес үшін арнайы салық режимі) қарастырады. ШОБ үшін арнайы салық режимі бірқатар қызмет түрлерімен айналысатын жеке кәсіпкерлерді пайдалануға құқылы емес (акцизделетін тауарларды өндіру, сақтау және көтерме сауда, бензин, дизель отыны мен мазут сату, лотереялар, жер қойнауын пайдалану, шыны ыдыстарды жинау және қабылдау, жинау (сатып алу)), түсті және қара металдардың қалдықтары мен қалдықтарын сақтау, өңдеу және сату, консультациялық қызметтер, бухгалтерлік есеп немесе аудит саласындағы қызмет, қаржылық, сақтандыру қызметі және т.б.). Қазақстанда шағын және орта бизнеске арналған ҰТЖ келесі түрлері жұмыс істейді: патент негізінде арнайы салық режимі; жеңілдетілген декларацияға негізделген арнайы салық режимі; бекітілген шегерімді қолданатын арнайы салық режимі. Сонымен қатар, пандемиядан ең көп зардап шеккен секторларда жұмыс істейтін кәсіпкерлер үшін шағын және орта бизнес үшін қарастырылған жаңа бөлшек

сауда салық режимі енгізілді. Жеке табыс салығының мөлшерлемесі салық кезеңінде алынған табысқа 1% құрайды. Салық есептілігін бір айдан бір жылға дейін ұсыну мүмкіндігі қарастырылған. Бұл режимді негізінен қызмет көрсету саласында қызмет ететін салық төлеушілер мүлікті жалға алу үшін қолданады.

Салық режимі тіркеу кезінде міндетті түрде көрсетілуі тиіс қызмет нысанына байланысты болады. Біздің елімізде салық салудың бірнеше режимдері бар, олардың біреуін таңдағаннан кейін шағын кәсіпкерлік субъектісі тіркеледі. Негізгі екеуін атап өтейік: **жалпыға бірдей белгіленген салық салу тәртібі және арнайы салық режимдері**.

Жалпы белгіленген режим. Жалпыға бірдей белгіленген салық режимін қолданатын шағын кәсіпкерлік субъектісі жыл сайын (келесі жылдың 31 наурызына дейін) жеке табыс салығы бойынша декларация тапсырады. Салық декларациясында 10% ставка бойынша жеке табыс салығы салынатын есепті кезең үшін алынған пайда («кіріс» минус «шығыс») есептеледі. Яғни, жалпыға бірдей белгіленген режимде біз өз айналымымызды аламыз - біз бизнеске арналған барлық ресми шығындар мен шығындарды алып тастаймыз - бұл тауарларды сатып алу, жалақы, үй-жайды жалға алу, телефон байланысы, құжатталуы мүмкін барлық нәрселер, Мұның бәрі сізге қымбат болуы мүмкін және сіз 10% салық төлейсіз, бірақ таза табыстан! Жылына бір рет салық төлейміз. Сондай-ақ 1С-де бухгалтерлік есеп жүргізу қажет.

Қазақстанда шағын кәсіпкерлікті қолдау мақсатында Салық кодексінде шағын кәсіпкерлік субъектілері үшін **арнайы салық режимі** қарастырылған.

Бұл режим келесі түрлерге бөлінеді:

- патент негізінде;
- оңайлатылған декларация негізінде;
- тұрақты шегерімді пайдалану.

Шағын кәсіпкерлік субъектілеріне арнаулы салық режимін қолдану үшін олардың санына, айналымына және қызмет түрлеріне белгілі бір шектеулер белгіленген.

Арнаулы салық режимінің әрбір түріне тоқталайық.

Патент негізіндегі арнаулы салық режимі жалдамалы жұмысшыларды пайдаланбайтын және тізбеде (18 түр) көзделген қызмет түрлерін жүзеге асыратын жеке кәсіпкер сияқты кәсіпкерліктің түріне ғана арналған. Патенттің ерекшелігі сол, ЖАТ есептелген кірістің 1% мөлшерінде есептеледі, яғни кәсіпкер салықты алдын ала төлейді.

Салық салудың келесі түрі – **оңайлатылған декларация негізіндегі арнаулы салық режимі**. Жеке табыс салығының ставкасы, бұл режим (шығындарды қоспағанда) табыстың 3% құрайды салық ескере кез келген шығындарды есептемегенде бүкіл айналым бойынша төленеді деп ерекшеленеді. Салық есептілігі жарты жылда бір рет ұсынылады. Режимді негізінен сауда, қоғамдық тамақтандыру және басқа да қызмет түрлерімен айналысатын салық төлеушілер пайдаланады.

Ал, арнаулы салық режимінің үшінші түрі – **тіркелген шегерім қолданатын арнаулы салық режимі**. Жылдық жиынтық табыстың 30%-ын растайтын құжаттарсыз қосымша тұрақты шегерім, сондай-ақ жалақы қорын 200%-ға азайту қарастырылған. Бұл режим үшін ең жоғары табыс мөлшерінің 144 184 АЕК және ең жоғары санының (50 адам) жоғары (оңайлатылған декларациямен салыстырғанда) критерийлері белгіленді.

Режимді негізінен көтерме және бөлшек сауда қызметін жүзеге асыратын, қызметтердің басқа түрлерін көрсететін, сондай-ақ құрылыс саласында жұмыс істейтін салық төлеушілер қолданады.

Әдебиеттер:

1.ҚР Салық Кодексі астана 2023 ж

2.Қазақстанда бизнес жүргізу //https://www.gov.kz/article/64584?lang=kk

6.02.2024

Икономика на индустрията

Кадыркул Нурлан Исмаилович

Университет Туран, Алматы

СТРАТЕГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЗАКУПОК ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ В КАЗАХСТАНЕ.

Аннотация: Эффективные закупки лекарственных препаратов играют важную роль в создании устойчивого рынка. Стратегический подход к закупкам включает в себя действия по минимизации затрат и переходу от оригинальных лекарств средств к дженерикам.

Ключевые слова: закупки лекарств, стратегический анализ, дженерики, устойчивый рынок, патентный рынок.

Эффективные закупки лекарств – это больше, чем просто получение самой низкой цены. Речь идет о создании здорового рынка, на котором продукция хорошего качества доступна по доступным ценам на устойчивой основе и в нужное время. [1]

В этом контексте жизненно важное значение имеет стратегический подход к закупкам. Такой подход должен охватывать все виды деятельности, которые могут повысить эффективность закупок – например, действия по минимизации повторяющихся закупок низкой стоимости, увеличению выгоды от эффекта масштаба и снижению транзакционных и транспортных издержек. [2]

Внепатентный рынок

Эффективность закупок лекарств, которые больше не защищены патентами, часто можно повысить путем перехода от оригинальных препаратов к дженерикам.

Например, хотя инфликсимаб – биологический ингибитор фактора некроза опухоли- α , который можно использовать для замедления прогрессирования ревматоидного артрита и других аутоиммунных заболеваний

– превосходящим старые методы лечения, оригинальный фирменный продукт - относительно дорог. После того, как в сентябре 2013 года первые два биоаналога инфликсимаба получили разрешение на продажу в Европейском Союзе, Норвегия начала переходить от оригинального фирменного инфликсимаба к менее дорогим биоаналогам. Этот переход не только позволил получить лечение большему количеству пациентов, но и снизил общие расходы. Положительные результаты были также достигнуты в Дании, где к концу 2015 года биоподобная версия инфликсимаба почти полностью заменила оригинальный продукт – и сэкономила датской службе здравоохранения примерно 2,6 миллиона евро. И в Дании, и в Норвегии первоначальный скептицизм по поводу эффективности биоаналогов – как среди врачей, так и среди пациентов – пришлось преодолевать путем предоставления информации и рекомендаций по лечению. В Дании были разработаны информационные буклеты, которые были распространены среди врачей и пациентов. В Норвегии с 2007 года проводятся ежегодные конференции по ингибиторам фактора некроза опухолей- α . Эти конференции дают возможность ознакомить лечащих врачей и специалистов с биоподобными версиями инфликсимаба и позволяют открыто обсуждать любые связанные с этим проблемы. Еще одним подтверждением стали результаты рандомизированного исследования в Норвегии, которое показало безопасность перехода пациентов с оригинального фирменного продукта на один из его биоаналогов, продаваемых в настоящее время. [3]

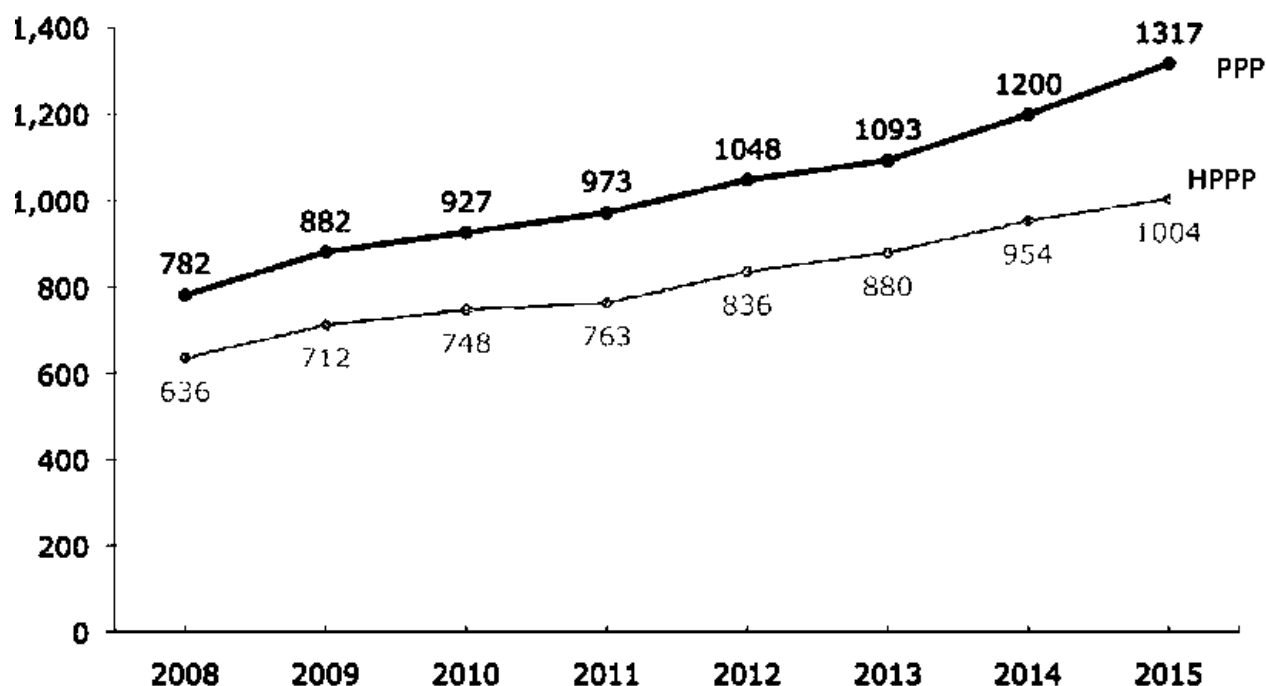
Патентный рынок

При закупках на патентных рынках, переговоры, терапевтические тендеры и использование гибких возможностей, могут быть полезными. Терапевтическая терапия основана на способности заменять один активный ингредиент другим, который оказывает эквивалентный терапевтический эффект. Лекарственные средства, считающиеся взаимозаменяемыми, могут относиться к тому же терапевтическому классу или к другому. [4]

В Соединенном Королевстве Великобритании и Северной Ирландии были успешно реализованы терапевтические тендеры – например, в Лондоне при закупке антиретровирусных препаратов для людей, живущих с вирусом иммунодефицита человека (ВИЧ). Такие торги зависят от наличия соответствующих клинических руководств, которые помогут выбрать лекарства, считающиеся терапевтическими эквивалентами. Используя терапевтические тендеры, лондонская группа по закупкам лекарств от ВИЧ добилась ежегодной экономии не менее 10,5 миллионов фунтов стерлингов в период с 2011 по 2014 год [5]

Пример Дании

Amgros* — это служба закупок фармацевтических препаратов для пяти региональных властей Дании. Основная задача Amgros — обеспечить, чтобы датские государственные больницы всегда были оснащены необходимыми им лекарствами по максимально выгодной цене. Таким образом, Amgros может корректировать тендеры в соответствии с текущей ситуацией на рынке, оптимизируя тем самым конкуренцию. Помимо проведения тендерных процедур, Amgros занимается регистрацией и координацией всех лекарственных средств, производимых в больничных аптеках Дании. Больничное потребление фармацевтических препаратов составляет более 55% рынка. В результате этого централизованного процесса пять датских регионов сэкономили 314 миллионов евро в 2015 году. 1 На рисунке 1 показана разница между рыночной ценой лекарства, также известной как закупочная цена аптеки (ППС), и договорной ценой Amgros после тендерный процесс (ГППП). Разница между этими двумя значениями представляет собой экономию для системы здравоохранения. Более того, недавний анализ, проведенный консалтинговой компанией KPMG, пришел к выводу, что Amgros очень рентабельна при покупке фармацевтических препаратов. [6]

Figure 1: Pharmaceutical turnover in Amgros (million Euros) 2008–2015

Source: Department of Business Analysis, Amgros.

Note: PPP – Pharmacy purchasing price; HPPP – Amgros negotiated price.

Рис.1 Фармацевтический оборот в Амгрос

Пример Тайланда

В 2018 году правительство Таиланда запустило электронную систему государственных закупок (e-GP). Одним из механизмов повышения эффективности государственных закупок лекарств является внедрение системы электронных торгов (электронных торгов) (Suchonwanich, Laowahutannon, Luangruangrong, Techathawat, & Wongtangprasert, 2020), где существует центральное агентство, занимающееся закупочной деятельностью, такое как выбор подрядчиков, переговоры о ценах, установление условий и принятие решения о закупках для местных отделений или больниц, от которых требуется только направлять им свои запросы.

Анализ показал, что, внедрив централизованную систему электронных торгов при государственных закупках фармацевтических препаратов, Таиланд достиг цели по снижению цен на непатентованные лекарственные препараты, в частности на инъекционный препарат омепразол. Приняв систему электронных

торгов, больницы могут ответить на проблему цен на непатентованные лекарства, получая объективную рыночную информацию о наличии продукта и справедливых сравнительных ценах. [7]

Казахстан

В феврале 2009 года Правительство Республики Казахстан приняло решение о создании компании «СК-Фармация» в структуре АО «Фонд национального благосостояния «Самрук-Казына» (постановление Правительства РК №134 от 11 февраля 2009 года).

Система Единого дистрибьютора создана с целью обеспечения лекарственными средствами населения в рамках гарантированного объема бесплатной медицинской помощи, повышения устойчивости и конкурентоспособности фармацевтической отрасли Республики Казахстан, развития фармацевтической промышленности путем консолидации государственных закупок лекарственных средств.(7)

Фармацевтический рынок Республики Казахстан за 11 мес 2022 года составил 781,9 млрд.тг.(8)

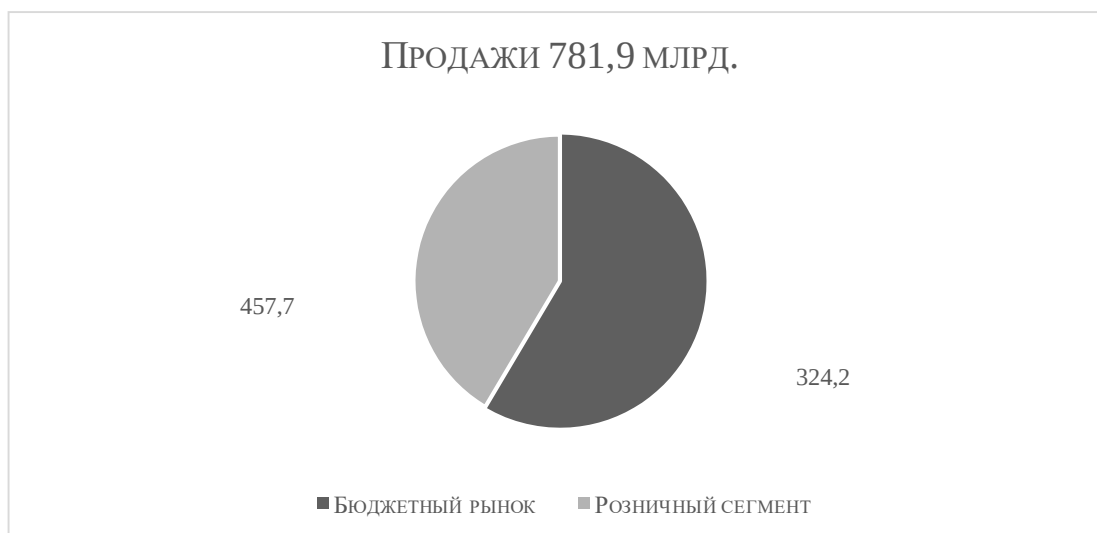

Рис.2 Фармацевтический рынок Казахстана

По состоянию на 31 декабря 2022 года закуплены 1587 наименований лекарств и медицинских изделий. Закуп 1 587 наименований ЛС, МИ осуществлялся следующими способами:

- 1) двухэтапный тендер – 563 наименований;
- 2) из одного источника – 160 наименований, в том числе:
- 3) по прямым контрактам с производителями – 142 наименования;
- 4) через международные организации (ЮНИСЕФ, ПРООН, СТОП-ТБ) – 18 наименований;

5) особый порядок закупа (дополнительные соглашения к ДД) – 847 наименований; * - сняты с закупа ввиду наличия переходящего остатка - 17 наименований. Не закуплены 54 наименования ЛС и МИ, объявленные неоднократно в рамках двухэтапного тендера, в связи с отсутствием предложений от потенциальных поставщиков (возможные причины не закупа: отсутствие регистрации в Казахстане, снятие с производства, малый объем, низкая цена) При этом, по не закупленным позициям, закуплены аналоги по показаниям, дозировкам, другим лекарственным формам выпуска. Экономия по итогам закупа составила порядка 30 млрд. тенге.

По итогам 2022 года доля десяти крупнейших производителей составила 41% от общего закупа ТОО «СК-Фармация», где лидером оказался Санофи, обогнав двух ОТП АО Нобел и АО Химфарм. [8]

№	Производител	2022 г. в млрд	Доля
1	Санофи	25 092,67	6%
2	Нобел	22 066,83	6%
3	Химфарм	18 676,55	5%
4	Пфайзер	15 768,61	4%
5	Бакстер	14 697,97	4%
6	Веттер фарм	14 203,37	4%
7	КФК	13 617,14	3%
8	Силаг АГ	13 107,51	3%
9	РОШ	13 102,68	3%
10	Глаксо	13 102,68	3%
ТОП-10		163 436,01	41%

Рис.3 ТОП-10 крупнейших производителей

Таким образом, экономия достигается благодаря централизации закупа и консолидации объема потребности со всех регионов. Поставщики идут на значительное снижение цены, когда централизованно закупается объем для целой республики. И вот эта разница между выделенным бюджетом и фактически использованными суммами, и составляет экономию. Освободившуюся разницу медорганизации используют на закуп дополнительного объема лекарств, тем самым повышая охват и доступность препаратов населению.

Список источников:

1. Годовой отчет о поставках за 2015 год. Нордхавн: Отдел снабжения Детского фонда Организации Объединенных Наций; 2016. Доступно по адресу:
https://www.unicef.org/supply/files/UNICEF_Supply_Annual_Report_2015.
2. Стратегия закупок ВОЗ. Женева: Всемирная организация здравоохранения; 2015. Доступно по адресу:
http://www.who.int/about/resources_planning/WHO_Procurement_Strategy_April2015.pdf
3. Мо Л. Нор-Свитч: – безопасный переход на биосимиляры. [Интернет]. Осло: Дагенс Медисин; 2016. Доступно по адресу:
<http://www.dagensmedisin.no/artikler/2016/10/17/nor-switch--safe-switch-to-biosimilar/>
4. Джонстон А., Асмар Р., Далёф Б., Хилл К., Джонс Д.А., Джордан Дж. и др. Генерическая и терапевтическая замена: взгляд на достижение передовой практики в Европе. Бр Дж Клини Фармакол . 2011. Ноябрь;
5. Проведение лондонского терапевтического тендера: руководство по клиническому использованию. Лондон: ВИЧ i-Base; 2015.
6. Копенгаген: Амгрос; 2016. Доступно по адресу:
http://www.amgros.dk/media/45727/6066_amg_aarsmagasin_5_uk_web_sider.pdf
7. (Penttrakan A., Wang J. Y., Wong W. K. The impact of centralized electronic bidding system on procurement prices for generic medicines: A case study from Thailand //Songklanakarin Journal of Science & Technology. – 2022. – Т. 44. – №. 6.)
8. <https://sk-pharmacy.kz/rus/about/otchetnost>

ФИЗИЧЕСКАТА КУЛТУРА И СПОРТА

Физическа култура и спорт: проблеми, изследвания, оферти

м.п.н., Ершатов К.Б.,

ст.преподаватель кафедры ФиС

Аркалыкский педагогический институт им. И Алтынсарин,

г.Аркалык, Казахстан

Абилхаиров О.Е.,

ст.преподаватель кафедры ФиС

Аркалыкский педагогический институт им. И Алтынсарин,

г. Аркалык, Казахстан

м.п.н.Расулов С.М.

КУ общеобразовательная школа № 4 им.Кейкі батыра,

г. Аркалык, Казахстан

СПОРТ В ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ

Возможности различных видов спорта в укреплении здоровья, коррекции телосложения и осанки, повышении общей работоспособности, психической устойчивости, наконец, в самоутверждении очень велики. При этом здоровье выступает как ведущий фактор, который определяет не только гармоническое развитие молодого человека, но и успешность освоения профессии, плодотворность его будущей профессиональной деятельности.

Физическое развитие, которое тесно связано со здоровьем, — это процесс изменения и становления естественных морфологических и функциональных свойств организма человека в течение его жизни (рост, масса тела, окружность грудной клетки, жизненная емкость легких и др.)

Общее физическое состояние человека зависит от многих факторов как естественных, так и социальных, но главное — оно управляемо. С помощью соответствующим образом подобранных и организованных мероприятий с

использованием физических упражнений, различных видов спорта, рационального питания, режима труда и отдыха и др. можно в широком диапазоне изменять в необходимом направлении показатели физического развития и функциональной подготовленности организма. [1]

Важную роль в диагностике, налаживании "обратной связи" с юными спортсменами, сопровождении и решении спортивных проблем играет мониторинговое сопровождение детско-юношеского спорта. Социологические опросы жителей Различных регионов Казахстана и юных спортсменов, их тренеров, родителей, педагогической общественности позволяют выявлять динамику настроений, мнений, оценок по отношению к спортивным проблемам, корректировать механизм реализации намеченных планов спортивной работы с детьми, подростками и молодежью.[2]

Относительно ценностных ориентации молодежи важно подчеркнуть: несформированность ценностного поля, полярность суждений, расплывчатость нравственных позиций, большую ориентацию на материальные блага, нежели на духовные ценности; слабый интерес к проблемам общества и страны.

Состояние здоровья, физическое развитие и физическая подготовленность студентов пока еще не достигли желаемого уровня

Особых ограничений по состоянию здоровья для поступления в институт нет. Поэтому в целом исходное физическое состояние студентов оставляет желать лучшего. Высокие показатели здоровья у студентов функциональных институтов и физкультурных факультетов педагогических ВУЗов. За ними следуют студенты сельскохозяйственных ВУЗов, затем технических. Медики и студенты гуманитарных факультетов занимают 4-е место, по состоянию здоровья опережая лишь студентов культуры. Поэтому не удивительно, что у этих студентов учащаются болезни органов пищеварения, системы кровообращения, нарушение рефракции зрения (миопия), снижается двигательная активность, зрительно падает работоспособность. Современный специалист должен отмечаться не только высоким уровнем профессиональной подготовки, но и хорошим здоровьем. В свете современных представлений о

здоровье человека возрастает значение рационального организованного физического воспитания в Вузе, которое становится важнейшим фактором обеспечения высокого функционального состояния организма и оптимальной умственной работоспособности студентов.[3]

Основным занятием студентов является умственный труд. Знание того, как влияет он на физическое развитие юношей и девушек, имеет большое значение для предупреждения возможных отклонений физического развития, для повышения работоспособности студентов. Умственный труд влияет на сердечно-сосудистую систему, что выражается в учащении сердечного ритма и повышении артериального давления, а умственные перегрузки вызывают неблагоприятные сдвиги в работе сердца и гемодинамике и могут оказывать отрицательное влияние на здоровье студентов, этот вывод подтверждается тем фактором, что артериальная гипертония широко распространена среди студентов ВУЗов.[4]

Основная цель политики государства в области физической культуры и спорта - эффективное использование их возможностей в оздоровлении нации, воспитании молодежи, формировании здорового образа жизни и достойное выступление казахстанских спортсменов на крупнейших международных соревнованиях.

Литература:

1. Ильинич В.И. Студенческий спорт и жизнь: Учеб. Пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: АО «Аспект Пресс», 1995.
2. Карпухин О.И. Самооценка молодежи как индикатор ее социокультурной идентификации. // Социологические исследования. № 12, 1998.
3. Физическая культура: Учебное пособие / под ред. В.А. Коваленко. – М.: Изд-во АСВ, 2000.
4. Чумаков Б.Н. Валеология. Избранные лекции. – М.: Казахское педагогическое агентство. 1997.

ПЕДАГОГИЧЕСКИ НАУКИ

Тайтелиев Серик Халыкович

Учитель русского языка и литературы

Общеобразовательная школа № 171 г.Алматы

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Интегрированное обучение по русскому языку и информатике предлагает множество идей и инноваций, которые могут быть использованы для эффективного и интересного обучения. Вот некоторые из них:

1. *Создание проектов.* Ученики могут работать над проектами, которые объединяют русский язык и информатику. Например, они могут разработать веб-сайты на русском языке, создать компьютерные презентации о русской литературе или исследовать и написать эссе о влиянии информационных технологий на современное общество на русском языке. Конкретный пример проекта при интегрированном обучении по русскому языку и информатике может быть следующим:

Тема проекта: "Создание веб-сайта о русской литературе"

Цели проекта:

- Изучить историю русской литературы и ее ключевые произведения.
- Изучить основы веб-разработки и создания веб-сайтов.
- Развить навыки работы в команде, исследования и презентации.

Шаги проекта:

1. Изучение русской литературы: Ученики проводят исследование о различных периодах и авторах русской литературы, изучают их произведения и анализируют их влияние на культуру и литературу.

2. Планирование веб-сайта: Ученики планируют структуру веб-сайта, определяют разделы, которые будут включены, и создают макеты страниц.

3. Создание контента: Ученики пишут статьи о различных авторах и произведениях русской литературы на русском языке. Они также могут добавить иллюстрации, фотографии и видео, связанные с произведениями.

4. Разработка веб-сайта: Ученики используют инструменты веб-разработки, такие как HTML, CSS и JavaScript, чтобы создать веб-сайт. Они могут использовать готовые шаблоны или создавать собственный дизайн.

5. Тестирование и отладка: Ученики проверяют функциональность веб-сайта, исправляют ошибки и улучшают его в соответствии с обратной связью.

6. Публикация и презентация: Ученики публикуют свой веб-сайт и готовят презентацию, в которой представляют свою работу, рассказывают о выбранных авторах и произведениях, а также демонстрируют функциональность веб-сайта.

7. Оценка и обратная связь: Ученики оценивают свою работу и получают обратную связь от учителя и своих товарищей. Они также могут собрать отзывы от других учеников или пользователей веб-сайта.

Этот проект позволит ученикам не только углубить свои знания о русской литературе, но и развить навыки веб-разработки и работы в команде. Кроме того, он стимулирует творческое мышление и способствует развитию навыков исследования и презентации.

2. *Использование информационных технологий.* Ученики могут использовать компьютерные программы и интерактивные ресурсы для изучения русского языка и информатики. Например, они могут использовать онлайн-словари и грамматические ресурсы для изучения русского языка или программирование для создания игр или приложений на русском языке. Конкретный пример использования информационных технологий при интегрированном обучении по русскому языку и информатике может быть следующим:

Тема проекта: "Создание интерактивной электронной книги на русском языке"

Цели проекта:

- Изучить литературные произведения на русском языке и их структуру.
- Изучить основы программирования и создания интерактивных приложений.
- Развить навыки работы в команде, творческого мышления и презентации.

Шаги проекта:

1. Изучение литературных произведений: Ученики выбирают литературное произведение на русском языке, которое они хотели бы включить в свою электронную книгу. Они изучают его структуру, ключевые сюжетные линии и персонажей.

2. Планирование электронной книги: Ученики планируют структуру и содержание своей электронной книги. Они определяют разделы, которые будут включены, и создают макеты страниц.

3. Создание контента: Ученики пишут тексты на русском языке, включающие описание сюжета, описание персонажей, цитаты и другие элементы произведения. Они также могут добавить иллюстрации, фотографии и аудиофайлы.

4. Разработка интерактивной электронной книги: Ученики используют специализированные программы или платформы для создания интерактивных

приложений, таких как Adobe InDesign, iBooks Author или другие инструменты. Они добавляют интерактивность, такую как аудиофайлы, видео, анимации, гиперссылки и тесты.

5. Тестирование и отладка: Ученики проверяют функциональность электронной книги, исправляют ошибки и улучшают ее в соответствии с обратной связью.

6. Публикация и презентация: Ученики публикуют свою электронную книгу в цифровом формате и готовят презентацию, в которой представляют свою работу, рассказывают о выбранном произведении и демонстрируют функциональность электронной книги.

7. Оценка и обратная связь: Ученики оценивают свою работу и получают обратную связь от учителя и своих товарищей. Они также могут собрать отзывы от других учеников или пользователей электронной книги.

Этот проект позволит ученикам не только углубить свои знания о литературе на русском языке, но и развить навыки программирования и создания интерактивных приложений. Он также стимулирует творческое мышление, развивает навыки работы в команде и презентации.

3. *Исследование информационной безопасности.* Ученики могут изучать вопросы информационной безопасности на русском языке. Они могут исследовать различные аспекты безопасности в сети, создавать правила безопасного поведения в интернете на русском языке и обсуждать эти вопросы в классе.

4. *Разработка игр на русском языке.* Ученики могут создавать компьютерные игры на русском языке, используя программирование и графические редакторы. Это позволит им применить знания русского языка и информатики в практическом проекте, а также развить творческие и логические навыки.

5. *Анализ текстов и данных.* Ученики могут использовать информатические инструменты для анализа текстов на русском языке. Они могут использовать программы для обработки текста и анализа данных, чтобы изучать лингвистические особенности русского языка и проводить исследования на основе текстовых данных.

6. *Использование онлайн-ресурсов.* Ученики могут использовать онлайн-ресурсы для изучения русского языка и информатики. Они могут просматривать электронные книги, учебники и статьи на русском языке, а также использовать онлайн-курсы и учебные платформы для обучения и практики.

Важно помнить, что эти идеи и инновации могут быть адаптированы и изменены в зависимости от уровня и потребностей учеников, а также доступных ресурсов и технологий.

МЕДИЦИНА

Здравна организация

К.м.н. Жагипарова Ж.А.
Ерболатова М.Б. магистрант
КазНУ имени Аль-Фараби

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ОСОБЕННОСТИ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ЧАСТНЫХ МЕДИЦИНСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ.

Современный мир меняется с огромной скоростью и в наше время это происходит быстрее, чем когда-либо. Это связано с такими факторами, как технологический прогресс, рост численности населения, в том числе и увеличение продолжительности жизни, стремительно развивающиеся заболевания, вызванные мутированными вирусами и многое другое. Все это вкуче создает огромное напряжение, с которым сложно совладать. Несомненно, существуют государственные медицинские организации, способные оказать помощь в вопросах здоровья, однако этого недостаточно ввиду вышеперечисленных обстоятельств. Рациональным решением является создание и развитие медицинских учреждений частного типа. Впрочем, и частные организации имеют перечень проблем и трудностей.

Все медицинские организации частного типа без исключения конкурируют между собой, и иногда это приводит к росту стоимости оказываемых ими услуг. Однако не всегда пациенты согласны платить больше. По всему миру растет количество пациентов, заболевания и смертность которых была вызвана несвоевременно оказанной помощью. Помимо этого, врачи, медсёстра и весь остальной персонал ежедневно сталкиваются с множеством повторяющихся проблем и трудностей, которые в свою очередь приводят к профессиональному выгоранию и как следствие, увольнению [1].

Подавляющее количество лечебных учреждений имеют опытный и современный медицинский персонал, который применяет новейшие научные методы в своей практике. Однако стоит заметить, что, несмотря на проделанную профессиональную работу на высоком уровне, все больничные процессы выполняются раздельно и нескоординировано, с ошибками и пустой тратой времени и ресурсов, что в свою очередь неблагоприятно и пагубно сказывается на пациентах, и оказываемые им медицинские услуги.

Все вышеупомянутые проблемы и сложности могут быть решены благодаря корректному и выверенному стратегическому планированию, которое заключается в разработке конкретного заявления о миссии, целях и задачах, которые поддерживают миссию и стратегию организации. Другими словами, стратегический план развития организации - это руководство по эффективному управлению для реализации краткосрочной и долгосрочной программы укрепления здоровья. Это своего рода инструмент, который помогает организациям здравоохранения расставлять приоритеты в своих целях, предвидеть потенциальные препятствия и быстро адаптироваться к изменяющемуся миру, а также максимально воспользоваться новыми возможностями и технологиями.

Понятие стратегического планирования и определение его ценности

Стратегическое планирование представляет собой процесс, включающий в себя анализ требований организации, условий окружающей среды, взаимоотношений с клиентами, организационных возможностей и слабых сторон, предназначенный для принятия решения о миссии, целях и стратегиях организации. Иначе говоря, стратегическое планирование – это вера, которая заставляет думать о долгосрочных и будущих перспективах и предвидеть отдаленные горизонты, а также технику и навыки. В организации, в которой отсутствует такая вера, не будет надлежащей платформы для роста стратегического планирования [2]. Стратегическое планирование координирует

деятельность персонала в их повседневной деятельности и задачах, представляя долгосрочные цели и разъясняя миссии организации.

Одним из причин, заставляющих организацию разрабатывать стратегический план, является то, что оно может послужить чем-то вроде подушки безопасности, что убережет организацию от непредвиденных рисков. Прекрасным примером таких ситуаций является внезапная эпидемия Covid-19, которая застала врасплох все медицинские учреждения, так как они не были к этому готовы. Именно в таких ситуациях стратегическое планирование важно как никогда, так как оно по своей природе является проактивным подходом. Оно ориентировано на долгосрочные цели, ориентированные на будущее. Это не только защитит медучреждение от любых непредвиденных рисков, но и вооружит хорошо продуманным планом того, что следует делать в условиях неопределенности. Стратегия планирования должна работать как защитный механизм для медицинской практики [3].

Также стоит отметить, что стратегическое планирование способствует улучшению финансовых показателей учреждения, и достижению долгосрочной устойчивости. Оно позволяет привести ресурсы в соответствие с целями, что в свою очередь, позволяет эффективно их использовать и снижать затраты. Кроме того, стратегическое планирование дает возможность определить новые источники дохода благодаря оптимизации процессов управления медицинским учреждением и разработке эффективных стратегических задач. Многие владельцы крупных компаний ведут бизнес, опираясь на выражение: «Мечтай о Солнце, и ты достигнешь Луны». Это также приемлемо и к управлению медицинской организацией и составлению стратегического плана, так как оно вынуждает ставить высокие цели и разрывает все убеждения, препятствующие организации повысить прибыль [4].

Неотъемлемой частью здравоохранения являются врачи, медсёстра и весь остальной медицинский персонал, чье благополучие является важным критерием любого успешного медучреждения. И этот важный фактор так же

зависит от стратегического планирования. Ведь оно выявляет существующие проблемы медработников и других сотрудников, такие как чрезмерно продолжительный рабочий день, которые приводят не только к понижению, но также и к полной потере мотивации. Немотивированный медицинский персонал в свою очередь приводит к низкой вовлеченности сотрудников и высокой текучести кадров. Наличие четкого видения компании и вовлечение сотрудников в стратегическое планирование поднимет их моральный дух и даст им почувствовать, что их ценят и к ним прислушиваются. Это приведет к повышению уровня вовлеченности и удержанию сотрудников.

Наличие стратегии обеспечивает подотчетность всех участников. Это означает повышенную приверженность вашей команды и ускорение рабочих процессов. Кроме того, согласно закону Паркинсона, любая команда, давая задание, будет использовать все время, отведенное на его выполнение. Это не только повышает эффективность вашей работы, но и повышает производительность труда и результаты лечения пациентов. Усовершенствованный рабочий процесс ускорит темпы роста медицинского бизнеса, что в результате приведет к ускорению цикла получения прибыли [5].

Одним из элементов успешного стратегического планирования развития, вдобавок ко всему, является привлечение различных инвесторов, которые в свою очередь, должны быть вовлечены в процесс планирования, гарантируя, что все находятся на одной волне и работают над достижением одних и тех же целей. Такое стратегическое согласование помогает устранить путаницу и повысить ясность во всей организации, что приводит к эффективному выполнению стратегии. Таким образом, учитывая все вышеперечисленные факторы и преимущества наличия стратегического планирования, становится очевидным, что каждая организация, в том числе и медицинская, обязана заниматься разработкой стратегического планирования, чтобы обеспечить себе процветание и успех в своей деятельности.

Литература

1. Портер М. Конкуренция: пер. с англ./ М. Портер – М.: Вильямс, 2017.
2. Каплан Р. Стратегическое управление: пер. с англ./ Каплан Р. Д. Нортон - М.: Издательский дом «Вильямс», 2016
3. Дрекер П. Искусство управления предприятием: пер. с англ./ П. Дрекер. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2017
4. <https://www.cascade.app/blog/strategic-planning-in-healthcare>
5. <https://unnus.com/medical/healthcare-strategic-planning/>

Клинична медицина

Бухмін О.В., Демченко С.М., Кривошей Г.В., Россіхін В.В.

Харківський національний медичний університет

ЗАСТОСУВАННЯ РІЗНИХ ДОЗУВАНЬ МІНЕРАЛЬНОЇ ВОДИ «БЕРЕЗІВСЬКА» У КОМПЛЕКСНОМУ ЛІКУВАННІ НА КУРОРТІ «БЕРЕЗІВСЬКІ МІНЕРАЛЬНІ ВОДИ» ХВОРИХ НА УРОЛІТІАЗ З ЗБЕРЕЖЕНОЮ ФУНКЦІЄЮ НИРОК

Метою цієї роботи було вивчення впливу санаторно-курортного лікування хворих на уролітіаз з використанням мінеральної води «Березівська» в діапазоні дозувань від 6 до 20 мл/кг маси хворого на добу на динаміку діурезу, екскрецію щільних речовин з добовою сечею та фільтраційно-реабсорбційну функцію. Щодо мінеральної води «Березівська», то її внутрішнє застосування дуже ефективно при лікуванні захворювань шлунково-кишкового тракту, печінки, нирок та сечостатевої системи, ендокринної системи та порушень обміну речовин.

Під нашим спостереженням знаходилося 169 хворих з різними формами уролітіазу без ознак активності пієлонефриту із збереженою функцією нирок.

Хворим на початку та наприкінці курсового лікування (з інтервалом у 18—20 днів) проводили пробу по Зимницькому, визначали добову екскрецію щільних речовин із сечею, пробу Реберга-Тарєєва на тлі поглибленого клінічного та лабораторно-функціонального дослідження (загальний аналіз сечі, рН сечі, сечовина крові, ізотопна ренографія, УЗД, по показанням - оглядова та екскреторна урографія та ін.).

Хворі перебували в однакових умовах та отримували ідентичний лікувальний комплекс. Перші три-чотири дні хворі приймали у бюветі

внутрішньо по 100-150 мл «Березівської» при температурі +18-20 ° С три рази на день за годину до їди. Саме тоді й проводилося повне обстеження пацієнтів.

У подальшому дозування «Березівської» змінювали з урахуванням форми сечокам'яної хвороби, стану серцево-судинної системи, інтенсивності потовиділення та індивідуальної переносимості водного навантаження та залишали такою до кінця курсу лікування.

Поряд із прийомом «Березівської» хворим призначали озокеритові аплікації на область кістково-вертебральних кутів або у вигляді «трусів» (при $T^{\circ}+45$, $+55^{\circ}\text{C}$, експозиція —20—30 хвилин, через день, 8— 10 процедур), а також мінеральні хлоридо-натрієві ванни (при $T + 36$, $+ 37^{\circ}\text{C}$, експозиція-8-12 хвилин, через день 8-10 процедур). Протягом 24-26-денного курсу лікування хворі отримували лікувальне харчування - діету № 6 за Певзнером.

Результати вивчення діурезу представлені у таблиці 1. Із її даних слід, що з усіх дозуваннях мінеральної води «Березівська» у хворих на уролітіаз наприкінці лікування статистично значимо збільшується добовий діурез, що відбувається, переважно, з допомогою зростання денного і меншою мірою нічного кількості сечі.

Звертає увагу той факт, що в міру зростання добового навантаження мінеральної води не спостерігається істотного збільшення діурезу як денного, так і нічного. Співвідношення денного діурезу до нічного збільшилося достовірно при дозах від 6 до 12 мл/кг маси, а надалі в міру зростання навантаження «Березівської» цей показник збільшувався невірно.

Щодо відносної щільності сечі, то її мінімальні показники знижувалися статистично значуще при дозах 6-8 і 17-20 мл/кг, а максимальні цифри зменшилися достовірно за винятком дозувань в діапазоні 11-14 мл/кг.

З даних, наведених у таблиці, видно, що з усіх дозуваннях екскреція щільних речовин із добової сечею мала тенденцію збільшення наприкінці курсового лікування курорті. Таким чином, отримані результати свідчать про

досить виражену діуретичну дію мінеральної води «Березівська» в широкому діапазоні дозувань.

Вивчення фільтраційно-реабсорбційної функції нирок дозволило встановити, що всі показники проби Реберга-Тарєєва у обстежених хворих як на початку, так і наприкінці лікування перебували в межах норми. При всіх дозах «Березівської» мало місце збільшення хвилинного діурезу, клубочкової фільтрації та зниження канальцевої реабсорбції води.

Проведені спостереження дали можливість переконатися в тому, що застосування «Березівської» в широкому діапазоні дозувань досить ефективно і має вагому клінічну аргументацію, оскільки при цьому враховується різноманітність форм уролітіазу, функціональний стан нирок та серцево-судинної системи, інтенсивність екстрауренальних втрат рідини та інші фактори.

Не можна при виборі дозування «Березівська» не враховувати й ту обставину, що у хворих на уролітіаз дуже часто є супутні захворювання органів травлення і тоді вони додатково приймають інші мінеральні води.

Важко погодитися з думкою Б. Є. Єсипенко (1974), що якесь одне дозування мінеральної води, -наприклад «Нафтусі», - може бути, як висловлюється автор, «оптимальною» для лікування хвороб різних органів і що при лікуванні хворих на уролітіаз «Нафтуса» в дозі 9 -10 мл/кг маси дає кращі результати, тоді як навантаження в 11-16 мл/кг погіршує показники проби по Зимницькому та Реберга-Тарєєва.

Вважаємо, що недостатньо виражений сечогінний ефект від прийому мінеральної води а) зумовлений недостатнім для них добовим навантаженням мінеральної води, або б) великою втратою води позанирковими шляхами.

Таким чином, отримані нами дані корелюють з результатами досліджень тих авторів, які при лікуванні хворих на уролітіаз на курорті призначають мінеральні води диференційовано з обов'язковим урахуванням перелічених вище умов.

Для підвищення ефективності питного лікування на курортах з мінеральними водами типу «Березівська» доцільно підбирати, на основі

фізіологічних законів, а також індивідуальних особливостей перебігу захворювання та стану пацієнта, індивідуальне дозування та частоту прийому мінеральної води.

Таблиця 1

Зміни показників по Зимницькому при курсовому прийомі різних добових об'ємів води «Березівська» у хворих уrolітіазом

Добові дози мінеральної води «Березівська»	Статистичні показники	Денний діурез (в мл)	Нічний діурез (в мл)	Добовий діурез (в мл)	Співвідношення денного до нічного діурезу	Мінімальний показник відносної густини сечі	Максимальний показник відносної густини сечі	Сухий залишок добової сечі (в г)
6—8 (n = 22)	M ± m P	795 ± 28,6	788 ± 41,6	1582 ± 52,3	1,0 ± 0,1	1,010 ± 0,0007	1,022 ± 0,0008	58,4 ± 2,2
		971 ± 41,0 <0,001	895 ± 37,5 <0,001	1865 ± 55,2 <0,001	1,2 ± 0,4 <0,05	1,008 ± 0,0005 <0,05	1,020 ± 0,0005 <0,05	62,2 ± 1,7 <0,61
9—10 (n = 34)	M ± m P	904 ± 24,9	862 ± 23,7	1766 ± 42,9	1,1 ± 0,05	1,008 ± 0,0005	1,024 ± 0,0005	56,6 ± 2,9
		1105 ± 37,9 <0,001	907 ± 31,0 <0,05	2012 ± 42,6 <0,001	1,4 ± 0,09 <0,01	1,007 ± 0,0005 >0,05	1,020 ± 0,007 <0,05	67,1 ± 2,03 <0,1
11 — 12 (n = 42)	M ± m P	888 ± 26,0	894 ± 24,3	1782 ± 41,6	1,1 ± 0,04	1,008 ± 0,0006	1,032 ± 0,0005 !	55,5 ± 1,4
		1081 ± 54,1 <0,01	968 ± 36,0 <0,05	2048 ± 72,1 <0,01	1,2 ± 0,04 <0,05	1,008 ± 0,0004	1,032 ± 0,0005	58,5 ± 1,7
13—14 (n=37)	M ± m P	869 ± 30,5	806 ± 31,6	1676 ± 55,8	1,1 ± 0,055	1,008 ± 0,0005	1,020 ± 0,0043	52,5 ± 1,2
		983 ± 43,8 <0,05	939 ± 34,6 <0,01	1922 ± 68,6 <0,01	1,1 ± 0,04	1,006 ± 0,0004 >0,1	1,019 ± 0,0033 <0,1	57,5 ± 2,4 <0,05
15—16 (n = 22)	M ± m P	964 ± 31,7	871 ± 33,6	1835 ± 81,2	1,2 ± 0,14	1,006 ± 0,0008	1,021 ± 0,0006	52,0 ± 1,8
		128 ± 63,7 <0,05	963 ± 32,9 <0,05	2091 ± 82,1 <0,05	1,3 ± 0,1 <0,05	1,006 ± 0,0007	1,018 ± 0,0006 <0,05	54,9 ± 1,8 <0,1
17—20 (n = 12)	M ± m P	898 ± 65,7	865 ± 60,5	1763 ± 114,9	1,1 ± 0,1	1,009 ± 0,002	1,023 ± 0,0009	53,2 ± 4,0
		1132 ± 76,7	955 ± 51,3	2088 ± 11,6	1,2 ± 0,1	1,006 ± 0,0004	1,018 ± 1,002	55,2 ± 3,7
	P	<0,005	<0,05	<0,05	>0,1	<0,05	<0,05	<0,1

'Примітка: у чисельнику — вихідні показники, у знаменнику — наприкінці лікування.

МУЗИКА И ЖИВОТ

Музыка: учене и преподаване

Үмбетова Гүлбану Галимуллақызы,

мектеп директоры, баян класының оқытушысы, педагог-шебер

«Қазанған Тілепбергенұлы атындағы саз мектебі» МКҚК

Құлекенова Салтанат Жанболатқызы,

баян класының 6-сынып оқушысы

Ақтөбе облысы, Шалқар қаласы (Қазақстан)

БАЛАЛАРҒА ҚОСЫМША МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІККЕ БАҒЫТТАЛҒАН БІЛІМ БЕРУ

Түйін сөздер: бағдарлама, көкейкесті, тәрбие, кәсіби, мәселе, мәдениет, музыка, маңызды, құзыреттілік, мақсат, үрдіс.

Ключевые слова: программа, актуальный, воспитание, профессиональный, проблема, культура, музыка, важный, компетентность, цель, процесс.

Бүгінгі күні біздің қоғамға проблемаларды шеше алатын, өздігінен шешім қабылдай алатын, сындарлы ойлайтын, идеялар мен өнімді пікір ұсына алатын және ұжымда, топтарда тиімді жұмыс істейтін икемді, креативті және бастамашылық қабілеті бар құзыретті жастар қажет.

Адам санасына ғана емес, сонымен қатар, сезіміне де әсер ету педагогикалық шығармашылықтың шынайы шеберлігі. Қазіргі кезде музыка сабағын беру әдіс-тәсілі мынадай сенімді көрсетіп отыр. Ойнаған шығармасын үзіліссіз байланыстыра, айтылған ой немесе айтылған сөздер ішкі жан дүниесімен қабысса, өзінің дыбыстар үндестігіне деген қарым-қатынасының өзінің өмірлік тәжірибесімен жалғастырса мұғалім сонда ғана өз ісінің шебері, жасаушысы. Шебер музыка мұғалімі алға қойылған тапсырманы, музыкалық сабақтың идеясын өз жүрегінің елегінен өткендей сезінуі қажет.

Музыканың әлеуметтік ролін осылай түсінуге байланысты В.Н.Шацкая «музыкаға үйрету» терминін сирек пайдаланып, оның орнына «музыкамен тәрбиелеу» сөзін қолданды. Оның ойынша, өнердің шынайы терең әсері тек бірқатар дағдылар мен білімді игеруге мақсатты бағытталған жұмыстар арқылы оны сезімді – эмоционалды түрде қабылдағанда ғана болады.

Музыкалық талғам – адамның өнер туындысын қатар қабылдау және бағалау қабілеті. Ол ең алдымен өнердің тікелей әсерімен қалыптасады. Бұл сондай-ақ адамның өзінің индивидуалдық ерекшеліктеріне, өнердегі шынайы көркем құндылықтарды қабылдау ерекшеліктеріне де байланысты.

Егер бала кіші кезінен үнемі жақсы ән, музыка естіп өссе, онда нәзік талғам қалыптасады. Кейіннен, мысалы, ең қиын жасөспірімдік кезеңде ол арзан қол, көңіл көтеретін музыканы естіген кезде, оның бойында иммунитет болады, ол шынайы өнерді боямадан оңай ажыратады.

Жақсы талғам тек классикалық дүниелермен ғана емес, сонымен бірге жақсы мен жаманды салыстыру арқылы дамиды. Сондықтан да жай бұйрық арқылы мектептерден көңіл көтеретін (жеңіл әуендер) музыканы қууға, оны тыңдауға тыйым салуға болмайды. Мұғалім оқушылармен бірге сұраныстағы әндерді тыңдап, өз пікірін дәлелдеуі тиіс.

Үйрену процесіне әсер ететін психологиялық факторлар әдетте ішкі және сыртқы деп бөлінеді.

Репертуар бүгінгі өмір деңгейіне сай терең мазмұнда, көркемдік-педагогикалық талапты қанағаттандырырлықтай дәрежеде және оқушылардың жас ерекшеліктеріне, аспапта ойнау мүмкіндіктеріне сәйкес болуға тиіс. Репертуар іріктеуде бірімен-бірі тығыз байланысты бірнеше мәселеге көңіл аударған жөн. Соның бірі – тыңдалатын музыкалық шығарманың немесе үйретілетін әннің мазмұны мен көркемдік ерекшелігі. Бұған репертуардың жан-жақтылығы жатады. Онда қазақ халқының ән-күйінен бастап, кеңестік кәсіби композиторлардың шығармалары, басқа республика және дүниежүзі классиктерінің туындылары кеңінен қамтылып, ал іріктелген шығармалар тақырыбы құрылысы, тілі, жанрлық ерекшелігі жағынан жан-жақты болып келуге тиіс.

Репертуардың жан-жақты болуы оқушылардың музыка сабағына қызығушылығын қалыптастыру мәселесін шешеді. Ән үйрету үрдісі, балалардың шығарманы қабылдауға дайындалуына, қабылдау сәтіне және тыңдаған музыканы талдай білуіне сүйенеді. Ең алдымен, оқушының назары композитор, сөз тексінің авторы, шығарма, оның сипаты, музыкалық-көркемдік құралдары және т.б. жөнінде деректерді жинауға бағытталады. Жиналған ақпараттың шамасы музыканы терең түсіндіруге мүмкіндік береді.

Сонымен, оқушыларды білім беру арқылы өнерге баулуда атқарылатын іс-әрекеттің психологиялық мазмұны музыка сабағында ерекше байқалады, себебі жоғары сапалы-көркем шығармаларды үнемі қолдану, нақты тақырып айналасында сабақты ұйымдастыру, оқушылардың музыканы орындауы, басты шешімнің негізін құрайды.

Музыка адам саласына, жүйке жүйесіне ықпал ететін ерекше психофизиологиялық құбылыс болып табылатын дыбыстар арқылы бейнеленеді. Ал ол дыбыстар түрлі биіктік пен күштіліктегі жай дыбыстар емес, адам сезімін бейнелеуші, реттеуші сұлулық заңына сәйкестенген әсерлі әуен өрнектері. Музыка өнері өмірдің ажырамас бөлігі ретінде эстетикалық, танымдық, тәрбиелік функциялар атқарады.

Музыка теориясын жасаған Шығыстың ұлы ойшылы оның басты нысаны – өнердің өкілі болып саналатын музыканың мән-маңызын зерттеу деп есептеген. Ал музыканың тарихи заңдылықтарын зерттеген Әбу Насыр әл

Фараби: «Оның дүниеге келуіне табиғи және сезімталдық қасиеттер әсер етті», – деп жазады. Ол бұл қасиеттерге адамның музыканы жазу мен жасауға қабілеттігін, ауыр еңбек бүтіндей тартып әкеліп, шаршаудан серпіліп, демалуға ұмтылуды жатқызады.

Осылайша, Әбу Насыр әл-Фараби халық шығармашылығының бастауы болып саналатын – музыкамен поэзияның қызметін былайша айқындайды: *біріншіден*, тынығу – адамдар ән тыңдау арқылы демалумен қатар рахатқа бөленеді; *екіншіден*, әсерлі сезімді шығармашылық – өз тәнінің жағдайына әсер еткісі келеді: оның бойындағы белгілі бір жағдайдан, үрей – қорқыныштан жұбату, одан серпілту немесе бірдеңені ұмыту; *үшіншіден*, белсенді шығармашылық – ән шырқау арқылы өзінің айтқан ауызекі сөздеріне белгілі бір мән-мағына беріп, тыңдаушыны әсерге бөлеп, оның көз алдына терең түсіністік жағдайын елестету [2].

Яғни, Шығыстың ұлы ойшылы музыкалық мәдениеттің проблемаларын зерттей отырып, тұлғаның рухани жаңаруын, яғни оның педагогикалық мүмкіндіктерін бөлшектеп оқып-білу музыканың негізі боларлықтай міндеті деп есептейді.

Музыка өнерінің мақсаты – өскелең ұрпақты тамыры терең ұлттық өнер қазыналарымен сусындату, дүниежүзілік үздік музыка өнерінің шығармаларына баулу, олардың әсемдік пен эстетикалық көзқарасын кеңейте отырып, оған деген аялы қатынасын орнату. Көркем талғамын қалыптастыру, сұлулық пен әсемдік дүниесіне өз тарапынан ойлы пайымдауларын білдіруге тәрбиелеу.

Жас жеткіншектің тәуелсіз еліміздің мәдениетті де, зиялы азаматы болуы үшін ана тілін, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, тарихын білумен қатар музыка мәдениеті саласынан да жан-жақты хабардар болуы қажет.

Қай халық болмасын өзінің ұлттық өнері мен дәстүрін аса бір ыждағаттылықпен дамытуға тырысады, оны жаңа дәуір, жаңа заман әкелген, жаңалықтармен сабақтастыра отырып байытады.

Өнер арқылы берілетін тәрбие жастарды ұдайы сұлулық пен әдемілікті дұрыс ұғынуға жетелеп, сезім байлығын қалыптастырады.

Болашақ музыка мұғалімі керемет музыкант болуы шарт. Егер ол музыкалық аспапты еркін меңгеріп, даусы, есту қабілеті, нотаға қарап бірден ойнау және импровизациялық қабілеттілігі жоғары болса, бұл оның келешектегі қызметінің шығармашылық жеңісі болып табылады. Белгілі педагог Д.Б. Кабалевский “Музыка мұғалімі бойындағы біліктіліктің ең маңыздысы – аспапты меңгеруінде”, – деп айтқан.

Баланы ерте жастан-ақ дана халқымыз бесік жырымен, өсиет, желдірме термелерімен тәрбиелейтін болған. Өйткені, баланың рухани байлығынан оның білімі, танымы мен түсінігі, мәдениеті мен ұлттық ерекшелігі сипатталатын болған.

Ғасырлар бойы қалыптасқан тәрбиенің тұтастылығы мен жүйелілігі халқымыздың біте қайнасқан салт-дәстүрімен, әдет-ғұрпымен сипатталып отырған. Музыка өнері әрбір баланың жанына әсемдік сыйлап, өзінің

ұлттық рухани мәдениетін құрмет тұтуға, оны қорғауға және деңгейін көтеруге жағдай жасайтын болған.

Білім беру саласында эстетикалық, этикалық және адамгершілік нормаларын меңгерту міндетін жүзеге асыруда музыканың орны ерекше. Музыка өнер құндылықтарын жете білуді меңгерте отырып, олардың бойында белгілі адамгершілік-эстетикалық мәдениетті, көркемдік талғамды, шығармашылық қабілетті дамытады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. АльФараби.-Трактат о музыке /Аль-Фараби. Избранные трактаты. Алматы: Ғылым,1994.
2. Кабалевский Д.Б. Музыка туралы әңгіме. Алматы,Өнер, 1989.
3. Тельчарова Р.Л. Уроки музыкальной культуры – М. «Просвещение»1991.

ФИЛОЛОГИЧЕСКИТЕ НАУКИ

Проблеми на обучението на специалисти

Ашимханова Ф.М.

*жалпы заң пәндері кафедрасының
оқытушысы, заң ғылымдарының
магистрі.*

АРНАЙЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕЖИМДЕГІ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН ШЕКТЕУ: ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ТӘСІЛДЕР

Бүгінде біз әмбебап құндылық рөліндегі адам құқықтарының маңыздылығын жаһандық тұрғыдан қайта бағалаудың куәсі болып отырмыз. Адам құқықтары туралы дәстүрлі түсініктің өзгеруі – бұл заманауи ақпараттық, коммуникациялық және медициналық технологиялардың, биоқауіпсіздіктің және т.б. дамуымен байланысты жаңа сын-қатерлердің пайда болуының нәтижесі. Аталған декларация немесе 1966 жылы адам құқықтары туралы халықаралық пактілер қабылданған кезде, қоғамда адам геномына қол сұқпаушылыққа немесе интернетке қолжетімділікке құқықты бекіту туралы түсініктің өзі де болмаған еді. Ал қазіргі кезде, ХХІ ғасырда олардың өзектілігі басқа дәстүрлі құқықтардан кем емес.

1995 жылы мемлекетіміздің тарихындағы күрделі бетбұрыста қабылданған Ата заңымыз жоғары халықаралық құқықтық бағдарларға сүйене отырып, «адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумысынан жазылған, олар абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды» деген маңызды ережені бекітіп, олардың табиғи негізін мойындады. Бұл дегеніміз, өмірге, бостандыққа, жеке басына қол сұқпаушылық пен әлеуметтік қамтамасыз етуге құқық және көптеген басқа да құқықтар оған саяси режимдерге, әлеуметтік жүйеге, діни наным-сенімге және т.б. қарамастан туғаннан өмір бойы тиесілі. [1].

Тәуелсіздік жылдары еліміз адам құқықтарын қорғау саласында, сондай-ақ демократиялық институттарды нығайтуда маңызды жетістіктерге жетті. Заңнама

мен құқық қолдану тәжірибесі жетілдірілуде, сот және қылмыстық-атқару жүйелері өзгеруде. Бірталай халықаралық үкіметтік емес ұйымдармен ынтымақтастық жаһандық және өңірлік деңгейде белсенді дамып келеді.

Азаматтық қоғам институттары мен билік құрылымдары арасындағы сындарлы диалогты дамыту бойынша жұмыс жалғасуда. Адам құқықтарының іске асырылуын қамтамасыз ету азаматтық қоғамның іргетасы болып табылады, ал дамыған азаматтық қоғам, өз кезегінде, адам құқықтарын қамтамасыз етудің сенімді кепілі.

Президент Қ. Тоқаев билік пен қоғам арасында әрдайым диалогтың болуына көңіл бөледі. Осылайша, «халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасының іргетасы қаланды. Тәуелсіз сарапшылар қауымдастығымен және ел ішіндегі, сондай-ақ шетелдегі көптеген қоғамдық ұйымдармен өзара іс-қимылды күшейту басты міндет болып табылады. Саяси реформаларды іске асыруға жедел араласқан Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі қоғамдық диалогты дамытуға жаңа серпін берді. Және бұл жұмыс одан әрі жалғасуда.

Орын алып жатқан өзгерістердің негізгі мақсаты – бүкіл мемлекеттің орнықтылығы мен жұмыс істеу тиімділігін арттыру. Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуы тек құқық үстемдігі мен азаматтарымыздың мүдделерін қорғаусыз арқылы сәтті іске асырылуы мүмкін емес. Адам құқықтарын қорғайтын мемлекеттік және мемлекеттік емес институттар әртүрлі әлеуметтік және саяси сын-қатерлерге және азаматтарымыздың құқықтары мен бостандықтарының бұзылу тәуекелдеріне сезімтал болуы тиіс. [2].

Бүгінгі Қазақстан – бұл саясаты адамның лайықты өмірі мен еркін дамуына қолайлы жағдай жасауға бағытталған әлеуметтік мемлекет. Ел саясатының әлеуметтік бағыттылығының арқасында еліміз БҰҰ Орнықты даму мақсаттарына жеткізетін «2030 жылға дейінгі күн тәртібінің» «ешкімді артта қалдырмау» түпкілікті қағидатын жүзеге асыруды сенімді түрде дамытуда. Бұл қағидат азаматтардың экономикалық, саяси және қоғам өмірінің басқа салаларына толыққанды қатысуын қамтамасыз ету үшін мемлекетімізде жүргізіліп жатқан саясаттың негізінде жатыр. Орнықты даму тұжырымдамасы

қоршаған ортаны қорғау мен экономикалық өсудің теңгерімін, теңдік пен әділдікті, жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін және т.б. қамтамасыз етуге бағытталған. Сондай-ақ түпкі нәтижесінде орнықты даму жеке адамға, оның құқықтары мен бостандығына бағытталған. [3].

Адам құқықтары саласындағы іс-қимылдың Ұлттық жоспарының ұсынымдарын іске асыру Қазақстанға құқықтық мемлекет құруда, адам құқықтарын қорғаудың мемлекеттік және қоғамдық тетіктерін нығайтуда, дамыған азаматтық қоғам қалыптастыруда тақырыптық прогресске қол жеткізуге мүмкіндік берді. Адам құқықтары жөніндегі уәкіл мен Бала құқықтары жөніндегі уәкіл институттары адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау жүйесіндегі маңызды тетікке айналды. Осындай құқық қорғау құралдарын құру – Қазақстандағы демократияны тереңдетудің халықаралық қоғамдастық жоғары бағалаған маңызды қадамы болды.

Бүгінгі таңда қоғамның адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау деңгейін әрі қарай арттыруға деген сұранысы Қазақстандағы адам құқықтары жөніндегі институттардан нәтижелілікті, жұмыстың жаңа түрлерін іздеуді, қолда бар құралдарды пайдалану тиімділігін арттыруды талап етеді.

Бүгін Қазақстан бүкіл әлем секілді азаматтардың интернеттегі қудалаудан қорғансыз екендігіне тап болды. Біріншіден, балалар одан зардап шегеді. Президентіміз балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі басқа да шараларды күшейту, атап айтқанда, Бала құқықтары туралы конвенцияның Факультативтік хаттамасына қосылуды тапсырды.

Азаптауларға қарсы күрес жөніндегі ұлттық заңнаманы одан әрі жетілдіру мәселесі де өзектілігін сақтауда. Мемлекет басшысы Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын әрекеттерге қарсы халықаралық конвенцияның ережелеріне сәйкес келтіруді тапсырды.

Адам саудасына қарсы күрес біздің басты назарымызда. Құқық қорғау органдары мұндай қылмыстарды тергеу рәсімін жақсартуы керек. Заңды бұзғандар сот тәртібінде қатаң жазалануы тиіс. [4].

Қылмыстық саланы ЭЫДҰ дамыған елдерінің үлгісі бойынша жаңғырту қажет. Бізге азаматтардың құқықтарын уақытылы қорғауды қамтамасыз ететін және жоғары халықаралық стандарттарға сай келетін модель қажет. Дәл осы басымдықтар Мемлекет басшысының жақында Қазақстан халқына Жолдауында тұжырымдалған болатын. Мемлекетіміздің осы кезеңдегі негізгі мақсаты азаматтардың әлеуметтік қорғалуын нығайтуда, балалардың, қарттардың, әйелдердің, жастардың жағдайын жақсартуда, этникалық және діни топтардың, мүмкіндіктері шектеулі адамдардың және халықтың басқа да осал топтарының құқықтарын сақтауда, адам құқықтарын қорғаудың соттан тыс тетіктерінің жұмыс істеуінде.

Адам құқықтарын қорғау мәдениетінің қалыптасуына, ұлттық демократиялық институттардың дамуына және құқықтық мемлекеттің нығаюына Қазақстанның адам құқықтары мәселелері бойынша халықаралық әріптестермен белсенді ынтымақтастығы өзінің оң септігін тигізеді. Осыған байланысты біз адам құқықтарын қорғау және көтермелеу саласындағы мемлекетаралық ынтымақтастыққа үлкен мән береміз. халықаралық аренада адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын көтермелеу мен қорғауда басты міндетті БҰҰ атқаруға тиіс екеніне сенімдіміз. Өртүрлі қоғамдардың даму ерекшеліктері мен дәстүрлерін, әсіресе, олардың мәдени, діни және тарихи құндылықтарын ескеру маңызды. Бұл тақырып халықаралық ұйымдардың, соның ішінде ЕҚЫҰ, ИЫҰ және тағы басқалардың қызметтерінде де өзекті.

Қазақстан алдағы уақытта да адам құқықтары мен бостандықтарын көтермелеу және қорғау саласындағы халықаралық өзара іс-қимылды дамытуға өзінің елеулі үлесін қосуға ниетті. Біз адам құқықтары бойынша барлық мемлекеттермен, үкіметтік және үкіметтік емес тараптармен сындарлы және өзара сыйластыққа негізделген диалог жүргізуге ашықпыз.

Адам құқықтары тек заңдық қана емес, моральдық-этикалық өлшемге де ие екенін бәріміз түсінеміз. Сондықтан адам құқықтарын іске асыруға қатысатын барлық қатысушылардың өз әрекеттері үшін жауапкершілікке қатысты ортақ түсінік қажет. [5].

Бүгінгі күні адам құқықтарын сақтау барлық адамдар үшін шындыққа айналуы үшін айтарлықтай күш-жігер қажет. Осы ретте адам құқықтары саласындағы білім маңызды рөл атқаруы тиіс, себебі жаңа ұрпақ өздерінің ажырамас құқықтары туралы біліп, оларды іске асыру және қорғау мүмкіндігіне ие болуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Досжанова Г.С. Қазақстан Республикасындағы жеке өмірге қол сұқпаушылық құқығының конституциялық-құқықтық негіздері: теория және тәжірибе, автореферат/-Алматы: 2008.-б.35.
2. Амандыкова С.К. Конституцконное право Республики Казахстан: Учебное пособие / С.К. Амандыкова. -Караганда: Баспа, 1998.-б.212.
3. Амандыкова С.К. Становления конституционализма Республики Казахстан: Учебное пособие / С.К. Амандыкова.- Караганда: Баспа, 2005. – С.365.
4. Жумагулова А.Б. Институт прав человека и гражданина: проблемы теории и практики: автореферат/—Алматы: 2008.-б.36.
5. «Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің үндеуі» 2007-2008 жылдағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл мекемесі.

Жумашева Анара Шариповна

доктор филологических наук, профессор

кафедра «Иностранная филология»

Торайгыров университет г. Павлодар, Казахстан

Аукенова Алия Ержанкызы

докторант PhD, магистр педагогических наук,

Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ДИСКУРСА СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ И ЕГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА МАССОВОГО АДРЕСАТА

(НА БАЗЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФЛЮЕНСЕРОВ)

Аннотация. В эпоху цифровизации общество сталкивается с непрерывным потоком информации, где особую роль играют социальные сети. Среди множества участников цифрового пространства инфлюенсеры выделяются своим влиянием на общественное мнение и культурные тренды. Особенно это касается англоязычного дискурса в социальных сетях, который становится мощным инструментом коммуникации в руках инфлюенсеров. Их воздействие на массовую аудиторию проявляется не только в изменении потребительских предпочтений, но и в эволюции языковых норм и общественных взглядов. Таким образом, данная статья призвана исследовать особенности англоязычного дискурса в социальных сетях, с акцентом на роли современных инфлюенсеров. Мы рассмотрим, как инфлюенсеры формируют языковые и коммуникативные тенденции, и как эти тенденции в свою очередь влияют на восприятие и поведение их аудитории. Целью данного исследования является не только анализ языковых особенностей, но и понимание более глубоких социальных и культурных изменений, вызванных цифровой эрой коммуникации.

Гипотеза исследования: Предполагается, что стратегии дискурса, используемые современными инфлюенсерами в социальных сетях, оказывают значительное влияние на использование английского языка и социальное поведение массовой аудитории.

Материал исследования: Анализируется контент на английском языке из различных социальных сетей, включая посты, комментарии, видео, и истории от разнообразных инфлюенсеров, охватывающих широкий спектр тематик от моды до политики.

Методи и процедури исследования: Используются качественные и количественные методы, включая анализ содержания, лингвистический анализ и анализ социальных метрик для оценки языковых паттернов и взаимодействия аудитории.

Результаты исследования: Исследование выявляет ключевые тенденции в использовании языка инфлюенсерами, влияние их дискурса на публичное мнение и поведение аудитории, а также предлагает рекомендации для разработки эффективных коммуникационных стратегий в цифровом пространстве.

Ключевые слова: англоязычный дискурс, социальные сети, инфлюенсеры, социолингвистика, цифровая коммуникация.

I. Введение

В современном мире социальные сети являются мощным средством коммуникации, объединяющим миллионы людей по всему миру. В этом цифровом пространстве английский язык занимает доминирующее положение, став лингва-франка современности. С развитием социальных сетей возникла новая социальная роль - инфлюенсеры, которые оказывают значительное влияние на общественное мнение, культурные нормы и языковые тренды. Их роль в формировании дискурса в социальных сетях и воздействие на массового адресата становятся ключевыми аспектами современной коммуникативной динамики. Данное явление обусловлено несколькими ключевыми факторами в современном информационном и культурном пространстве.

Во-первых, социальные сети играют центральную роль в современной коммуникации, став основным каналом распространения информации и формирования общественного мнения. Английский язык, как глобальный лингва-франка, используется в социальных сетях как основное средство передачи информации, что делает его анализ особенно важным для понимания глобальных коммуникативных процессов.

Во-вторых, влияние инфлюенсеров в цифровой среде непрерывно растет. Их способность формировать языковые тенденции, влиять на мнения и поведение аудитории, особенно молодежи, является значительным фактором современной культуры и общества. Исследование того, как инфлюенсеры используют английский язык в социальных сетях, позволяет лучше понять механизмы воздействия на массовую аудиторию.

Также актуальность темы подтверждается изменениями в языковой практике, вызванными цифровой революцией. Социальные сети способствуют быстрой эволюции языка, вводя новые сленги, жаргон и стилистику. Понимание этих изменений критически важно для любых исследований, связанных с языком и общением.

Наконец, изучение англоязычного дискурса в социальных сетях на базе инфлюенсеров имеет практическое значение для сферы образования, маркетинга

и социальной политики. Оно помогает разработчикам контента, рекламодателям и образовательным учреждениям адаптироваться к меняющимся трендам в общении и повышать эффективность своей работы. Таким образом, данная тема отражает современные вызовы и тенденции в области языкознания, социальных сетей и культурных исследований, что делает ее исследование актуальным и значимым.

Целью данной главы является введение в проблематику исследования, определение его актуальности и значимости. Мы рассмотрим, как именно инфлюенсеры в социальных сетях формируют англоязычный дискурс и каковы особенности этого дискурса. Особое внимание будет уделено анализу влияния, которое этот дискурс оказывает на массовую аудиторию - на их языковые предпочтения, стили коммуникации и социальное взаимодействие. Наше исследование основывается на предположении, что инфлюенсеры в социальных сетях не просто передают информацию, но и активно участвуют в создании и изменении языковых норм и образцов поведения. Их влияние простирается за рамки простой рекламы или информационной деятельности, оказывая глубокое и многоаспектное воздействие на общество.

II. Теоретический обзор

Этот обзор представляет собой анализ актуальных научных работ, теорий и концепций, связанных с языкознанием, социолингвистикой, коммуникационными исследованиями и новыми медиа. Целью данной главы является выявление и систематизация теоретических подходов, которые могут быть использованы для анализа дискурса в социальных сетях, особенно в контексте влияния инфлюенсеров. Основное внимание уделяется изучению того, как социальные сети, как платформы для общения, способствуют формированию и распространению англоязычного дискурса и каким образом этот дискурс влияет на общественное сознание и поведение массового адресата. Таким образом, теоретический обзор поможет лучше понять контекст исследования, выявить существующие пробелы в научных знаниях и определить направления для дальнейшего анализа в последующих главах диссертации.

III. Материал и методы

Материал для исследования был собран из различных социальных сетей, включая Instagram, Facebook и YouTube. Особое внимание уделялось контенту, создаваемому ведущими инфлюенсерами в разных областях, таких как мода, политика, образование и здоровье. Выборка включает в себя тексты постов, комментарии, видео и истории, которые анализируются на предмет языковых особенностей, стилей коммуникации и влияния на аудиторию.

Исследование основывается на комбинировании качественных и количественных методов. Качественный анализ включает в себя детальное

изучение текстового и визуального контента, использование дискурс-анализа и контент-анализа для выявления ключевых тем, стилей и языковых особенностей. Количественный анализ включает в себя сбор и обработку данных о вовлеченности аудитории, таких как количество лайков, комментариев и репостов, а также использование аналитических инструментов для измерения эффективности коммуникации.

Для анализа языковых особенностей используются специализированные программные средства, позволяющие исследовать частотность слов, фразеологические обороты и грамматические конструкции. Это позволяет определить как общие тенденции в языке инфлюенсеров, так и специфические особенности их индивидуального стиля. При сборе и анализе данных были соблюдены все необходимые этические нормы. Исследование проводилось с соблюдением принципов конфиденциальности и анонимности участников, а также с учетом авторских прав на использованные материалы.

В рамках исследования темы "Особенности англоязычного дискурса социальных сетей и его воздействия на массового адресата (на базе современных инфлюенсеров)", значительный вклад вносит статья Хаддерса, Де Янса и Де Вейрмана (2020), озаглавленная "Коммерциализация звёзд социальных сетей: обзор литературы и концептуальная рамка стратегического использования социальных медиа-инфлюенсеров", опубликованная в "International Journal of Advertising". Исследование Хаддерса и коллег включает анализ различных источников в маркетинге инфлюенсеров, разделяя их на исследования, основанные на перспективе инфлюенсеров, и на перспективе спонсоров и посредников. Работа, акцентируясь на точке зрения инфлюенсеров, выявляет, что они часто используют автобиографические нарративы для продвижения спонсируемого контента, создавая ощущение подлинности и избегая размывания их тщательно созданной онлайн-идентичности. Такой подход позволяет инфлюенсерам устанавливать стандарты (например, демонстрировать идеалы красоты) и изменять общественные мнения (например, по поводу ношения хиджаба). Исследование также показывает, что содержание, продвигаемое инфлюенсерами, имеет важное значение для политиков, поскольку анализы контента выявили, что на профилях инфлюенсеров чаще всего продвигаются нездоровые продукты питания и поведение (например, курение вейпов, употребление опасных таблеток для похудения). Большая часть исследований по маркетингу инфлюенсеров сосредоточена на изучении реакции аудитории и придания значения контенту инфлюенсеров. Особенно значимыми являются исследования, в которых рассматривается, как люди ценят инфлюенсеров и что играет роль в этой оценке. Выявлено, что аудитория высоко ценит подлинность инфлюенсеров, и что явные спонсорства могут негативно влиять на эти оценки [1].

Второе направление исследований касается факторов, влияющих на эффективность спонсированных эндорсментов инфлюенсеров и формирования оценок бренда посредством этих постов. Показано, что как характеристики источника, так и характеристики сообщения влияют на эффективность

инфлюенсеров. Инфлюенсеры, которые устанавливают сильные парасоциальные отношения со своими подписчиками, оказываются более убедительными, как и те, кто продвигает спонсируемый контент, соответствующий их экспертизе. Это исследование предоставляет ценный вклад в понимание стратегического использования социальных медиа инфлюенсерами и воздействия их действий на аудиторию, что является ключевым для осмысления особенностей англоязычного дискурса в социальных сетях [1].

Исследуя тему "Особенности англоязычного дискурса социальных сетей и его воздействия на массового адресата (на базе современных инфлюенсеров)", стоит обратить внимание на работу А.В. Сивака (2021), освещающую влияние блогеров-журналистов на общественное мнение через коммуникативные стратегии. Это исследование значимо, поскольку блоггинг в современном медиапространстве перестал быть простым средством коммуникации, превратившись в мощный инструмент воздействия на массы и управления ими. Сивак выбирает в качестве объекта исследования видеоматериалы блогера-журналиста Олеси Медведевой, освещающие широкий спектр социально-политических тем. Предметом анализа являются коммуникативные стратегии, используемые Медведевой для воздействия на общественное мнение. Такой подход позволяет глубже понять, как конкретно инфлюенсеры в социальных сетях влияют на формирование мнений и установок своей аудитории. Сивак отмечает, что блогеры, превратившиеся в новых лидеров общественного мнения, оказывают более сильное влияние, чем традиционные каналы передачи информации. Это особенно заметно в блогах, которые изначально были ориентированы на развлечения и самопрезентацию, но со временем превратились в альтернативу официальным СМИ. Такая трансформация блогосферы делает её ключевой областью для изучения в контексте англоязычного дискурса в социальных сетях. Исследование также подчеркивает, что для влияния на аудиторию блогеру не требуется профессиональной принадлежности к определенным кругам. Это демонстрирует, как блоги стали открытым каналом для передачи информации, связывающим миллионы людей и разделяющим их на "ведомых" и "ведущих". Анализ реакции аудитории на контент блогера позволяет сделать выводы о том, насколько эффективны коммуникативные стратегии в воздействии на общественное мнение. Работа Сивака показывает, что реализация коммуникативных стратегий блогером-журналистом способствует эффективному воздействию на массовое сознание. Профессиональное использование информационных, регулятивно-воздействующих и экспрессивно-апеллятивных стратегий приводит к возникновению ответной реакции со стороны аудитории, что создает вызовы для государственных СМИ. Таким образом, исследование Сивака вносит важный вклад в понимание воздействия англоязычного дискурса блогеров-журналистов на общественное мнение и отношения в современном медиапространстве, что особенно актуально в контексте растущего влияния современных инфлюенсеров в социальных сетях [2].

В статье Садыковой С.А. и Успановой Ж.Б. (2022) под названием "Роль использования лексики чувств и эмоций в текстах средств массовой информации" проводится исследование, оказывающее значительное влияние на понимание особенностей англоязычного дискурса в социальных сетях. Авторы концентрируют внимание на изучении лексики, связанной с выражением чувств и эмоций, в текстах массовой информации, проводя сравнительный анализ такой лексики в казахском и английском языках. Исследование направлено на определение объема и состава слов, выражающих чувства, а также на выявление лексико-семантических особенностей и национально-культурных функций этих слов в текстах СМИ. Эта работа раскрывает важность эмоциональной лексики в формировании общественного мнения и воздействия на аудиторию, что имеет особое значение в контексте анализа дискурса современных инфлюенсеров в социальных сетях [3].

Второй аспект исследования Садыковой и Успановой заключается в анализе культурно-национальной коннотации и функции слов, выражающих чувства и эмоции. Авторы подчеркивают, что такая лексика играет ключевую роль в мировоззрении человека, отражая различные эмоциональные состояния, мир искусства и национальную идентичность. Результаты исследования расширяют понимание влияния СМИ на формирование общественных отношений и мнений. Особое внимание уделяется анализу реакции аудитории и влиянию эмоциональной лексики на обсуждение острых социально-политических тем. Таким образом, исследование вносит значительный вклад в понимание динамики общественного дискурса и роли инфлюенсеров в его формировании, особенно в контексте использования англоязычного дискурса в социальных сетях [3].

В работе Г.Г. Гиздатов, посвященной психолингвистическому исследованию концептов казахстанского дискурса, проводится глубокий анализ эмоциональной лексики и ее роли в формировании общественного мнения. Исследование акцентирует внимание на когнитивных стратегиях социального познания и восприятия, которые находят свое отражение в языковом сознании. Этот аспект особенно значим при изучении особенностей англоязычного дискурса в социальных сетях, поскольку инфлюенсеры активно используют эмоциональную лексику для воздействия на аудиторию. Результаты и выводы Гиздатов, подтвержденные ассоциативными экспериментами, раскрывают новые грани влияния языка на формирование общественных отношений и мнений, что имеет ключевое значение для понимания механизмов воздействия инфлюенсеров [4].

В своем исследовании Гиздатов также анализирует социально-ориентированное общение, которое ориентировано не на личность собеседника, а на обобщенный образ аудитории. Этот подход особенно актуален для современных инфлюенсеров, которые стремятся установить связь с массовой аудиторией через социальные сети. Язык и общие социальные шаблоны мысли, в том числе эстетические пристрастия эпохи, в исследовании Гиздатов рассматриваются как взаимосвязанные элементы, определяющие характер и

эффективность коммуникации. Это исследование дает ценное понимание того, как культурные и языковые факторы влияют на формирование дискурса в социальных сетях, особенно в контексте деятельности современных инфлюенсеров и их способности воздействовать на массовое сознание [4].

В исследовании Джинг Ге и Ульрике Гретцель (2018) под названием "Emoji rhetoric: A social media influencer perspective", публикуемом в журнале "Journal of Marketing Management", основное внимание уделяется использованию эмодзи как элемента риторики в социальных сетях с точки зрения инфлюенсеров. Авторы исследуют, как эмодзи помогают инфлюенсерам устанавливать связь с аудиторией и усиливать убедительность их сообщений. Анализ 600 постов от ведущих инфлюенсеров в Weibo приводит к созданию таксономии эмодзи-ориентированных вербальных ходов, направленных на стимулирование реакции подписчиков. Результаты исследования демонстрируют, что использование эмодзи инфлюенсерами в социальных сетях является сложным и стратегическим, и выполняет множество убедительных и коммуникативных функций. Такой подход раскрывает перспективный потенциал эмодзи в англоязычном дискурсе социальных сетей, особенно в контексте взаимодействия современных инфлюенсеров с их аудиторией [5].

Исследование Ге и Гретцель также выявляет, что инфлюенсеры используют эмодзи для выражения как положительных, так и отрицательных эмоций, чтобы инициировать обсуждения на различные темы. Такой способ применения эмодзи создает связь и аффилиацию с аудиторией в социальных сетях. Что касается эффективности (ethos), инфлюенсеры чаще всего используют эмодзи для развития доверия, сосредотачиваясь на схожести, добрых намерениях и благожелательности, а не на демонстрации экспертности. В отношении логики (logos), исследование показывает, что комбинации нескольких эмодзи используются для передачи соответствующей информации. Эмодзи добавляют игривость в общение, что является стратегией захвата внимания пользователей социальных сетей. Последовательности эмодзи могут формировать мини-рассказы, напоминающие комиксы, что позволяет вместить много информации в ограниченное коммуникативное пространство ярким и выделяющимся способом. Таким образом, как и в общей маркетинговой риторике, риторика инфлюенсера направлена на привлечение внимания потребителей, но с использованием более органичных способов привлечения внимания с помощью эмодзи [5].

В статье Мелиты Зайц (2013), опубликованной в "Journal of Consumer Culture", рассматривается вопрос социальных сетей с точки зрения просумпции, что актуально для понимания особенностей англоязычного дискурса в социальных сетях, особенно в контексте деятельности инфлюенсеров. Зайц анализирует, как слияние процессов производства и потребления в цифровой эпохе объясняет уникальность социальных сетей. Статья освещает вопросы участия аудитории и предлагает концептуальный подход к вопросам агентности и субъективности. Это особенно важно для понимания динамики взаимодействия между инфлюенсерами и их аудиторией, где инфлюенсеры

выступают одновременно и как производители, и как потребители контента. Понятие диспозитива, используемое Зайц, позволяет более глубоко понять механизмы построения субъективности в социальных сетях, выявляя их роль как одного из механизмов, который в большей степени, чем когда-либо прежде, зависит от активного участия индивидов [6].

Дальнейший анализ в статье Зайц подтверждает, что социальные сети могут быть местом сопротивления установленным властным отношениям. Фокус на диспозитиве как специфическом способе построения субъективности позволяет более детально проанализировать функционирование социальных сетей в современных отношениях власти, а также получить более подробное представление о тех процессах в диспозитиве социальных сетей, где могут находиться возможности сопротивления. Такой подход дает более сложное представление о пользовании социальными сетями, не давая однозначного ответа о потенциале, который социальные сети предоставляют для более значительного участия в политических процессах, интерпретации медийных текстов и медиапроизводства. Концепция диспозитива как инструмента для концептуализации механизмов построения субъективности приводит к признанию того, что социальные сети являются одним из таких механизмов [6].

В заключении теоретического обзора по теме "Особенности англоязычного дискурса социальных сетей и его воздействия на массового адресата (на базе современных инфлюенсеров)", на основе шести исследований, становится ясно, что современный дискурс в социальных сетях формируется под влиянием различных факторов, включая эмоциональную лексику, стратегическое использование эмодзи, и уникальные коммуникативные подходы инфлюенсеров. От психолингвистического анализа до концептуализации эмодзи как инструмента убедительности, исследования подчеркивают сложность и многоуровневость англоязычного дискурса в эпоху цифровых технологий. Эти работы вместе обеспечивают ценное понимание того, как инфлюенсеры используют языковые и неязыковые средства для воздействия на аудиторию, подчеркивая важность эмоционального вовлечения и персонализации в сообщении. Таким образом, они предоставляют фундаментальные знания для понимания того, как англоязычный дискурс в социальных сетях влияет на общественное мнение и поведение, особенно в контексте взаимодействия современных инфлюенсеров с их аудиторией.

V. Выводы

В заключении статьи по теме "Особенности англоязычного дискурса социальных сетей и его воздействия на массового адресата на базе современных инфлюенсеров" можно сделать вывод, что современный дискурс в социальных сетях значительно определяется деятельностью инфлюенсеров, которые используют комбинацию эмоциональной лексики, визуальных символов и стратегического контента для установления связи с аудиторией. Эмодзи и другие

невербальные элементы усиливают убедительность сообщений, при этом сохраняя личностный и эмоциональный контакт с подписчиками. Инфлюенсеры не только формируют языковые тенденции и стили общения, но и способствуют распространению культурных и социальных норм. Они играют роль моста между брендами и потребителями, переосмысливая традиционные методы маркетинга и рекламы. Таким образом, англоязычный дискурс в социальных сетях, особенно в контексте инфлюенсерского маркетинга, представляет собой сложное взаимодействие между языком, технологиями и социальными практиками, что оказывает значительное влияние на массового адресата.

VI. Список использованных источников:

1. Hudders, L., De Jans, S., & De Veirman, M. (2020). The commercialization of social media stars: A literature review and conceptual framework on the strategic use of social media influencers. *International Journal of Advertising*. <https://doi.org/10.1080/02650487.2020.1836925>
2. Сивак, А.В. (2021). Влияние блогеров-журналистов на общественное мнение посредством коммуникативных стратегий. В Современное медиапространство Луганщины: вызовы, тенденции развития: Сборник материалов Международной научно-практической конференции (стр. [269-274]). Луганский государственный педагогический университет.
3. Sadykova, S. A., & Uspanova, Zh. B. (2022). The role of using the language of feelings and emotions in mass media texts. Хабаровск. Журналистика сериясы [Bulletin. Journalism Series], 1(63). <https://doi.org/10.26577/HJ.2022.v63.i1.05>
4. Gizdatov, G.G. (2022). Психолингвистическое исследование концептов казахстанского дискурса. Известия Национальной академии наук Республики Казахстан, Серия общественных и гуманитарных наук, Абай Казахский национальный педагогический университет, 5(321). Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана. <https://orcid.org/0000-0002-6014-4183>
5. Ge, J., & Gretzel, U. (2018). Emoji rhetoric: A social media influencer perspective. *Journal of Marketing Management*. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2018.1483960>
6. Zajc, M. (2013). Social media, presumption, and dispositives: New mechanisms of the construction of subjectivity. *Journal of Consumer Culture*. <https://doi.org/10.1177/1469540513493201>

Айткулова Эльмира Асембаевна

Школа-гимназия №45

Город Шымкент

Учитель начальных классов

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ЧЕРЕЗ ВОСПИТАНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Процесс формирования и развития функциональной грамотности средствами учебных предметов начальных классов, исходя из предметных знаний, умений и навыков, осуществляется на основе формирования навыков мышления. Средствами формирования и развития навыков мышления являются те же предметные ЗУНы, представленные в виде задания, а формой организации – проблемные ситуации. При этом сами навыки мышления служат инструментом перехода ЗУНов в компетенции, то есть в функциональную **грамотность**. ЗУНы как основа компетенций.

Модель формирования и развития функциональной грамотности можно представить **в** виде плодового дерева. Как любому дереву необходим уход, полив, тепло, свет, так **и** маленькой личности, приходящей к учителю на урок, необходимы знания, умения и навыки.

Дерево – функционально грамотная личность

Вода – педагогические технологии

Груши – ключевые компетенции

Лейка – педагог(для того, чтобы поливать, должен постоянно пополняться, т.е. заниматься самообразованием). Как без полива дерево зачахнет, так и без грамотной компетентной работы педагога нельзя сформировать, добиться развития функциональной грамотности младших школьников. Самостоятельность не рождается сама по себе, она воспитывается и развивается. Особое место в этом процессе занимает начальная школа. Младший школьный возраст — особый самоценный период, в котором развиваются важнейшие качества личности, позволяющие детям шагнуть в подростковую жизнь и дальше. Свойственная малышам подражательность помогает им, с одной стороны, усвоить пример, образец поведения, с другой — сдерживает их самостоятельность, сковывает ребёнка. Нередко младший школьник хочет стать самостоятельным, но недостаточно развитая воля, импульсивность, склонность действовать под влиянием различных побуждений, эмоций не позволяют выполнить задуманное. Не меньшее значение имеют и индивидуальные особенности ребёнка, которые, в свою очередь, активизируют

или тормозят, затрудняют проявление самостоятельности. Так, неуверенность в своих силах и возможностях

Сдерживает самостоятельность, а напротив, смелость, решительность помогают безбоязненно высказывать свое мнение, браться за новое дело. Психологи говорят, самостоятельность — качество сложное, оно выражается в свободе от внешних влияний и принуждений. Это способность подчинять свое поведение собственным взглядам, готовность осуществлять деятельность без опоры на постороннюю помощь.

Но младшие школьники самостоятельность понимают по-другому. Сам — это когда дети делают это без взрослых, одни, когда никто не заставляет, не командует. Самостоятельно — значит захотел и сделал. Видно, что суть понятия дети улавливают довольно точно. У детей 7–10 лет уже есть определенный опыт самостоятельных действий: «Сам делаю уроки», «Сам поливаю цветы», «Сама убираю постель, мою посуду». Вывод: самостоятельность имеет у них относительно ограниченный характер, если и проявляется, то главным образом в самообслуживании, в домашних заботах, приготовлении уроков.

Развитие самостоятельности у детей — процесс сложный и можно выделить основные этапы:

Первый этап — дети действуют по готовому образцу с помощью взрослых, копируя их действия (этап подражания)
 Второй этап — этап частичной самостоятельности
 Третий этап — этап более полной самостоятельности

Этап подражания помогает сформировать определенный фонд умений, способов действий. Очень важно, чтобы этот этап младшие школьники прошли вместе со старшими ребятами. Именно в совместных делах возникает тот опыт, который становится для младших «строительным материалом», необходимым для развития самостоятельного поведения и деятельности. И именно в совместных делах так важны образцы. Что можно делать вместе? Провести игры и спортивные соревнования, экскурсии и походы, организовать выставку рисунков и поделок, провести совместный праздник «День именинника» и т. д. Т. е. для совместных усилий младших и старших подходят дела, имеющие четко определенную цель, полезную для других и заманчивую для ребят.

Совместный поиск дела приобщает младших к «разведке полезных дел». Постепенно ребят необходимо привлекать и к обсуждению замысла проведения предстоящего дела. Пусть они пробуют высказывать свои мнения, предлагают, что и как делать, как распределить силы.

Для организации совместных дел лучше всего создавать микроколлективы, включающие больших и маленьких. Особую значимость для младших школьников имеет подведение итогов работы. Важно объяснить им, что было и что стало после их труда. Следует отметить всех, особо проявивших себя, ребятам можно предложить ответить на вопросы: «Все ли у нас получилось?», «Что понравилось, что нет?», «Что бы вы могли сделать лучше?»

Чтобы побудить их к большей самостоятельности, на первых порах целесообразно использовать цветные знаки — светофорчики, которые дети изготавливают на уроках труда. Зеленый знак означает «так держать», желтый — «хорошо, но кое-что не так», красный — «стоп, дело надо поправлять. Использование игрового элемента помогает детям действовать самостоятельно на доступном для них уровне.

Особую роль в воспитании самостоятельности — имеет игра. Ведь игра занимает важное место в жизни младших школьников. Так как к ней они не утратили интерес, она дает возможность выхода эмоциональным проявлениям, богата коллективными действиями. В играх дети сами ставят цель, находят средства, распределяют роли (по очереди, с помощью считалок), следят за их выполнением, соблюдением правил игры. В играх быстро раскрываются лидеры, которые сами захватывают роли или оказываются выбранными.

Именно в игре дети вступают в такие отношения, которые в реальной жизни бывают им недоступны: взаимного контроля, взаимной помощи. Поэтому игровой опыт составляет реальную основу для формирования самостоятельности.

В игре, естественно, проявляется разный уровень самостоятельности и творчества ребят. Правильно оценивая игру, учитель видит в ней способ развития самостоятельности. К одной и той же по значимости цели дети по-разному продвигаются без игры и с игрой.

Игровая роль дает непосредственный опыт самостоятельных действий. В этом плане продуктивны роли «путешественников», «разведчиков», «искателей», которые младшие школьники берут на себя в ходе различных игр — путешествий. Таким образом, игра имеет огромное значение и для формирования детского коллектива, и для становления личности каждого ребенка.

Как отмечалось выше, составляющими функциональной грамотности являются умения (ключевые компетенции или универсальные учебные действия) определённого типа, основанные на прочных знаниях, а именно: организационные, интеллектуальные, оценочные и коммуникативные.

Таблица 1.

Логически приеми	Примеры заданий
1. уровень - знание	Составить список, выделить, рассказать, показать, назвать
2. уровень понимание	- Описать объяснить, определить признаки, сформулировать по-другому
3. уровень использование	- Применить, проиллюстрировать, решить
4. уровень - анализ	Проанализировать, проверить, провести эксперимент, организовать, сравнить, выявить различия
5. уровень - синтез	Создать, придумать дизайн, разработать, составить план
6. уровень - оценка	Представить аргументы, защитить точку зрения, доказать, спрогнозировать

Дүйсекова М.

магистр, аға оқытушы

Шымкент университеті. Қазақстан Республикасы .Шымкент қаласы

ЕРЕСЕК ЖАСТАҒЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУЫН ДИАГНОСТИКАЛАУ ЖӘНЕ КОРРЕКЦИЯЛАУ

Андатпа Жасөспірімдік кезең адамның өз болашағына айрықша үңіліп қарайтын кезең, яғни өзімен-өзі ақылдасып, «жан дүниесіне үңілуге құштар» шағы деуге болады. Адам өзінің сыртқы табиғатын біліп, оның күшін өз игілігіне пайдалану үстінде өз жан дүниесінің жұмбақты сырларын да білгісі келеді. Өзінің ішкі жан дүниесін, алуан түрлі сырларын адам өзі жақсы білсе, ол сыртқы дүниеге күнбе-күн жасайтын ықпалын түсініп, адамзат қоғамына пайдалы істер жасауға тырысады. Адамдардың өмір сүру құштарлығы, олардың мақсаттары, бірі адамның өзін-өзі тани білуімен сабақтас болып келеді. Өмірдегі еңбектің, білім алудың, тіпті өмір сүру формасының адамгершілік-рухани қалыптасуы ондағы қарым-қатынас бірлігінің беріктігіне, тұрақтылығына байланысты. Адамның өз мінез-құлығын аңғара алуы оның ар-ұжданына байланысты.

Кілтті сөздер: Жасөспірім, тұлға, адамгершілік, рухани.

Жасөспірім шағында балалық шақ әлемінен ересектер әлеміне өту бар. Баланың жеке басы жаңадан туылған сияқты. Балалық шақтағы қалыптасқан стереотиптер құлдырайды, құндылықтар тым жоғары бағаланады, жасөспірім өзін үнемі достық қарым-қатынаста бола бермейтін қоғамның бір бөлігі ретінде сезінеді.

Егер кішкентай балалардың өзін-өзі бағалауы олардың туыстарының оларға деген қарым-қатынасына байланысты болса, онда олардың құрдастары мен достарының пікірі, сондай-ақ оларды қоғамда қалай қабылдауы жасөспірімдердің жеке басының бағалауына әсер етеді. Ұлдар мен қыздар өздеріне ұқыпты, сынға сезімтал және өздеріне сенбейді. Бұл бағаланбаған жеке тұлғаны қалыптастырудың іргелі факторы.

Төмен өзін-өзі бағалау көптеген кешендерді тудырады. Ол өзіне-өзі күмәнданудың, өзін-өзі бағалаудың болмауының, шиеленістің және ұялшақтықтың себебі. Мұның бәрі ересек өмірге кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан жасөспірімнің өзін-өзі барабар бағалауы және оның мүмкіндіктері мен күштеріне сенуі маңызды.

Жасөспірімдік кезең адамның өз болашағына айрықша үңіліп қарайтын кезең, яғни өзімен-өзі ақылдасып, «жан дүниесіне үңілуге құштар» шағы деуге болады. Адам өзінің сыртқы табиғатын біліп, оның күшін өз игілігіне пайдалану үстінде өз жан дүниесінің жұмбақты сырларын да білгісі келеді. Өзінің ішкі жан дүниесін, алуан түрлі сырларын адам өзі жақсы білсе, ол сыртқы

дүниеге күнбе-күн жасайтын ықпалын түсініп, адамзат қоғамына пайдалы істер жасауға тырысады. Адамдардың өмір сүру құштарлығы, олардың мақсаттары, бірі адамның өзін-өзі тани білуімен сабақтас

Жасөспірімдік кезеңдегі балалардың психикалық дамуының қозғаушы күші мектеп пен отбасының қоятын талаптары мен балалардың психикалық даму дәрежесінің арасындағы қайшылықты айтады. Бұл қайшылық өскелең жастардың адамгершілік қасиеттерін, ақыл-ой және шығармашылық күштерін үйлесімді дамыту жолымен шешіледі. Әрбір жасөспірімдердің өзіндік санасын дамыту арқылы моральдық-психикалық қасиеттерін бағалап толық түсінуіне бірыңғай талаптар игі әсер етеді. Оқушы өзінің жеке өміріне; қабілетіне назар аударады, қойылатын талаптарға мінез-құлығына сәйкес немесе сәйкес еместігін сезеді. Өртүрлі іс-әрекеттерінің барысында балалардың кейбір ерекшеліктері еске алынады. Олар: өзін-өзі тәрбиелеу, келешек мамандықты таңдау, жолдастық, сезім, достық қарым-қатынас, алғашқы махаббат сезімі т.б.

Өмірдегі еңбектің, білім алудың, тіпті өмір сүру формасының адамгершілік-рухани қалыптасуы ондағы қарым-қатынас бірлігінің беріктігіне, тұрақтылығына байланысты. Адамның өз мінез-құлығын аңғара алуы оның ар-ұжданына байланысты. Егер адам өз ар-ұжданының деңгейін біліп, оған кір келтірмей жүрсе оның көңілі ылғи да көтеріңкі болады, өзіне-өзі сенімі арта түседі.

Білім беру саласындағы жаңа идеяларды және тәрбие бағыттарын жүзеге асыру үшін оларды өзін-өзі тәрбиелеу идеяларымен толықтырып, сондай-ақ оқу тәрбие әдістерін жаңарту, оқушы мен мұғалім қарым-қатынасын өзара ынтымақтастыру арқылы адамгершілік дамудың жоғарғы деңгейіне жету көзделуі қажет деп ойлаймын.

Осы кезеңге дейін мектеп оқушысының оқуға, сабаққа, тәртіпке, жолдастарына, үлкен адамдарға, ата-анасына деген сияқты қатынастарға жиі көңіл бөлініп келді. Алдағы уақытта, білім беру қызметкерлері, тәрбиешілер, ата-аналар баланың жеке өміріне көбірек көңіл аударып, оларға көмектесу, дұрыс педагогикалық көңіл, әсіресе баланың өзіне-өзі көңіл аударуын қадағалауы қажет. Атап айтқанда, баланың өзін-өзі дұрыс бағалай білуін, өзін-өзі құрметтеу және сыйлауы, өзін-өзі реттеуі, т.б. Жасөспірімдердің өзін-өзі бағаламауы немесе құрметтемеуі өзінің тұлғалық қасиеттерін немесе құндылықтарын кемітуіне әкеліп соғады. Мәселен, өзінің бағыт бағдарын анықтай алмай, өзін құрметтемей, абыройын ойламайтын дәрежеде ол нашақорлыққа, ішімдікке, жезөкшелікке салынуына, қылмысқа қол ұруына себепкер болады. Мұндай жағдайға түсуіне себеп, оның бойында сенімсіздік пайда болып, қоғамнан немесе ата-анасынан кек алуға өштеседі. Кейде оларға ешқандай жазалау, қорқыныш, дәлел әсер етпейді, себебі ол өзінің болашағына сенбей, пессимисттік, эгоисттік тұрғыда қарап, өзін-өзі құрметтеуден қалады.

Сондықтан да оқушының, яғни жас жеткіншектердің өзін-өзі құрметтей білуге үйрететін бірден-бір жол, осы білім беру саласындағы «өзін-өзі тану» бағдарламасы деп ойлаймын. Жасөспірімді өзін-өзі құрметтей білуге

үйретуді сөзбен немесе үндеу арқылы емес, тек баланың адамгершілік-рухани қасиеттерін дамыту арқылы және олардың тұлғалық абыройын біз үлкендер құрмет ете отырып қалыптастыра аламыз.

Жасөспірімдердің адамгершілік-рухани қасиеттер арқылы өзін-өзі реттеу олардың өзін-өзі тәрбиелеуі арқылы жүзеге асырылады. Тұлғаның өзін-өзі реттеуі кезінде сыртқы ортаға, өз міндеттеріне саналы қатынасы және өз болашағына көз жүгіртіп, талаптанушылығының негізінде пайда болған қажеттілік – бұл өзін-өзі тәрбиелеу факторы. Адамның бойындағы қажеттілік, жауапкершілік, қызығушылық, абырой сияқты рухани сезімдердің дұрыс қалыптасуы – тұлғаның өзін-өзі реттеуге толық мүмкіндіктер береді. Педагогикалық-психологиялық процесті оқуға зорлау, тәрбиеге күштеу, бағындыру сияқты әрекеттер баланы ынтасыз, жігерсіз, яғни өзін-өзі реттеуден безіндіреді. Қазіргі жаңа оқыту технологиялары мен әдістемелері көбірек өзін-өзі реттеу жұмыстарына бағытталуы тиіс (В.Шаталов, И.Волков, В.Краковский).

Жасөспірімдерге өзіндік жоспар құруға үйрету, яғни ол жоспар арқылы өзіне-өзі есеп беру арқылы іс-әрекетін реттеу, болашағын жоспалай, мақсатқа талпынушылығын арттыра алады, өз бетінше іс-әрекетін орындауға дайын болып, мүмкіншіліктерді иеленеді.

Ұлы ойшыл Абай адамның өсіп-жетілуіндегі тәрбиенің рөліне ерекше тоқтала келе, өзінің он тоғызыншы қара сөзінде «Адам баласы туа сала есті болмайды. Естіп, көріп, татып, естілердің айтқандарын есті сақтап қана естілер қатарында болады», - деп ақыл-естің тәрбиенің жемісі арқылы жетілетінін ғылыми тұрғыда дәлелдеп береді. Адам мінезінің түрлерін адамгершілік, моральдық, имандық тұрғыдан қарастырып, оларды жақсы және жаман деп жіктейді, әдептілікті, сыпайылықты, құмарлықты, тәуелсіздікті, беріктікті жақсы мінезге жатқызса, сенгіштікті, арсыздықты, жауыздықты т.б. жаман мінез деп есептейді. «Егер есті кісінің қатарында болғың келсе, күнде бір, болмаса жұмасында немесе айында бір рет өмірді қалай өткізгендігі жайында өзіңнен-өзің есеп ал», - дейді .Отбасындағы мәдени деңгейдің төмендігінен, баладағы психологиялық дамудың кешуілдегенінен мұндай балалар мектепке үлгермейтін топтағы оқушыларға шарасыз енеді. Оқу материалын меңгерудегі пайда болған қиындықтар олардың толығымен бейімделу жолдарына кедергі жасайды. Мұндай балалар мектепке келгенде оқу сабақтарына үлкен қызығушылықпен қарап, мұғалімді көңіл қойып тыңдайды, қажетті білімді меңгеруге тырысады, яғни, мектептік мотивацияның жоғарлығымен көрінетіндігін атап өтуге болады. Мұғалімдердің мейірімді және сезімді қарым-қатынасы оларды пайда болған қиындықтарды жеңуге көмектеседі, біртіндеп мектепке бейімделе бастайды, бірақ та басқа сыныптарға қарағанда бейімделу ұзақ мерзімде жүреді.

Пайдаланған әдебиеттер :

1. Ахметжанова Н. «Мінез-құлқы қиын балалар», Ұлағат, 2001ж. №1.
2. Ахметжанова Н. «Қиын балалар қиғылығының қыры», Ұлағат, №2, 2000.
3. Аяғанова Б., Тәжин А. Социология негіздері, Алматы: Ана тілі.

Ермекбаева Жанар Омирбековна

Алматы облысы, Жамбыл ауданы, Ұзынағаш ауылы

БУДУЩЕЕ И НАСТОЯЩЕЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ

**Алматы облысы білім басқармасының «Жамбыл ауданы бойынша білім бөлімі»
ММ, «Ұзынағаш ауылындағы өнер мектебі» МКҚК менеджер-басшы,
«Ы.Алтынсарин» төсбелгісінің иегері, педагог-зерттеуші, хореография пәнінің мұғалімі**

Arts of the village of Uzynagash of the State Committee of the State Department of
Education for the Zhambyl district of the Department of Education of the Almaty region, Republic
of Kazakhstan, Almaty region, Zhambyl district S.Uzyngash

Headmaster of the school, Badge of the name "Ybyraya Altynsarina"

Annotation: In the additional education of students in rural areas, there is an imbalance between the demand for education and its supply. Students in rural areas differ significantly from those in urban areas, because due to the lack of professional staff, for example, in most kindergartens, children do not receive musical skills. To do this, it is necessary to raise the musical and aesthetic level, develop methodological recommendations, author's programs for children at the level of rural schools.

При непрерывной реализации вопросов воспитания подрастающего поколения в системе образования возникла потребность не только в рациональном использовании досуга учащихся, но и в выявлении, самораскрытии, самосовершенствовании, самореализации творческой личности ребенка.[2] Эту задачу, на мой взгляд, решают учреждения дополнительного образования. Одним из них является наша школа искусств, на образовательные услуги которой с каждым годом увеличивается запрос детей и родителей (80%).

В профессиональном же дополнительном образовании учащихся в сельской местности и малых городах существует дисбаланс между спросом на образование и его предложением.[3] В нашем районе только одна школа искусств и только один спортивный комплекс. И это не решает проблемы «образовательной миграции». Перспективная молодежь уезжает учиться в крупные города и не возвращаются обратно в силу материальных причин, невозможности найти работу по специальности, отсутствия жилищных условий. Преемственность поколений приветствуется в нашей школе, учащиеся наших

педагогов приходят уже специалистами. 40% преподавательского состава в бывшем, выпускники нашей школы. Их привлекает жилищная программа «С дипломом в село» и заработная плата с 25 % надбавкой в сельской местности. Более 15 выпускников – наши коллеги, более 20 воспитанников стали профессиональными музыкантами, т.е. платформой выбора профессии стала «Школа искусств села Узынагаш». Мы гордимся ими. У нас работают 50% женщин и 30% из них имеют педагогический стаж более 20 лет. Качественный состав наших педагогов: 3 отличника культуры, 1 профессор, 5 магистров, 1 отличник образования, 3- награждены нагрудным знаком Ы.Алтынсарина.

У нас работают профессора и преподаватели консерватории им. Курмангазы, КазНЖенПУ, КазНАИ им. Т.Жургенева. Прошло всего 16 лет со дня открытия и школа стала одной из самых культурных и образовательных центров в районе, профессиональная деятельность которой покорила Областные, Республиканские и Международные конкурсы не только в нашей стране. Мы побеждали в Сочи, Ташкенте, Санкт-Петербурге, Москве, Тбилиси. Мы организовываем поездки в тесном сотрудничестве с акиматам и районным отделом образования. За последние 3 года подготовили 672 лауреата областных, республиканских и международных конкурсов. Дети с большим успехом выступают на районных праздничных мероприятиях, республиканского и областного значения.

Профессионализм и творческий подход педагогического коллектива к образовательному процессу, благоприятный климат способствуют достижению учащимися высоких результатов.

Учащиеся села значительно отличаются от городских, так как из-за отсутствия профессиональных кадров, например в большинстве детских садов дети не получили музыкальных навыков.[4] Они приходят к нам не подготовленными, не могут спеть песню, не умеют интонировать. Нужно поднять музыкально-эстетический уровень в сельских регионах. Для этого наши преподаватели пишут методические, разрабатывают авторские программы дополнительного образования детей для уровня сельских школ. Мы проводим много досуговых мероприятий, призванных воспитывать в учащихся патриотизм, любовь к Родине, решая задачи по музыкально-воспитательному образованию, посредством пропаганды казахского народного искусства.

На базе школы созданы ансамбли и оркестры народных инструментов. В репертуаре – произведения казахских композиторов, народные песни и кюи. Народное пение, конкурсы на лучшую импровизацию стали традицией района. Также мы проводим незабываемые встречи с деятелями культуры в стенах школы и гос. филармонией им. Жамбыла, выездные концерты по школам района и области с целью пропаганды классического и народного искусства, художественные выставки рисунков, прикладного искусства.

Сейчас работаем над созданием "малой филармонии". Это расширит наши возможности пропаганды классического и народного искусства. Система дополнительного образования испытывает острый дефицит в современном оборудовании и инвентаре, учебных пособиях, компьютерной технике, музыкальных инструментах, качественной интернет-связи, а главное, многие учреждения, работают в старых зданиях.[5] Материально-техническая база нашего учреждения не является образцом современности, во – первых здание 30-х годов постройки, оснащенность недостаточная. Во вторых, нехватка учебных кабинетов для занятий и репетиции, концертного зала, сцены. Здание общей площадью-240 кв.м. Конечно, мы, в силу наших возможностей приобретаем «остро» необходимую технику, музыкальные инструменты.

Уровень учебно-воспитательной и методической работы оценивается участием наших учителей в Областных и Республиканских семинарах, проводимых на базе нашей школы. На мастер-классах, лекциях-концертах, открытых уроках наши педагоги делятся своим опытом. Авторские программы, разработанные и апробированные нашими преподавателями, успешно используют коллеги из других областей. Презентации этих программ получили высокую оценку на Республиканских курсах повышения квалификации. Грамотно организованная методическая работа с педагогами позволила нам провести 3 Республиканских курса повышения квалификации для педагогов-хореографов, 3 Областных семинара, 6 Республиканских и Областных посткурсовых вебинаров. Устранение имеющихся пробелов, придание дополнительному образованию планомерного перспективного характера, признание этой деятельности приоритетом государственной политики позволит дополнительному образованию занять важное место в социально-экономическом развитии страны. Инвестиции в эту отрасль приведут к

повышению качества человеческого капитала, социальной мобильности, конкурентоспособности человека. [4]

«Школа искусств села Узынагаш» была открыта в 2006 году. Школа начала свою работу с 250 учащимися художественно-эстетического направления и 16 педагогами. Дети обучались в кружках по фортепиано, хореографии, домбре, пению с домброй, в классе акынов и изобразительному искусству. Сегодня выпускники школ продолжают свой путь и поступают в высшие учебные заведения.

В те годы основоположниками школы были: Шакеева Несипкуль Шарынбаевна, учитель класса домбры; Жаксылыкова Роза Рубаевна, учитель по классу аккордеон и теории; ветеран педагог, «Отличник образования» Машакова Сарагуль Нусипбаевна, уроженка Жамбылского района; поэт-композитор Жакыпбеков Есенкул Серикбаевич, учитель вокала; «Отличник культуры» Малибеков Кыдырбек Акимжанович; «Отличник образования», преподаватель хореографического класса, балетмейстер Сабдалиева Роза Болысовна. [6]

Образовательный процесс ориентирован на образе выпускника творчески саморазвивающего, ответственного, креативного, духовно-нравственной личности. Из-за нехватки кабинетов деятельность осуществляется на базе 6 образовательных школ, где учебные классы оснащены необходимой мебелью, музыкальной аппаратурой, мультимедийной установкой. Мы смогли бы добиться еще больших успехов, если бы решались наши проблемы иметь: современное светлое, просторное здание;

профессиональные кадры; социальные проблемы педагогов (общежитие, квартира).

Библиографический список:

1. Концепция воспитания в системе непрерывного образования РК. <https://www.kstu.kz/>
2. Образование в малых городах и селах: проблемы и решения. Экспертный совет по малым территориям © 2021 <http://rusregions.com/obrazovanie-v-malykh-gorodah-i-selah/>
3. Проблема пед. кадров для сельской школы и села в контекстах модернизации отечественного образования. <https://pandia.ru/>
4. Дополнительное образование и его кадровый потенциал. <https://wiseeconomist.ru/>
5. Об утверждении Гос. программы развития образ. и науки РК на 2020 - 2025 годы
6. З.С.Дмитриевна. Формирование базовых умений и компетенций как условие подготовки конкурентоспособной личности. Опубликовано 24.06.2015

Методически основи на учебния процес

Бельгибаева Гульбаршын Капановна

Педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

Манашева Назгүл Асқарқызы

*«Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» білім беру бағдарламасы
магистранты.,*

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

Ахметова Раушан Мешітбаевна

*Алматы қаласы Білім басқармасының коммуналдық мемлекеттік қазыналық
кәсіпорны №144 бөбекжай- балабақша меңгерушісі*

Биртаева Гульмира Сабитбековна

*Ақтөбе қаласы білім бөлімі мемлекеттік мекемесінің «№52 «Құлагер»
балабақшасы» мемлекеттік коммуналдық қазыналық кәсіпорны меңгерушісі*

АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАДАҚТАУ МЕН ЖАЗАЛАУДЫҢ РӨЛІ

Адамзат тарихында адамдардың жаңа ұрпақтарын тәрбиелеудің маңызды құрамдас бөлігі адамгершілік тәрбиесі болды және болып қала береді. Көптеген ғылымдар адамгершілік тәрбиесінің белгілі бір ерекшеліктерін өздерінің нақты ұстанымдарынан ашуға тырысады. Жас ұрпақты адамгершілікке тәрбиелеу мәселелерін мәңгілік деп атауға болады, өйткені олар адамның адамгершілік мәнімен байланысты.

Бұл жағдай ғалым-педагогтарды адамгершілік тәрбиесінің белгілі бір аспектілері бойынша үнемі ғылыми зерттеулер жүргізуге, әдістерді, құралдар мен әдістерді анықтауға итермелейді.

Мадақтау мен жазалау – қазіргі қоғамда өзекті болып қалатын адамгершілік тәрбиенің ежелгі әдістері. Мұғалімдер мен ата-аналардың оларды қолдану туралы көзқарастары әртүрлі. Адамгершілік тәрбиесі моральдың идеалдары мен нормаларына негізделген мектептің, отбасының және қоғамның әсері арқылы тұрақты адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруды білдіреді. Мораль тиісті

қоғамдағы мінез-құлықты реттейтін әлеуметтік моральдармен анықталады. Бұл процесс адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру және күнделікті өмірде жоғары рухани құндылықтарды қабылдау үшін сезімдерге, сана мен мінез-құлыққа әсер ететін адам қызметінің әртүрлі салаларына бағытталған.

Е.А. Гриневаның айтуынша, мораль – бұл ішкі қажеттілік пен оларды орындау қабілетіне негізделген моральдық нормалар мен талаптарды түсіну. Бұл тәрбие мен қарым-қатынас процесінде қалыптасатын адамгершілік. Бала адамгершілік құндылықтарға ерте жастан қосылады, бұл олардың адамның моральдық бейнесінде берік бекітілуіне ықпал етеді. Бала кезінен бастап адамгершілік тәрбие негізінен отбасы мен мектепте жүзеге асырылады, патриотизмді, еңбекке деген сүйіспеншілікті, шығармашылық көзқарасты, ұжымшылдықты қалыптастыруға және жеке тұлғаның мүдделерін қоғаммен біріктіруге бағытталған [1, 70 б.].

Тәрбиенің мақсаты – қоғамдық құндылықтарға тәуелді тұрақты адамгершілік тұлғаны қалыптастыру. Бағытталған әсер эмпатияда, жағдайларды талдауда және ар-ождан, ұят пен эмпатияны игеруде көрінетін адамгершілік тәрбиені қалыптастыра отырып, құнды қасиеттердің дамуына ықпал етеді. Адамгершілік тәрбие өмірдің барлық салаларын қамтуы керек, бұл біртұтас педагогикалық процесс. Моральдық нормалар подсознаниде кешіктіріліп, осы нормалардың бұзылуына еріксіз реакциялар туғызады, мысалы, әділетсіздікке ашулану және оны түзету үшін тәуекелге баруға дайын болу.

Мектептегі адамгершілік тәрбиесінің міндеттеріне оқушыларда келесі қасиеттерді қалыптастыратындар жатады:

- адамгершілік және айналасындағыларға адамгершілік қатынас;
- мәңгілік адами құндылықтар (достық, махаббат, мейірімділік);
- принциптілік, адалдық;
- жауапкершілік;
- еңбекқорлық (еңбекті адам өмірдің мәні және шығармашылық пен әлауқаттың қайнар көзі ретінде түсінуі керек);

- мінез-құлық және қарым-қатынас мәдениеті;
- өзін-өзі бағалау [2, 121 б.].

Тәрбие қоғамдық құндылықтарға байланысты тұрақты адамгершілік сананы, мінез-құлық пен сезімдерді қалыптастыруға бағытталған. Моральдық нормалар туралы эмоционалды хабардар болу және оларды практикалық қолдану осы процестің ажырамас бөлігі болып табылады. Көтермелеу жоғары бағалау арқылы жеке тұлғаның жағымды көріністерін ынталандыруды, күш-жігерді мойындаудан ләззат пен қуаныш сезімін қалыптастыруды қамтиды. Қате әрекеттерді айыптау арқылы жаза олардың түзетілуін ынталандырады. Тікелей түзету әдістерінен басқа, оң (мадақтау) және теріс (жазалау) аспектілерді қамтитын жанама талаптар бар. Мұндай әдістерді оқушыларды топта ерекшелемей ынталандыру үшін қолдануға болады.

Мысалы, сабақ жағдайында мұғалім оқушыны күш-жігері үшін мақтайды, содан кейін топтан нақты тұлғаларды ажыратпай, екіншісінің өрескел қателігін көрсетеді. Мұндай тәсілдер индивидтерді бөлектемей ынталандырады және оқушылардың мінез-құлқын тиімді реттей алады.

«Талап», «мадақтау» және «жазалау» ұғымдары айтарлықтай ерекшеленеді. Мадақтау мен жазаны қолдану кезінде белгілі бір оқушы немесе топ бөлінеді, бұл олардың құқықтары мен міндеттерінің, сондай-ақ ұжыммен қарым-қатынастарының өзгеруіне әкеледі. Мұғалімнің іс-әрекеті мадақтау немесе жазалау арқылы педагогикалық түзетуге мүмкіндік беретін нақты жағдайға сәйкес келуі керек.

Мадақтау мен жазалау мінез-құлықты түзету қажет болатын күрделі психологиялық-педагогикалық жағдайларда қолданылады. Педагогикалық әсер ұжымдағы қатынастарды реттеуі керек, нақты белгілі бір өзгерістер енгізу таңдалған адамдарда немесе топтың өзінде адамгершілік-тәрбие процесінде жаңа, пайдалы қажеттіліктердің пайда болуы үшін орынды.

Бұл психологиялық-педагогикалық жағдайда баланың шығармашылық және бәсекеге қабілеттілігін ынталандыру негіз болып табылады. Мадақтау

тәрбиеленушілерді олардың бастамасында, міндеттерді шешуге шығармашылық көзқараста және мақсатқа сәтті жету үшін күресте өзін-өзі растауда қолдауға бағытталған.

Педагог және ғалым В.Е. Гмураман атап өткендей, көтермелеу әдісін тәрбиеленуші қызметінің түрлі салаларында қолдану керек. Жекелеген оқушыларды немесе сыныптарды мақтаудан аулақ болуға әртүрлі салалардағы алуан түрлі жетістіктерді көтермелеу арқылы қол жеткізуге болады. Бұл тек мақтау қауіптілігінің алдын алып қана қоймай, оқушылардың тек оқу саласында ғана емес, сонымен қатар сабақтан тыс түрлі іс-әрекеттерде қабілеттері мен бейімділігін анықтауға мүмкіндік береді [3, 53б.].

Педагог өзара іс-қимылдың бастапқы кезеңдерінде тәрбиеленушілердің жекелеген іс-қимылдарын, мысалы, сыныпты жинауды немесе іс-шараларды табысты ұйымдастыруды көтермелейді. Біртіндеп жауапкершілік және өзара көмек сияқты моральдық қасиеттер көтермелене бастады. Міндетті істерді орындау кезінде бастамашылыққа және дербестікке назар аударылады. Жаза тәрбиеленушінің педагог немесе ұжым талаптарын қабылдамауына байланысты жанжалды жағдайларда қолданылады. Егер жанжал педагогтің кәсіпқойлығынан туындаса, оң мақсатпен жазаны пайдаланбай жалған дау ретінде қарастырылады.

Кейде педагогтар оқушының әрекеті теріс сипатта болатын, бірақ оны көтермелеуге себеп болатын жағдайларға тап болады. Бұл шаралар тәрбиелеу процесінде өте маңызды, өйткені оқушының қызметін оң бағытта түзетуге бағытталған. В.А. Крутецкий мен Н.С. Лукин атап өткендей, дұрыс мінез-құлық жолын тапқан балалар, әсіресе, олардың дұрыс жолмен жүріп жатқанына сенімділікті нығайту үшін беделді ересектерден растауды қажет етеді [4, 67б.].

Тәрбиеленушіде теріс эмоциялар мен әрекеттер байқалған кезде жазаны кешігіп қолдану ұсынылмайды. Тәжірибелі педагогтер жазалау әдісін ерте кезеңде және қалыпты қолданып, бұл қателіктен қашады. Жаза арқылы сәтті түзету ерте араласуды және дұрыс дозалауды талап етеді. Тұлғаның оң бағыты басым болған кезде жазаның орындылығын қарау және теріс болған кезде

көтермелеуді пайдалану маңызды аспектілер болып табылады. Бұл ойлар түзету әдістерінің өзара байланысын түсінуге негіз болады және тәрбие процесінде көтермелеу мен жазалау жиі қолданылатын бірыңғай тәсілдің бір бөлігі болып табылады.

Көтермелеу мен жазалауды пайдалану кезінде ахуалдық, жеке-тұлғалық және жас өлшемдерін бірыңғай контексте ескеру маңызды. Біріккен тәсілге қарамастан, бұл өлшемдерді бір-бірінен ажырату қажет. С.Л. Рубинштейн атап өткендей, бір ғана әрекет немесе құбылыс адамның қажеттіліктері мен мүдделерінің әртүрлілігіне байланысты әртүрлі эмоционалдық мәнге ие болуы мүмкін. Педагогтің жағдаяттық және тұлғалық-жастық сәттерді дәл емес талдаумен байланысты қателіктері тиісті проблемаларға әкелуі мүмкін [5, 131б.].

«Тік тұру, қолды тік ұстау» сияқты педагогикалық талаптар оқушылардың жасына байланысты көтермелеу мен жазалаудың күрделілігін баса көрсете отырып, әртүрлі қабылданады. Бұл құралдарды пайдалану теріс реакция тудырмау үшін мұқият күйге келтіруді талап етеді. Әсіресе педагогтардың қателіктері кезінде ахуалдық көңіл-күйдің тұлғаның қалыптасуына ықпал ету қабілеті байқалады.

Көтермелеу мен жазалауды пайдалану кезінде шамадан тыс болудан аулақ болу арқылы ықпал ету шарасын қолдау маңызды. Мақұлдау және айыптау сияқты жанама әдістер күнделікті практикада тиімді болуы мүмкін. Педагогикалық жағдайды өзгертуге бағытталған көтермелеу мен жазалау бірнеше санатқа бөлінеді: балалардың құқықтары мен міндеттерін өзгерту, моральдық санкциялар. Жіктелімге «табиғи салдарлар» логикасы, дәстүрлі нысандар және экспромт сияқты әртүрлі кіші топтар кіреді [6, 36 б.].

Бұл жіктеме толық емес және көтермелеу мен жазалау түрлері туралы жалпы түсінік болып табылады. Педагогтерге ықпал ету шараларын нақты жағдайларға бейімдеу маңызды. Көтермелеу «құрметті» міндеттерді, қосымша құқықтарды тапсыруды, жауапты міндеттерге қатысуды және жарыстарға наградаларды қамтуы мүмкін. Грамоталар сияқты сыйлықтар қалыпты түрде берілуі тиіс.

Жазалауға мұғалімнің ескертуі, тұруға мәжбүр ету, сөгіс беру, қызметтен немесе міндеттерден шеттету, сондай-ақ «көтермелеуді кейінге қалдыру» жатады. Шектеулер мен айыру ерте жаста тиімді, бірақ баланың табиғи қажеттіліктеріне әсер етуден аулақ болу маңызды. Сыныптан шығару мұғалімнің жүйке тітіркенуінің нәтижесі болуы мүмкін және оны теріс пайдалану тәрбие процесіне теріс әсер етуі мүмкін.

Қорытындылай келе, қандай да бір көтермелеу немесе жазалау әдісі балаға қатысты қолданылса да, кез келген ықпал етудің басты шарты – оның әділдігі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гринёва, Е.А. Нравственное воспитание школьников: сущность базовых понятий / Е.А. Гринёва // Современное образование: приоритетные направления в теории и практике.: материалы VI международной научно-практической конференции: М.: МПГУ, - 2014. - С.68 -74
2. Коротаева Е.В. Директор - учитель - ученик: Пути взаимодействия. - М.: «Сентябрь», 2007. - 143с.
3. Струбицкий В.В. Меры поощрения и наказания и методика их применения в нравственном воспитании учащихся: дис. канд. пед. наук – Симферополь, 2010. – 210 с.
4. Тагирова Г.С. Психолого-педагогическая коррекционная работа с трудными подростками. – М.: «Педагогическое общество России», 2008. – 128с.
5. Гамезо М., Петрова Е., Орлова Л. Возрастная и педагогическая психология. – М.: «Педагогическое общество России», 2009. – 512с.
6. Спенсер Г. Воспитание умственное, нравственное и физическое Герберта Спенслера: монография. – СПб.: Лань, 2014. – 364 с.

Кумпеева Н. В.

ВЕБ-КВЕСТЫ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Перед педагогами начальной школы стоит сложнейшая задача - формировать у младшего школьника умение, желание и устойчивую привычку выбирать и читать различные книги, то есть сформировать читателя-школьника.

Идея формирования личности младшего школьного возраста как читателя находит отражение в документах начального общего образования, где «приоритетной целью обучения курсу «Литературное чтение» в начальной школе является формирование определенного уровня читательской компетенции обучающихся, осознание себя грамотным читателем, который способен использовать читательскую деятельность как средство самообразования». В настоящее время важно не столько дать детям как можно больше багажа знаний, сколько обеспечить его личностное, общекультурное и познавательное развитие, то есть научить учиться. Содержание понятия «читательская компетентность» включает владение техникой чтения, приёмами понимания прочитанного и прослушанного произведения, знание книг и умение их самостоятельно выбирать, сформированность потребности в книге и чтении. Под читательской компетенцией понимается постоянно развивающаяся совокупность знаний, умений и навыков, то есть качество личности, совершенствующееся на протяжении всей его жизни.

К задачам по формированию читательской компетенции относятся:

- научить детей правильному, осознанному, выразительному чтению;
- научить школьников извлекать из различных текстов полезную и интересную информацию;
- научить самостоятельному выбору книг для чтения;
- научить учащихся работать с разнообразными источниками информации (справочниками, словарями и т. д.);
- научить высказывать свое мнение о прочитанном произведении.

Формирование читательской компетенции учащихся, безусловно, проходит на уроках литературного чтения, на внеклассных занятиях через проведение творческих конкурсов, литературных игр, занятий с элементами театрализации, что стимулирует творческую активность ребят. Как правило, работа по формированию читательской компетенции младших школьников реализуется по следующим направлениям:

1. Формирование навыка чтения: умение читать текст про себя и вслух, владение основными видами чтения (просмотровое, ознакомительное, поисковое, углубленное). Приемы, которые используются при формировании данного навыка: речевые разминки, чтение слоговых таблиц, игровые упражнения на развитие зрительного восприятия, артикуляции, внимания, чтение фраз с различной смысловой интонацией, силой голоса, чтение в парах и по ролям, работа с поговорками, скороговорками и т. д.

2. Начитанность. Это направление работы включает в себя следующие составляющие: знание уже изученных произведений, представление о литературоведческих терминах, их понимание и использование; знание произведений из круга детского чтения. К используемым приёмам работы относятся: ведение читательских дневников или тетрадей по литературному чтению, составление своих обложек к прочитанным произведениям, книжек-малышек, проведение литературных викторин, конференций и праздников, театрализованных представлений по прочитанному.

3. Умение работать с книгой (определение и выбор книг по авторам, жанрам, темам и т. д.); знание содержания книги. В работе по данному направлению рекомендуется использовать справочную литературу, словари.

4. Умения и навыки собственно читательской деятельности, которые обеспечивают восприятие, истолкование и оценку читаемого. В основе деятельности по данному направлению лежит разносторонняя работа с текстом, где основной считается технология продуктивного чтения.

Такая технология обычно включает в себя три этапа работы с текстом:

1. Работа с произведением до чтения (постановка целей урока с учетом общей (мотивационной, учебной, психологической, эмоциональной) готовности младших школьников к работе).

2. Работа с произведением во время чтения (первичное прочтение и перечитывание текста, беседа по содержанию в целом).

3. Работа с произведением после чтения (знакомство с писателем; смысловая беседа по тексту; работа с заглавием и иллюстрациями; текстовые и творческие задания, контрольно-измерительные материалы).

В качестве средства формирования читательской компетентности рекомендуется также использовать технологию веб-квеста. Во всемирной паутине можно без труда найти информацию, которой интересуются люди. Интернет — это мощнейший инструмент, органично вписывающийся в образовательный процесс. Веб-квест — это интерактивная образовательная деятельность, включающая в себя три основных элемента, которые отличают ее от простейшего поиска информации в Интернете:

1. наличие проблемы, которую необходимо решить;
2. поиск информации по конкретной проблеме в компьютерной сети осуществляется группой учащихся. Каждый член группы имеет определенную роль и вносит свой вклад в решение существующей проблемы;
3. решение проблемы достигается путем слаженной работы в группе.

Особенность технологии веб-квеста заключается в следующем: вместо того чтобы учащиеся бесконечно блуждали по Интернету в поисках нужной информации, педагог сам дает им список web-сайтов, которые соответствуют теме.

Использование данной технологии на уроках способствует:

1. сформированности новых компетенций;
2. реализации креативного потенциала;
3. повышению мотивации к саморазвитию и самообразованию;

Выделяют несколько этапов по работе над веб-квестом:

1. Выбор учащимся одной из ролей.
2. Собственный анализ, то есть как его роль согласовывается с задачами других членов команды.
3. Далее школьник исследует предложенные ему web-сайты.
4. По окончании процесса поиска, ребенок должен представить отчет по выбранной теме.

5. Так как под веб-квестом понимается групповая работа, то после индивидуального отчета дети вместе спорят, обсуждают, вырабатывают план работы группы в целом.

7. Веб-квест заканчивается групповой защитой проделанной работы.

Веб-квест можно использовать на любом этапе урока: для формирования новых знаний, при закреплении или обобщении материала.

Хочется предложить вам веб-квест по литературному чтению на тему: «Аленький цветочек». (дополнительное чтение). Предложенный веб-квест включает в себя следующие задания:

Группа «Биографы»

1. Найдите интересные факты биографии Аксакова С. Т.
(<http://www.aksakov.info>)

2. Найдите фотографии данного писателя (3– шт.)

3. История написания сказки (<http://mylitera.ru>)

Группа «Литературоведы».

1. Найдите в тексте сказки зачин, концовку, сказочные эпитеты
(<http://lib.ru/TALES/alenkij.txt>)

2. Докажите, что эта сказка —волшебная.

Группа «Языковеды».

1. Как можно перевести на современный русский язык старинные слова в сказке? (<http://dal.sci-lib.com>)

2. Почему важно знать происхождение слов?

3. Составьте толковый словарь к сказке «Аленький цветочек».

4. Найдите пословицы и поговорки в тексте сказки
(<http://lib.ru/TALES/alenkij.txt>).

Для оценивания работ учеников могут использоваться такие как методы как взаимооценка участников проекта и самооценка. К критериям оценивания веб-квеста относятся: понимание задания, полнота раскрываемости темы, изложение основных аспектов темы и стратегии решения проблемы, логика преподнесения информации, слаженная групповая работа, распределение по группам, авторская оригинальность, степень самостоятельности работы в группе, грамматика, отсутствие ошибок правописания и опечаток, стиль

презентации, использование цвета в презентации, расположение информации на слайде, анимационные эффекты презентации, разнообразие видов слайдов, глубина и объем знаний по теме, качество доклада, культура речи, умение выступать перед аудиторией, умение отвечать на вопросы, деловые и волевые качества докладчика. Каждый критерий оценивается по пятибалльной системе.

Обучение должно носить развивающий характер в плане развития самостоятельного творческого и критического мышления. Именно с этой целью многие педагоги уже долгое время стараются использовать проектную технологию, применяя ресурсы всемирной паутины. Но проблема состоит в том, что множество информации в Интернете и ее качество не только делают процесс работы над проектом проще, но и усложняют его. Одним из возможных решений данной проблемы является технология веб-квест.

Акбалин Рустем Нурсултанович

*Главное командование Национальной гвардии Республики Казахстан, магистр,
г. Астана*

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СЕРЖАНТОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация: В статье рассматриваются основные тенденции в формировании и развитии сержантского корпуса Национальной гвардии Республики Казахстан. Актуализируется проблема профессиональной подготовки сержантов воинских частей, определяется значение профессиональной подготовки сержантского состава для качественного выполнения служебно-боевых задач.

In article the main tendencies of creation of the serzhantsky case of National Guard of the Kazakhstan. The problem of vocational training of sergeants of military higher education institution is PUT, value of vocational training of sergeants of military higher education institution for development of the higher professional military education is defined.

Ключевые слова: военный вуз, профессиональное военное образование, сержанты, профессиональная подготовка, педагогическое мастерство.

Key words: military higher education institution, professional military education, sergeants, vocational training, pedagogical skill.

Совершенствование системы подготовки младших командиров (сержантов взводов, командиров отделений) является актуальным направлением развития Национальной гвардии Республики Казахстан в военной организации на современном этапе. От качественного решения проблем, связанных с подготовкой сержантов в мирное время, а также в условиях обострения внешнеполитической обстановки и возникновения реальных угроз военной безопасности, напрямую зависят боеспособность военной организации нашего государства.

Подготовка и переподготовка солдат и сержантов осуществляются в учебных воинских частях (центрах) Национальной гвардии и Вооруженных Сил, других войск и воинских формирований Республики Казахстан, а также военных учебных заведениях зарубежных государств в соответствии с международными договорами Республики Казахстан. Повышение профессионального уровня офицерского состава и военнослужащих, проходящих службу по контракту на

должностях составов солдат и сержантов Национальной гвардии, осуществляется в организациях образования, в том числе военных учебных заведениях Республики Казахстан [1].

Сержантский состав представляет собой самое разветвленное тактическое звено военного управления, модернизация которого признается ключом к решению проблемы качества выполнения служебно-боевых задач [2]. Современное состояние и перспективы развития сержантского состава определяются рядом тенденций.

Следующей тенденцией является изменение функций и полномочий сержантского состава. Модернизация сержантского звена предусматривает определение его особого статуса, отделяющего сержантов от рядовых. Это комплексная работа, включающая законотворчество, разработку новых квалификационных требований, программ профессиональной подготовки, осмысления и расширения успешных войсковых практик. Противоречивый характер процесса связан с поиском новой роли сержантского состава, в котором могут быть диаметрально противоположные позиции.

Так, на одном полюсе, мнение о том, что сержант способен полностью выполнять профессиональные обязанности младшего офицера, основанное на опыте США, Германии, Израиля и др. стран. На нем, в частности, базировалась недавняя практика перевода ряда офицерских должностей в разряд сержантских, и даже практика назначения на сержантские должности офицеров – выпускников военных вузов. На другом полюсе – сомнения по поводу того, что с «уходом сержантского состава из казармы» будет потеряно непосредственное управление войсками, снижена боевая готовность, мобильность, дисциплина и ответственность [3].

Педагогическое мастерство сержантского состава, как личностное образование, специфика которого образуется особенностями военно-профессиональной деятельности, рассматривается в исследованиях А.В. Барабанщикова и С.С. Муцынова [4] и других авторов. Эти работы выполнены в 70 – 80 – х годах XX века, однако до сих пор не потеряли своей актуальности. Педагогическое мастерство военнослужащего определяется в них как результат его профессионального развития и саморазвития, который обусловлен системой военно-педагогических знаний, мышления и интеллекта, навыков и умений, опыта педагогической деятельности, направленности и педагогически важных личностных качеств и отражается в решении задач обучения и воспитания личного состава. Специфику педагогического мастерства при этом образует его зависимость от общих профессиональных качеств военнослужащего, его профессионализма, которые отражаются опосредованно через авторитет у личного состава. Однако, само понятие «педагогическое мастерство», используется только применительно к офицерам, чаще всего, к преподавателям военных вузов.

Делегирование сержантам должностных обязанностей офицера, по мнению сторонников этого подхода, приведет к ослаблению традиционных

функций, связанных с созданием уклада воинской жизни, контролем, психологической и педагогической поддержкой подчиненных, поддержанием воинской дисциплины и уставных взаимоотношений между военнослужащими. Кроме того, традиционный принцип комплектования сержантского состава из числа рядовых, проявивших лидерские качества и высокую степень боевой выучки, вступает в конфликт с принципом профессионального отбора и контракта, что, по мнению исследователей, создаст разрыв между сержантом и рядовыми.

Еще одна, весьма аргументированная позиция, заключается в том, что в современном военном строительстве целесообразно использовать опыт Советских Вооруженных Сил, в которых после Великой Отечественной войны была создана внушительная прослойка сержантов – сверхсрочников – специалистов, обладающих очень большим опытом военно-профессиональной деятельности. На данный момент это сержанты контрактники.

Политика руководства Советской армии и флота была такова, чтобы максимально благоприятствовать решению подготовленного и опытного солдата или сержанта оставаться на военной службе. Корпус сержантов, при условии адекватной профессиональной подготовки, сегодня способен восполнить нишу, образовавшуюся в связи с расформированием института прапорщиков.

Тенденцией, которую следует учитывать при разработке проблем комплектования и подготовки сержантского корпуса является формирование его корпоративных начал: культуры и традиций, профессиональной морали и этики, истории и преемственности. Сержантский корпус постепенно становится самостоятельной социально-профессиональной группой, выдвигающей, в числе прочих атрибутов корпоративной принадлежности, высокие требования к профессионализму и личности сержанта [5].

Эти, и целый ряд других тенденций актуализируют обширную проблемную область, связанную с профессиональной подготовкой сержантского состава в Национальной гвардии. Сегодня ее актуальность образуют:

- процессы повышения эффективности использования сержантского состава Национальной гвардии, усложняющие средства и способы военно-профессиональной деятельности;
- процессы формирования новых типов служебных взаимоотношений, перераспределения полномочий и ответственности между различными категориями военнослужащих;
- инновационные процессы в системе обучения и воспитания военнослужащих, новые педагогические технологии в системе Национальной гвардии Республики Казахстан;
- влиянием современных вооруженных конфликтов на подготовку сержантов.

Группа проблем, заслуживающих, на наш взгляд, пристального внимания военной психологии и педагогики, связана с профессиональной подготовкой сержантского состава военных вузов.

Чаще всего, она образуется там, где не учитывается специфика высшего профессионального военного образования, используются те же подходы к профессиональной подготовке сержантов, что и в воинских частях. Следует подчеркнуть, что профессиональная подготовка сержантов редко становится предметом внимания исследователей. Отчасти, это связано с тем, что, и рядовой, и сержантский состав военного вуза получают высшее профессиональное военное образование, стандарты которого и так достаточно высоки.

Противоречия, образующие группу проблем профессиональной подготовки сержантов в Национальной гвардии, на наш взгляд, имеют скрытый характер, поэтому сами проблемы, как это кажется внешне, не обладают остротой и научной актуальностью, но их истинное состояние становится ясным при рассмотрении специфики комплектования, подготовки и профессиональной деятельности сержантского состава из учебного центра в поселке Карекемер.

Система комплектования сержантского состава в частях Национальной гвардии зачастую предполагает назначение на должности младших командиров военнослужащих, не обладающих профессиональными качествами, и большим жизненным опытом воинской службы, более высоким уровнем подготовки по специальности, чем у рядового солдата, так как отбор и назначение, как правило, происходит без учёта профессиональных качеств военнослужащего, а в перекладывании подготовки сержантов на учебную бригаду п. Карекемер.

Кандидаты на сержантские должности проходят профессиональный психологический отбор. Одновременно со своими подчиненными они испытывают трудности адаптации к военно-профессиональной деятельности и среде, осваивают воинскую специальность. В таких условиях добиться от сержанта эффективного управления подчиненным подразделением, основанного на истинном авторитете, возможно за счет интенсивной профессиональной подготовки, «наслаивающейся» на процесс освоения основной образовательной программы.

Основным видом деятельности военнослужащих в системе высшего профессионального военного образования является учебная деятельность, что образует особый функционал сержанта учебной бригады Национальной гвардии.

Как организатор, сержант обеспечивает реализацию межпредметных связей, приобретающих особое значение в условиях личностно-ориентированного и компетентностного обучения. Как педагог, сержант обучает подчиненный личный состав элементарным приемам и способам действий, вырабатывает умения и навыки, необходимые в процессе освоения практически всех дисциплин профессионального блока, причем нагрузка на него постоянно возрастает.

Так, проблемы профессиональной подготовки сержантов в Национальной гвардии, становятся очевидными в том случае, если их рассматривать в аспекте формирования их педагогического мастерства, и недостаточных профессиональных компетенций приобретаемых за два месяца подготовки в учебной бригаде Национальной гвардии.

Таким образом, в науке практически нет разногласий по поводу его понимания как интегративного качества личности педагога, определяющего способность педагога ставить и решать самые сложные педагогические задачи. Аспекты исследования педагогического мастерства образуют различные трактовки, не противоречащие друг другу. Педагогическое мастерство сержантского состава должно связываться с его опытом и личностными качествами, способностями и педагогическим творчеством. Педагогическое мастерство сержантов Национальной гвардии должно быть результатом профессиональной подготовки и самостоятельного развития личности военнослужащего.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Закон Республики Казахстан «О Национальной гвардии Республики Казахстан» от 10 января 2015 года № 274-V ЗРК.
2. Батмазов, В.А. У сержанта роль особая [Электронный ресурс] / В.А. Батмазов // Красная Звезда, 7 июля 2007 г. – Режим доступа: http://old.redstar.ru/2007/07/07_07/2_01.html (дата обращения 18.02.2014)
3. Цыганок А. Подготовка сержантов в некоторых армиях мира - <http://polit.ru>
4. Барабанщиков, А.В., Муцынов, С.С. Проблемы педагогической культуры / А.В. Барабанщиков, С.С. Муцынов. – М.: ВПА, 1980. – 208 с.
5. Выдрин, И.Ф. Педагогическое мастерство преподавателя высшей военной школы / И.Ф. Выдрин // Вопросы психологии и педагогики высшей военной школы. – М.: ВПА, 1971. – С .298-316
6. Заседание общественного совета при Минобороны России. Красная Звезда, 19 января 2014. – Режим доступа: <http://www.redstar.ru/index.php/news-menu/vesti/tablo-dnya/item/14468-zasedanieobshchestvennogo-soveta-pri-minoborony-rossii>

Боброва Наргиза Юлдашевна

Учитель начальных классов

Город Шымкент

ГКП на ПХВ "Школа-гимназия №45"

РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

В настоящее время образовательная система Республики Казахстан вступила в новый этап развития.

Одним из приоритетных направлений создания национальной модели образования является выявление, развитие, обучение одаренных детей.

В настоящее время мировая практика накопила немалый опыт по выявлению, развитию, обучению одаренных детей. С 1975 года существует Всемирный совет по одаренным и талантливым детям, который координирует работу по этой проблеме, организует международные конференции. В ряде стран успешно работают институты и центры одаренности. Действует также Европейская ассоциация по высшим способностям личности, главная цель которой - исследование и поощрение обучения одаренных детей.

Развитые страны всегда заботились о формировании интеллектуальной элиты, которая занимала бы ключевые места в управлении государством, способствовала бы развитию экономики, науки, искусства.

Вместе с тем, современная социально – экономическая ситуация такова, что добиться успеха в профессиональной деятельности можно лишь обладая недюжинными общими и специальными способностями, образованностью, творчеством.

Поэтому как перед детьми, так и их родителями, учителями стоит задача огромной важности – выявление и развитие потенциальных возможностей и на этой основе определение будущего личности.

В настоящее время эта проблема настолько актуальна, что, по выражению доктора психологических наук Н.С. Лейтеса, вряд ли надо сейчас доказывать, как важно своевременно выявлять и поддерживать проявления одаренности.

С другой стороны, качественный скачок в развитии и внедрении в практику новых технологий повлек за собой и резкое возрастание потребности общества в людях, обладающих нестандартным мышлением, вносящих новое содержание в производственную и социальную жизнь, умеющих ставить и решать новые задачи, относящиеся к будущему. К. Роджерс писал: «...если в современном обществе мы не будем иметь людей, которые конструктивно реагируют на малейшие изменения в общем развитии, мы можем погибнуть, и это будет та цена, которую мы все заплатим за отсутствие творчества».

Общественное, государственное внимание к одаренным детям младшего возраста, подросткам, юношам и девушкам обусловлено, тем, что одаренные люди с их высокой энергетической активностью, постоянной, интеллектуальной инициативностью, в сравнении с другими своими соотечественниками способны внести большой вклад в научно – техническое, информационное и культурное развитие страны.

На необходимость совершенствования системы работы с одаренными детьми Президент РК особо обратил внимание еще в 1996 году издав распоряжение «О государственной поддержке и развитии школ для одаренных детей». Именно на основании данного распоряжения в Республике была разработана Государственная программа поддержки молодых талантов «Дарын» (1996). В 1999 году в Законе «Об образовании» РК впервые вводится термин «элитарное образование». Это образование, получаемое по образовательным программам, реализуемым в специализированных организациях образования для особо одаренных граждан. В законе отмечается также, что «государство создает необходимые условия для получения элитарного образования особо одаренным гражданам, в том числе и за рубежом». Сегодня система элитарного образования становится полноправной частью всего мирового образовательного пространства.

Элитарное образование, провозгласившее триумф личности, строится на идеях меритократии. Построение общества на меритократических принципах представляет сегодня реальные возможности для индивидуального развития и самореализации каждой личности и дальнейшего ее трудоустройства в соответствии со способностями и достижениями.

Особое место в системе образования занимает элитарное образование – образование одаренных детей. Именно они – основа интеллектуальной элиты, лучшие из лучших, которым предстоит в будущем занять ключевые позиции в политической, экономической, социальной, культурной сферах нашего общества. С целью поддержки и развития одаренных детей в республике реализуется Государственная стратегия поддержки и развития талантливых и способных детей и подростков.

Ключевой идеей Государственной стратегии поддержки и развития одаренных детей и молодежи является идея формирования личности - творческой, активной, социально ответственной, обладающей развитым интеллектом, высокообразованной, профессионально грамотной, способной не только жить в существующей действительности, но и изменять ее к лучшему.

Основными приоритетами образовательной политики РК в свете Государственной стратегии поддержки и развития одаренных детей и молодежи признаны следующие:

- расширение сети организаций по работе с одаренными детьми и совершенствование их материальной базы;
- расширение спектра мероприятий по выявлению одаренности (олимпиад, конкурсов, интеллектуальных игр, конференций), ориентация их на

приоритетные направления развития науки и культуры в Казахстане и увеличение объемов финансирования данных мероприятий;

- развитие системы подготовки и переподготовки педагогов, работающих с одаренными детьми;
- создание единой системы информационно-методического обеспечения образовательной политики в сфере выявления и поддержки одаренных детей;
- предотвращение «утечки» одаренных детей за рубеж, создание системы государственной поддержки одаренных детей.

С целью качественной реализации Государственной стратегии поддержки и развития одаренных детей в образовательном пространстве города Шымкент создана эффективная система работы с одаренными детьми. В частности в нашей школе-гимназии. Приоритетным направлением деятельности этой системы является продвижение одаренных детей – от семьи, школы до специализированных образовательных учреждений, олимпиад, научных конференций, конкурсов, высших учебных заведений. Основными функциями системы признаны следующие:

- ❖ элитарное образование одаренных и способных детей;
- ❖ воспитание и социализация личности одаренного ребенка;
- ❖ здоровьесбережение и привитие детям здорового образа жизни;
- ❖ развитие природосообразных качеств одаренных детей через учебу и творчество.

Эта система представлена сегодня совокупностью школьного и внешкольного характера нашей школьной организации.

Обучение одарённых детей – это одна из самых актуальных и сложных систем современного образования.

Ведущими направлениями деятельности образовательной системы нашей организации образования в работе с одаренными детьми являются следующие направления:

- ✓ выявление и поддержка одаренных детей;
- ✓ внедрение инновационных технологий в учебно-воспитательный процесс
- ✓ организация и проведение интеллектуальных конкурсов, олимпиад, соревнований научных проектов;
- ✓ проведение семинаров, конференций, конкурсов для педагогов.

Совершенствуем свою работу по выявлению, развитию, обучению наиболее способных учащихся, кроме традиционных олимпиад по школьным предметам, способствуют конкурсы и игры, такие как национальные соревнования научных проектов школьников, интеллектуальный марафон «Ак бота», математический конкурс «Кенгуру», конкурс по русскому языку «Русский медвежонок – языкознание для всех», которые носят международный характер.

Жаксылыкова Н.Е., Кенбаева Г.К., Аманбаева Э.А.

КазНАИУ, Алматы, Казахстан

СТИЛЬ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПЕДАГОГА В КОНФЛИКТЕ С ОБУЧАЮЩИМИСЯ.

Профессиональная позиция, ориентированная на потенциал обучающегося, на его дальнейшее развитие, должна быть тактически проработана, а тонкое психологическое прикосновение к личности обучающегося - согласно тому, что он есть сейчас (возраст, состояние, опыт, знания, интеллект, способности, уровень воспитанности и другое) - оправдано. Многое зависит от выбора стиля поведения, соответствующего конфликтной ситуации. Ведь некоторые стили могут быть наиболее эффективными для разрешения конфликтов определенного типа.

Наиболее приемлемые основные стратегии поведения в конфликтной ситуации были разработаны К.У.Томасом и Р.Х.Килменном. Они указывают, что существуют пять основных стилей поведения при конфликте: приспособление, компромисс, сотрудничество, игнорирование, соперничество или конкуренция. Стили поведения в конкретном конфликте, указывают они, определяется той мерой, в которой вы хотите удовлетворить собственные интересы, действуя при этом пассивно или активно, и интересы другой стороны, действуя совместно или индивидуально.

Приведем рекомендации по наиболее целесообразному использованию того или иного стиля в зависимости от конкретной ситуации и характера личности человека.

Стиль конкуренции, соперничества может использовать педагог, обладающий сильной волей, достаточным авторитетом, властью, не очень заинтересованный в сотрудничестве с обучающимся и стремящийся в первую очередь удовлетворить собственные интересы. Его можно использовать, если:

- исход конфликта очень важен для вас, и вы делаете большую ставку на свое решение возникшей проблемы;
- обладаете достаточной властью и авторитетом, и представляется очевидным, что предлагаемое вами решение - наилучшее;
- чувствуете, что у вас нет иного выбора и вам нечего терять;
- должны принять непопулярное решение и у вас достаточно полномочий для выбора этого шага.

Однако следует иметь в виду, что этот стиль, кроме чувства отчуждения, ничего больше не сможет вызвать.

Стиль сотрудничества можно использовать, если, отстаивая собственные интересы, вы вынуждены принимать во внимание нужды и желания другой стороны. Этот стиль наиболее труден, так как он требует более продолжительной работы. Цель его применения - разработка долгосрочного взаимовыгодного решения. Такой стиль требует умения объяснять свои желания, выслушивать друг друга, сдерживать свои эмоции. Отсутствие одного из этих факторов делает этот стиль неэффективным.

Для разрешения конфликта этот стиль можно использовать в следующих ситуациях:

- необходимо найти общее решение, если каждый из подходов к проблеме важен и не допускает компромиссных решений;
- у вас длительные, прочные и взаимозависимые отношения с другой стороной;
- основной целью является приобретение совместного опыта работы;
- стороны способны выслушать друг друга и изложить суть своих интересов.

Стиль компромисса. Суть его заключается в том, что стороны стремятся урегулировать разногласия при взаимных уступках. В этом плане он несколько напоминает стиль сотрудничества, однако осуществляется на более поверхностном уровне, так как стороны в чем-то уступают друг другу. Этот стиль наиболее эффективен, если обе стороны хотят одного и того же, но знают, что одновременно это невыполнимо. При использовании этого стиля акцент делается не на решении, которое удовлетворяет интересы обеих сторон, а на варианте, который можно выразить словами: «Мы не можем полностью выполнить свои желания, следовательно, необходимо прийти к решению, с которым каждый из нас мог бы согласиться».

Такой подход к разрешению конфликта можно использовать в следующих ситуациях:

- обе стороны имеют одинаково убедительные аргументы;
- удовлетворение вашего желания имеет для вас не слишком большое значение;
- вас может устроить временное решение, так как нет времени для выработки другого или же другие подходы к решению проблемы оказались неэффективными.

Стиль уклонения реализуется обычно, когда затрагиваемая проблема не столь важна для вас, вы не отстаиваете свои права, не сотрудничаете ни с кем для выработки решения и не хотите тратить время и силы на ее решение.

Стиль уклонения можно рекомендовать к применению в следующих ситуациях:

- источник разногласий несуществен для вас по сравнению с другими более важными задачами, а потому вы считаете, что не стоит тратить на него силы;
- знаете, что не можете или даже не хотите решить вопрос в свою пользу;

- у вас мало власти для решения проблемы желательным для вас способом;
- хотите выиграть время, чтобы изучить ситуацию и получить дополнительную информацию, прежде чем принять какое-либо решение;
- пытаться решить проблему немедленно опасно, так как вскрытие и открытое обсуждение конфликта могут только ухудшить ситуацию;
- у вас был трудный день, а решение этой проблемы может принести дополнительные неприятности.

Не следует думать, что этот стиль является бегством от проблемы или уклонением от ответственности.

В действительности уход или отсрочка может быть вполне подходящей реакцией на конфликтную ситуацию, так как за это время она может разрешиться сама собой или вы сможете заняться ею позже, когда будете обладать достаточной информацией и желанием разрешить ее.

Стиль приспособления означает, что вы действуете совместно с другой стороной, но при этом не пытаетесь отстаивать собственные интересы в целях сглаживания атмосферы и восстановления нормальной рабочей атмосферы. Томас и Килменн считают, что этот стиль наиболее эффективен, когда исход дела чрезвычайно важен для другой стороны и не очень существен для вас или когда вы жертвуете собственными интересами в пользу другой стороны.

Стиль приспособления может быть применен в следующих наиболее характерных ситуациях:

- важнейшая задача - восстановление спокойствия и стабильности, а не разрешение конфликта;
- предмет разногласия не важен для вас, или вас не особенно волнует случившееся;
- считаете, что лучше сохранить добрые отношения с другими людьми, чем отстаивать собственную точку зрения;
- осознаете, что правда не на вашей стороне;
- чувствуете, что у вас недостаточно власти или шансов победить.

Нужно помнить, что ни один из рассмотренных стилей разрешения конфликта не может быть выделен как самый лучший. Надо научиться эффективно использовать каждый из них и сознательно делать тот или иной выбор, учитывая конкретные обстоятельства.

Литература:

1. Анцупов А., Баклановский С. Конфликтология / А.Анцупов, С.Баклановский. СПб.: Питер, 2013.
2. Курочкина И.А. Педагогическая конфликтология: учеб. пособие / И. А. Курочкина, О.Н.Шахматова. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.- пед. ун-та, 2013.229 с.
3. Куровская С. Конфликтология в социально-педагогической деятельности / С. Куровская. М: Изд-во Гревцова, 2013.

4. Базелюк В.В. Разрешение педагогических конфликтов: учеб. пособие / В. В. Базелюк. Челябинск: ЧГПУ, 2005. - 140 с.

5. Куприянов Р.В. Межличностные конфликты в диаде преподаватель - студент: монография / Р.В.Куприянов; М-во образ, и науки России, Казан, нац. исслед. ун-т. Казань: КНИТУ 2011.196 с. 69.

Съвременните методи на преподаване

Дауленбаева Шолпан Ануаровна

*Академик С.А.Жиенқұлов атындағы Байқоңыр жоғары колледжі
директорының оқу - ісі жөніндегі орынбасары, э.ғ.к*

БІЛІМ БӘСЕКЕСІНЕ ҚАБІЛЕТТІ БОЛУ - ОЛ ЗАМАН ТАЛАБЫ

Міне, уақыт шіркін зымырап, тағы бір жаңа оқу жылы бастау алып, оқу орындарына қабылданған жастар үшін үлкен өмір баспалдақтарының басталар сәті де келіп жетті. Баласын өзі қалаған, заман талабына сай мамандықтарға оқыту ата - ананың ойға алған арман-мақсаты. Қай ата - ана болсын, өз баласын оқуға өз үйінен шығарып салып, өз үйінде оқығанын қалайтыны да анық. Осы Байқоңыр өңірінің негізгі мектепті бітірген түлектері үшін Қазақстанның білім беру стандартымен білім беретін, заман талабына сай – автомобиль көлігін жөндеу шебері, автомобиль жөндеу слесарі, заңгер - кеңесші, байланыс технигі, экономист - бухгалтер, туристік агент, туризм жөніндегі нұсқаушы, құрылыс – әрлеу жұмыстарының шебері, арнайы тігінші секілді мамандар даярлайтын бірден бір оқу орны - академик С.А.Жиенқұлов атындағы Байқоңыр жоғары колледжі десек артық айтқандық емес.

Білім әлемі бәсекесінде он тоғыз жылдық тарихы бар киелі білім ордасы қазіргі таңда экономиканың орнықты дамуы үшін білім берудің және ғылымның бәсекеге қабілеттілігін арттыру, адами капиталды дамыту мақсатында қабылданған Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы аясында жұмыс жасауда.

Колледж ғимаратының техникалық жағдайы, оқушылардың білім алуы үшін санитарлық-гигиеналық талаптар қатаң сақталған. Колледждің оқу ғимаратының жалпы ауданы 3878,70 шаршы метр. Онда әр мамандыққа сәйкес, жалпы білім беретін және жалпы кәсіптік, арнайы пәндер үшін 21 оқу аудиториялары, 3 зертхана, 4 шеберхана, 2 компьютерлік класс, 1 лингафон кабинеті, ғаламтор желісіне қосылған компьютерлік, мультимедиялық аудиториялар, сапалы да терең білім алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар

электронды оқу залымен жабдықталған 18540 кітап қоры бар кітапхана, акт залы, ауданы 196 м² спортзал, алғашқы әскери дайындық кабинеті, дәрігерлік көмек көрсету кабинеті, асхана бар. Барлық кабинеттер керекті құралдармен және талапқа сай жабдықталған.

Колледжде оқытудың жаңашыл әдіс - тәсілдерін, технологияларын пайдаланып, білім алушылардың сапалы, білімді де білікті маман болуына негіз болатын жоғары, І санатты, магистр оқытушылар білім беруде. Болашақта мықты маман болуға талпынған студенттер үшін «Автокөліктерге техникалық қызмет көрсету, жөндеу және пайдалану», «Ғимараттар мен құрылыстарды салу және пайдалану», «Туризм», «Тігін өндірісі және киімдерді үлгілеу», «Құқықтану», «Есеп және аудит» «Сандық техника», «Радиотехника, электроника және телекоммуникациялар» мамандықтары оқытылып, бәсекеге қабілетті мамандарға дұрыс бағыт - бағдар көрсетіледі.

Жылдағы дәстүр бойынша биылғы оқуға қабылдау Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің 2018 жылғы 18 қазанындағы №578 бұйрығына сәйкес Техникалық және кәсіптік білімнің білім беру бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарына оқуға қабылдаудың үлгі қағидаларының талаптарына сәйкес жүргізілді.

«Академик С.А.Жиенқұлов атындағы Байқоңыр жоғары колледжі» білім беру мекемесіне биылғы 2023-2024 оқу жылына оқуға қабылдаудың талаптарына сәйкес колледжімізге мемлекеттік грант күндізгі бөліміне 153 бала қабылданды. Оның ішінде 108-і 9-сыныптан негізгі орта білім бойынша, 45-і 11-сыныптан жалпы орта білім бойынша.

Ел болашағы -білімді жастардың қолында. Бәсекеге барынша қабілетті отыз елдің қатарына енуге ұмтылған Қазақстанда жас ұрпақтың сапалы білім алуы үшін барлық жағдай жасалған. Бүгінгі бәсекеге қабілеттілікті талап еткен қоғамда жас ұрпақты сол қоғам мүддесіне сай, оның мұң –мұқтажын өтерлік, елін, жерін, халқын көзінің қарашығындай қорғайтын ұлтжанды, отаншыл азамат етіп тәрбиелеуде біздің колледжіміз де өз үлесін қосып келеді. Колледж ұстаздар қауымының негізгі мақсаты: бүгінгі ұрпақ –еліміздің болашағын–қазіргі қоғам мұратына сай жан –жақты жарасымды тұлға етіп өсіру. Өйткені, бүгінде жан-жақты білімді болу, білім бәсекесіне қабілетті болу - ол заман талабы.

Магистр Ағзамова М., профессор Көкшеева З.Т.,
Ш.Есенов ат.КТИУ, Ақтау-Қазақстан

ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ МАТЕМАТИКА НЕГІЗДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Математика бойынша оқу қызметі барысында оқыту, оқытудың жалпы дидактикалық принциптерін ескере отырып жүйелі түрде жүзеге асады. Оқыту білім беру ғана емес, танымдық процестері мен ақыл-ой қабілетін қалыптастыратын екі жақты процесс. Оқыту барысында бала білімді меңгереді, білімді меңгеру процесі барысында баланың ойы, белсенділігі дамуы қажет. Белгілі бір өзара қарым-қатынас орнауы тиіс. Дидактика – бұл ежелгі грек сөзі, яғни *didaktikos* - үйретуші, *didaskalos* – тәрбиеші, педагог деген ұғымды білдіреді.

Математика негіздері оқу қызметінде педагог оқытудың сан алуан әдіс-тәсілдерін қолданады. Яғни практикалық, көрнекілік, сөздік және ойын әдістерін таңдауда түрлі факторлар әсер етеді. Сол кезеңде шешілетін бағдарлама міндеттері балалардың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып құрастырылу қажет. Математика негіздерін қалыптастыру 4 түрлі міндеттерді анықтайды:

Заңдылықтарды анықтау, яғни бірізділік, кезектесу, өзара байланыс, тәуелділік;

Таным тәсілдерінде санауды, салыстыруды қолдану;

Өзгеруді таба білу қабілет, модельдеу қабілеті;

Шығармашылық, абстракциялай білу және ынталылық;

Өз бетінше танымдық әрекетке қойылатын талаптар:

Белгілі бір ортаны жасау;

Балалардың жас ерекшеліктеріне, жеке ерекшеліктеріне қарай, әр кезеңде әрекет түріне белгілі бір жетекшілік стилін қолдану;

Жұмыс формаларының сан алуандылығы, яғни жеке және топпен жұмыс, балабақшадағы және үйдегі жұмыс.

Бастауышта балаларды заттың көлемімен таныстыру - сенсорлық және ақыл-ой тәрбиесінің міндеттерінің бірі болып табылады. Балада көлем туралы

қарапайым түсінік қалыптасу үшін оның қоршаған өмірі туралы нақты түсінігі болу керек. Мұндай тәжірбие оның түрлі көрнекіліктермен, ойыншықтармен, заттармен қарым-қатынас барысында қалыптасады. Үлкендердің іс-әрекетін бақылап отырып, балалар өлшеу ұғымымен танысады. Үлкендердің еңбегін қайталауда „Ателье“, „Маталар дүкені“, „Азық-түлік дүкені“ сюжетті-рөлдік ойындарды ойнауда өлшем ұғымдары дамиды.

Заттың салмағы (масса) туралы түсінік қалыптастыру оқу қызметінде, күнделікті өмірде жүзеге асырылады. Дағды, икемділіктерді ойын барысында, балалармен әңгімелесу барысында, жаттығулар жүргізу барысында қалыптастырады. Ойын міндеттері: салмағы бірдей затты табу, кірпіштерді салыстыру, жұбын тап деген сияқты ойын міндеттері қойылады. Оқу қызметінде әр балаланың белсенділігін арттыру керек. Заттың салмағымен таныстыруда барлық құрамы бірдей заттар алу керек (кубиктар, кірпіштер, матрешкалар, көкөністер т.с.с.) Алдымен мұғалім бұл екі заттың түсін, өлшемін, пішінін салыстыру жүргізеді. Енді салмағы бойынша салыстыру жүргізіледі. Ауыр ма? Жеңіл ме? Келесі оқу қызметінде күрделене түседі. Ол үшін салмағы бірдей, бірақ түсі әр-түрлі немесе түсі бірдей, салмағы әр-түрлі заттар алынады. Салыстыруды міндетті түрде жалпылаумен аяқтау керек.

Адамның кеңістікте бағдарлаудың мәселесі әрі кең әрі көп қырлы. Психолог-педагогтардың зерттеулері кеңістік өте ерте басталып деп отыр, алайда ол нәрсенің сапасын айырудан гөрі анағұрлым күрделі процесс болып табылады. Кеңістікте түсініктерді және кеңістікте бағдарлауды қалыптастыруда көптеген анализаторлар қатысады (кинестетикалық, иіс сезу, сипап сезу, көріп білу, есту, иіс сезу). Алайда бірінші сынып балаларларында кинестетикалық және көру анализаторлардың атқаратын ролі ерекше.

Кеңістік бағдарлануының дамуымен бірге қабылданатын кеңістік бейнелену сипаты да жетіле түседі. Алғашқы кезде бала өзінің алдыңғы жағында, артқы жағында, оң жағында, сол жағында орналасқан объект деп оның өз денесіне тиіп тұрған немесе аса жақын тұрғандарды атайды. Бала бағдарланатын жер бас кезінде тым шектеулі болады.

Қоршаған заттардың ең бір қасиеті олардың формасы болып табылады. Зат формасы геометриялық пішіндерде жалпыланған бейнені алады. Геометриялық пішіндер эталон болып табылады, оларды қолдана отырып, адамдар заттың формасымен оның бөліктерін анықтайды.

Дидактикалық ойындардың түрлері көптеген өткен уақыттың зерттеушілері мен қазіргі ойынды классификацияламақшы болған Ф.Фребель ойындарды пайдалы және әсем «ішкі мағынасы бар» деп бөлген. Ол ойындарды «жеке балаларға», «серіктестікке» мүшеледі; ақырғысына жарыс –ойындары қатысты болды. Дидактикалық ойынды классификациялау мәселесі психологтарды және педагогтарды, әдіскерлерді қызықтырды.

Ойындарды класстарға бөлу бұрыннан жасалып келсе де, дидактикада әлі де дидактикалық ойындарға ортақ ғылыми негізделген сарыптау жоқ, оның себебін барлық зерттеушілер өздерінің жүйесін ұсынған, әр түрлі негізде жүргізілген бірнеше сараптаулар белгілі. Кейбіреулер түп негізгі ретінде дидактикалық ойынды оқыту процесінде кіргізу орын алады және белгілі бір дағдыны, қабілетті қайта жасау үшін ойын элементтерінің ролын көрсетеді (Л.И. Смагина , А.В. Трускавец), басқалары сараптаудың негізін іс-әрекеттің мотивін есептейді (Н.И.Гамбург), үшіншілері –нақты пәндерді оқудағы дидактикалық ойынның атқаратын функциялары (А.А.Баранов, Г.А. Ляпина, М.В. Стронин). Ф.И.Фрадкина ойынды үш топқа бөледі:

1. фобульді элемент кіретін –кроссвордтар, ребустар, викториналар жатады.
2. бірінші жоспаға өзін бағалау мотиві, интеллектуалды күй салуға қызығушылық жатады.
3. іс-әрекеттің мотиві іс-әрекет процесінде емес, бірінші болуда жатқан ойындар құрайды.

Л.И.Смагина мен А.В.Трусковец ойындарды; ойын –минут, ойын – эпизод, ойын –оқу қызметі дей келе, ойын кезінде құралып жатқан дағды тұрғысынан негізгі төрт топты бөлген: лексикалық, граматикалық, фанетикалық және сөздік ойындар.

А.А.Баранов, Г.А. Ляпина, М.В. Стронин және т.б. сараптаудың негізі ретінде оқыту процесінде дидактикалық ойынмен орындалатын функцияларды қабылдайды. Осылай Г.А. Ляпина оқу процесінде қолданылатын ойындарды дидактикалық және сюжеттік деп бөледі.

М.В. Стронин дидактикалық ойынды екі топқа бөледі. Бірінші бөлімді, дайындық ойындары құрайды, екіншісі –творчестволық. Шығармашылық ойындар білімділік пен сөйлеу дағдыларының дамуына көмектеседі.

Ойын–баланың бірінші әрекеті, сондықтан да оның мән–мағынасы ерекше. Қазақ халқының ұлы ойшылы Абай Құнанбаев: «Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?», - деп айтқандай, баланың өмірінде ойын ерекше орын алады. Грузин педагогы Ш.А.Амонашвили ойын арқылы балаларға өте қиын әлемдік танымды түсіндіре білді. Ойын арқылы оқытудың арқасында дидактикалық ойын пайда болды, оның маңыздылығы–бұл балалардың ойлауы мен сөйлеу белсенділігін, өздігінен әрекет ету дағдыларын дамытады.

Дидактикалық ойындар технологиясы –бұл проблемалық оқытудың нақты технологиясы. Бұл жағдайда ойынның оқу қызметі үлкен сапаға ие: онда ақпарат сырттан түспейді, ішкі дүниенің, қызметтің өз нәтижесі, сондықтан танымдық қызмет өз бетінше қозғалысты білдіреді. Осындай жолмен алынған ақпарат оқытудың соңғы тәжірибесіне жниткенше, өзінің соңынан келесі буында ілестіретін жаңасын туғызады: бұл процес шартты түрде келесі кезеңдерге жіктеледі:өз бетінше оқуға дайындау; басты міндеттерді белгілеу; объектінің имитациялық моделін таңдау; соның негізінде талаптарда шешу; тексеру, түзету; қабылданған шешімді жүзеге асыру; оның бағаларын белгілеу; алынған қорытындыны талдау және бар тәжірибе арқылы жинақтау.

Дидактикалық ойындар оқыту әдісі ретінде өзін оқыту процесін белсенділігін арттыратын, үлкен әлеуметтік мүмкіндіктерді жинақтаған. Сонымен қатар, мектеп практикасыжәне өткізілген эксперименттердің нәтижесі көрсеткендей дидактикалық ойындар оқытуда оларды дәстүрлі әдістермен ауыстырушысы ретінде емес, мол қор жинақтайтын фактор ретінде пайдаланған жағдайда ғана оң нәтижеге ие болуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Нұржігітова Г. Оқыту әдістеріндегі сабақтастық //Ұлағат.- 2005. -№1.– Б.91.
2. Абдрахманова А., Молдабек Қ., Қойшыбаева Н., Жунисбекова Ж. Особенности применения развивающих игр на уроках математики в начальной школе.- Шымкент, 1999. -Б.128.
3. Пентегова Г.А. Развитие логического мышления на уроках математики //Начальная школа. – 2000.- №11.–С.74.

Ниязмағамбетова Баян Қорғанқызы

“№2 мектеп-гимназия” КММ, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Ерімбетова Инабат Сұлтанқызы

“№2 мектеп-гимназия” КММ, 7-сынып оқушысы

Ақтөбе облысы, Шалқар қаласы (Қазақстан)

АДАМГЕРШІЛІК АДАМ БОЙЫНДАҒЫ ЕҢ ҚҰНДЫ ҚАСИЕТ: Б.СОҚПАҚБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ АДАМГЕРШІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ АБАЙ ӨЛЕҢДЕРІМЕН ҮНДЕСТІГІ

Адамгершілігі жоғары немесе төмен адам деген ұғымды атам қазақ өзіне ар санаған. Қазіргі кездегі елімізді толғандыратын мәселелердің бірі жастарды адамгершілікке, әдептілікке, адалдыққа, имандылыққа баулу. Қазақ даласында қазіргі психология ғылымы тұрғысынан, бірінші болып Абай «адам» деген ұғымға анықтама берген. Адам – ұғымы – педагогика мен психология ғылымында негізгі пәндік ұғым. Абай түсінігіндегі «адам – ақылдылық пен еңбек сүйіспеншіліктің, әділдік пен білімділіктің, махаббат пен адалдықтың, адамгершіліктің жиынтығы». Тек осы қасиеттерді бойына сіңірген кісі ғана – нағыз Адам деп ойлаймын. Орыстың ұлы педагог ғалымы К. Д. Ушинский де өзінің басты еңбегін адамға арнаған. «Адам тәрбие пәні қақында» осы тұрғыдан Абайдың ойлары, пікірлері орыс ғалымдарымен үндес келеді. Абайдың адамгершілік идеалы, мұраты, принципі – қысқаша ғана «Адам бол!» деген формула, тұжырым. Адам болу – кісіліктің кісісі, шын мәнінде азамат болу, қара бастың қамы, тіпті, бүкіл адамзаттың қамын ойлайтын, «өзін-өзі зор тұтып», «надандарды менсінбейтін», дүниеге әлем тұрғысынан қарайтын Азамат адам болу. Абай қазақ жастарын желөкпе, әр нәрсеге көрсеқызар болмай, өнерді үйренуге, табиғатты тануға, ғылыми көзқарасқа негізделген тиянақты білім алуға үндеді. Жастардың мінез-құлық, адамгершілік тәрбиесіне ерекше көңіл бөлген.

Абай қазақтың демократ ақыны, ұлы ойшыл, философы. Ол қазақ тілінің мәйегінен көптеген өлеңдер мен дастандар сондай-ақ, басқа да философиялық шығармалар жазды. Абайды Абай еткен, асыл сөзімен өлең етіп ұйытып, жүрегіне жыр болып байланған қасиеті – өмірден әділет, мейірім, сенім, адалдық іздеу барысында тапқан танымдық олжалары, санасын сарғайтып барып көзін

ашқан тұжырым тоғыстары өлең арқылы өріліп жатыр. Абай өлеңдерінің тақырыбы жан-жақты әлеуметтік аясы кең. Өлеңдері халықты өнерге, білімге, ғылымға шақырады, әрі жанға жайлы, жүрекке жылы тиетін махаббат өлеңдері болып келеді. Сондықтан Абай өлеңдері XIX ғасырдағы «қазақ қоғамының айнасы» деп те аталады.

Бердібек Соқпақбаев шығармалары балалар әдебиетіне негізделген. Өзінің басынан өткен оқиғаларды «Менің атым Қожа» шығармасы арқылы жеткізіп берді. Сол шығарманы бала біткен кино арқылы көріп, көңіліне түйді. Ол шығармадағы Қожаға мінездеме беретін болсақ, ол аңғал, ақкөңіл, елгезек, көңілшек бала. Сол мінезімен көптеген сәтсіздіктерге ұрынды. Осы шығармадан түйген ой Қожа сияқты арамза Жантасқа немесе өзінің болашағына мақсат қоймайтын досы Сұлтанға еріп босқа өткізген уақыттарын, ата-ана, дос, сыныптастары мен Майханованың назарына түсіп, сыйын кетіру бұл Абай өлеңіндегі «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін» деген оймен сабақтас келеді. Осы өлеңдердегі негізгі ойды анықтай келе, адам өміріндегі келеңсіз жағдайлар адам мінез-құлқына байланысты. Адам балалық, жастық шақта көп қателіктер жібереді. Өскенде содан сабақ алатындар көптеп кездеседі. Осы шығарманы оқу арқылы мен адамгершілік қасиеттердің адам бойына қоршаған орта, қоғамда болып жатқан жағдайлар мен бірге отбасындағы тәрбиенің әсерінен болатыны байқалады. Ондайларға жол бермеу үшін ұлы адамдардың еңбектерін оқып, ой түйу керек.

Б.Соқпақбаевтың шығармаларын оқи отырып, балалық шақтың қызығы мен шыжығын, қайғысы мен қуанышын, мұңы мен әзілге толы күндерін өз көзіммен көріп куә болғандаймыз. Мысалы, Боданның қылығына қатты қапаландырады. Осы әңгімені оқып отырып, Абайдың «Сабырсыз, арыс, еріншек» өлеңі еске түседі. «...көрсеқызар, жалмауыз,Алтыбақан ала ауыз,.....өзін-өзі күндейді, Жақынын жалған мендейді, Ол – арысдык белгісі» деген сөзі дәл осындай адамдар үшін айтылған. Осы өлеңді оқыған әрбір қазақ баласы жамандыққа бармайды деп ойлаймыз.

Абай Құнанбаевтың «Көңілім қайтты достан да, дұшпаннан да» өлеңі Б.Соқпақбаевтың «Компас» шығармасымен де ұштасады. «Компас» шығармасындағы Боданның ісі «Көңілім қайтты достан да, дұшпаннан да» өлеңіндегі сөздермен байланысы бар. Себебі, бұл өлеңде досың да, дұшпаның да ұрлайды, ендігі жұрттың сөзі – ұрлық, сөзді ұғарлық жан көрмеді, осы күнде

мейір қанатындай, мәз болып қуанарлық ештеңе жоқтығын айтады. Боданның ісі – ұрлық көрсе қызарлық.

Тағы да Абайдың «Сабырсыз, арсыз, еріншек» өлеңі Боданның ісіне арнап шығарғандай. Себебі, бұл өлеңде көрсеқызарлық туралы айтады.

Сабырсыз, арсыз, еріншек,

Көрсеқызар, жалмауыз.

Сорлы қазақ сол үшін,

Алтыбақан ала ауыз...

А.Құнанбаевтың «Сабырсыз, арсыз, еріншек» өлеңі Б.Соқпақбаевтың «Менің атым – Қожа» шығармасымен ұштасады. Себебі, Сұлтан Қожаны балық аулауға шақырады. Бұл ісі Қожаға әсер етті. Қожа сабағын кеш келген соң оқымады. Сабаққа келгенде ол ыңғайсыз жағдайға тап болды. Қожа мектеп кезінде мүмкіндіктерді жіберіп алды. Оқуға деген ынтасын сыртта болып жатқан азғыру мен қызықтыру сияқты сырт адамдардың кесірінен түсірді. Бұл жерде Абайдың «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» өлеңімен ұштасады. Себебі, Қожаның жақсы оқушы болуға мүмкіншіліктері бар еді. Осының бәрінің кесірінен Қожа мүмкіншіліктерін жіберіп алды.

Негізгі ой уақытында босқа жүрме оқу оқы. Ол сәт қайтып келмейді. Уақытыңды ысырап етпе деген. Ержеткен соң саған бұл мүмкіндіктер қайтып келмейді. Біреудің ықпалына еріп, өз басыңа жетерлік білімнен немесе мүмкіндіктен құр қалған Қожаның істеріне қарап отырып «Қап, әттеген-ай Қожаға бір мүмкіндік берсе ғой» деген ой келді. Бірақ ол кез қайтып келмейтін кез еді. Абай өлеңдерін оқып отырып, маған неше түрлі ой келді.

Марат Қабанбай: «Әрбір шығарманың тууының өмірге келуінің себептерін іздеген жағдаятта, оның авторының қилы-қилы қам-қаракеті, тағдыр-тәлейі болатыны зерттеу еңбектерінде сөз етілетіні болмаса, былайғы жерде ауызға алынбай, тіпті елеусіз қалатыны да шындық. Дұрысы – қаламгерлік игілікке мін түсірмей, тіршіліктің аумалы-төкпелі толқындарында да сыр бермей, өз еңбегінен үлгі мен сенім тапқан қаламының балы бар, жазушының мазасын алмау, азаматтық парызды өтеп отыру. Біз қадірлейтін адамгершіліктің үлкен үлгісі, міне, осы».

Сайын Мұратбеков: «...Бердібек өз көзімен көрген нәрсені ғана жазатын, қағазды бекерден-бекер шимайламайтын еді ғой. Жазады – түбін

түсіріп барып бір-ақ тоқтайды. Бұл Бердібектің шырайы, Бердібекке ғана тән нәрсе. Нақтылы жазу, ұтымды жазу Бердібектің үлгісі деп тартынбай-ақ айтуға әбден болады. Жоқтан бар етпеген қаламгер. Шындықтың алдына бас имейтін не нәрсе бар? Осындай шырай Бердібек қаламынан шыққан шығармалардың баршасына тән. Оның туындыларының електен өткен дүниедей болып мөлдіреп тұратыны сондықтан. Оның шығармаларының оқырман жүрегіне қона кететін, ұзақ жасайтын қасиет – қадірі де осында!... Бердібек туындыларындағы геройлар өмірдегі бар қалпында көрініп, шығармаға ширатылған сәтте де соншалықты киіндірілмей, жалаңаш жүрген жандар тәрізді боп көзге түсетіні де ғажап емес. Бұл жазушының кемшілігіне қарадүрсінділігіне жатпайды. Сезінуі, дүние қызықтарын түйсініп, қабылдауының қыры бұл. Осы тұрғыда, табиғи өлшеммен түзілген геройлар галереясы барынша сенімді, барынша шыншыл сымбатымен оқырман жүргенінен жол тауып, олармен қолтықтасып өмір базарында жүргендей болады».

Сөз соңында Абай Құнанбаевтың адамгершілік мәселесіндегі өлеңдері мен қара сөздері барлық адамзаттың тәрбиесінің қаймағы болатынына сенеміз. Абайды оқыған әр қазақ баласы өзінің болашағын тәрбиелі ұрпақ, саналы азамат, ұлы тұлға етіп тәрбиелейтіні қажет. Бердібек Соқпақбаевтың шығармасын оқуға шақыра отырып, балалық шағымызды бақытты өткізіп, қашанда ұрпағымыздың тәрбиесімен мақтанатын ел болайық дегіміз келеді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Абай. Книга слов. -Алма-Ата: Жазушы, 1992. – 90 с.
2. Абай. Таңдамалы шығармалары.-Алматы: Ғылым, 1968.-Т.-2.- 734 б.
3. Абаева А. Балалар әдебиетінің бәйтерегі // Қазақ тілі мен әдебиеті.- 1995. № 6.- 103-105 б.
4. Адаева Е. Талғампаз жазушы: [Б. Соқпақбаевтың «Балалық шаққа саяхат» повесі туралы] // Қазақ тілі мен әдебиеті.- 1998.- №7.-8.- 67-69 б.
5. Адаева Е. Өмір шындығы және көркем образ: [Бердібек Соқпақбаевтың шығармашылығы туралы] // Қазақ тілі мен әдебиеті.- 2001.- № 4.- 33-36 б.
6. Ақиқаттан айнымаған қалам // Жас алаш.-1994.- 2 маусым
7. Әлдибекұлы Ш. Әлі де тірі жүргендей // Ақ желкен.-2004.-№4.- 6 б.

Пулиновская Олеся Александровна.

Учитель начальных классов

КГУ "Пролетарская начальная школа"

РАЗВИТИЕ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ИГРЫ И ЗАДАЧИ

В обществе среди опытных учителей рождается множество идей и взглядов. С раннего возраста на ребенка воздействует различная информация со всех сторон. Усвоение этой информации важно для интеллектуального развития ребенка, что является основой регулирования его действий, принятия решений, определения добра и зла. Среди них осуществляется исследовательская деятельность, посвященная детскому мышлению, творческие игры, работа с детьми на основе блочных технологий Дьенеш.

В методической и научно-популярной литературе этот материал можно встретить под разными названиями, а именно: логические формы, логические кубы, логические блоки. Но в каждом из этих названий развитие логического мышления направление указано четкая работа с детьми в детских садах и школах. В новой практике используются два вида логико-дидактического материала: объемный и плавный.

Каждый из этих типов имеет свое название. Объемный логический материал представлен логическими блоками, плоский – логическими формами. Логические блоки изобрел венгерский психолог-математик Золтан Дьенеш.

Детей учат различать предметы, играя с кубиками, показывая им цвет, форму, размер и толщину предметов.

Это незаменимый инструмент для освоения основных понятий уроков и математики.

Он развивает мыслительную деятельность детей (анализ, сравнение, прогнозирование, обобщение), логическое мышление, творческие способности и познавательные способности (рецепция, память, протест, воображение) улучшается. Играя с кубиками Дьенеша, ребенок выполняет различные двигательные действия (разделение, размещение, передислокация и т.д.). Блоки Дьенеша предназначены для детей от трех лет и старшего возраста.

Проблема развития познавательных способностей дошкольников является одной из актуальных проблем педагогики.

Актуальность опыта в повседневной жизни дошкольников и на уроках подходит для изучения логического мышления и познавательных интересов.

Осуществление грамотного целостного педагогического процесса, создающего оптимальные условия для развития способностей логического мышления детей.

Дети дошкольного возраста проявляют высокую познавательную активность, задают взрослым много вопросов об окружающем мире. Изучая предметы, их особенности и свойства, дети используют разнообразную исследовательскую деятельность: умеют группировать предметы по цвету, форме и размеру, направлению использования и количеству; может образовывать целое из 4-6 частей; учится считать.

Перед педагогами стоит следующая задача: развивать у детей умственные способности, логическое мышление и умение дискутировать и доказывать свое мнение.

Логическое мышление – это не врождённый талант, его необходимо развивать. Существует много способов, позволяющих делать это с удовольствием. Перечислим лишь некоторые из них:

- **Логические задачи.** Многие задачки на логику придуманы тысячи лет назад, но актуальны до сих пор. Зачастую они сформулированы забавно, так что искать остроумные ответы на них весело и увлекательно. Множество таких задач легко найти в интернете.
- **Интеллектуальные игры.** Игра для детей – способ познания мира. Играя с ребёнком в домино, шашки, шахматы, точки, эрудит и даже просто в слова, вы не только весело проводите время, но и развиваете мышление ребёнка.
- **Головоломки.** Специализированные магазины предлагают ассортимент «игр для ума» на любой вкус и возраст – всевозможные лабиринты, пазлы, кубики Рубика и целые научно-исследовательские наборы. Во многих городах работают кружки любителей головоломок, где дети учатся их разгадывать и соревнуются в искусстве решения.
- **Развивающие сервисы.** В Сети существуют специальные платформы, на которых собраны различные задачи на развитие логики у детей. Процесс их решения напоминает игру с разными уровнями сложности.
- **Компьютерные игры.** Вопреки распространённому убеждению, далеко не все они пустая трата времени. В интернете найдётся огромное количество игр на развитие логики – от простейших «Тетриса» и «Лайнс» до «Майнкрафта» с его неисчислимыми возможностями.
- Мышление младшего школьника переживает переломный этап. Ещё недавно оно основывалось только на собственном опыте и ощущениях от окружающего мира. Но осваивая азы школьной программы, ребёнок учится не просто читать и писать, а соотносить символы со значениями и оперировать абстрактными единицами. Чтобы помочь ему освоиться в мире букв и чисел, важно уделить внимание развитию логического мышления уже с 1 класса.
- Прежде всего важно научить ребёнка наблюдательности: какими свойствами обладают те или иные предметы? Что в них общего? В чём различия? В процессе размышления над этим он получит представление о закономерностях, научится анализировать, сравнивать и обобщать.

• Из классических настольных игр подойдёт домино. Эта игра учит быстро считать и принимать решения, предугадывая последствия. А также позволяет наглядно увидеть принцип логической цепочки.

Развивать логическое мышление это значит учиться:

- сравнивать наблюдаемые предметы, находить в них общие свойства и различия;
- выделять существенные свойства предметов и абстрагировать их от второстепенных, несущественных;
- находить в предмете составные части в целях познания каждой составной части и соединять эти части в одно целое, познавая при этом предмет как единое целое;
- делать правильные выводы из наблюдений или фактов, проверять эти выводы; обобщать факты;
- убедительно доказывать истинность своих суждений и опровергать ложные умозаключения;
- излагались мысли определенно, последовательно, непротиворечиво и обоснованно.

Учащиеся должны овладеть элементами логических действий, поэтому одной из важнейших задач является развитие самостоятельной логики мышления и, в конечном итоге, самостоятельное приобретение знаний.

Целенаправленная работа по развитию логического мышления младших школьников должна носить системный характер. Результативность процесса зависит от способа организации специальной развивающей работы.

Основная работа для развития логического мышления основана на работе с задачами. Ведь в любой задаче заложены большие возможности для развития логического мышления.

Наибольший эффект при этом может быть достигнут в результате применения разных форм работы над задачами:

1. Работа над решенной задачей. Многие ученики только после повторного анализа осознают план решения задачи;
2. Решение задач разными способами. Нахождение другого способа решения сыграет большую роль в будущем при решении подобных задач;
3. Представление ситуации, описанной в задаче (нарисовать «картинку»). Нужно обратить внимание учащихся на детали, которых нужно обязательно представить, а которые можно опустить. Моделирование ситуации с помощью чертежа, рисунка.

Нестандартные задачи требуют повышенного внимания к анализу условия и построения цепочки взаимосвязанных логических рассуждений. Использование таких задач расширяет кругозор младших школьников, способствует развитию логики и даже способно привить интерес ребенка к изучению «классической» математики и других школьных предметов из разряда точных наук.

За родителите и учителите право выбирать пути развития логического мышления ребенка, которое является основой для дальнейшего изучения понятий и для осознания закономерностей в различных интерпретациях, т.е. является основой для преемственности между начальной и средней школой.

ПСИХОЛОГИЯ И СОЦИОЛОГИЯ

Обща психология

Назханова Лаззат Кузекевна

*Орыс тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі,
педагог-зерттеуші*

ОҚУШЫЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ

Бүгінгі таңда алдымызда тұрған міндет – мектеп оқушыларына қазірден бастап-ақ өз болашағын құруға, өзін-өзі дамытып, өзгертіп, қалыптастыратын адамға айналуға мүмкіндік жасау.

Педагогика тарихында оқу мен тәрбиені тығыз байланысты қарастыруды көздейтін үрдіс қалыптасқан. Көптеген ғалымдар оқыту белгілі бір мазмұнды меңгертуді көздейді, сол арқылы жеке тұлғаны қалыптастырады деп атап көрсетеді. Баланың дүниетанымын, өнегелілік ұстанымдарын қалыптастыру әлем туралы, әлеуметтік нормалар туралы білім жүйесін меңгеруді, осы білімді қолдана білуге үйретіп, біртұтас көзқарас қалыптастыруды көздейді. Оқу мен тәрбие арасындағы байланыс бір жақты емес. Белгілі бір жағдайларда білім адамның тәрбиелілігіне қалай әсер ететін болса, сол сияқты тәрбиелілік деңгейі де баланың тиімді оқуына, оқуының сапасына ықпал етеді. Оқу оқушының ынтасына негізделе отырып, өз кезегінде ол ынтаны дамытып, тереңдетеді. И. Лернер атап көрсеткендей, оқу мен тәрбие оқушылардың білім мен білікті, шығармашылық пен эмоциялық тәрбиені игеруді көздейтін біртұтас үдеріс болып табылады.

Гуманистік педагогиканың басты ұғымдары «адамның маңызға ие болуы», «тұлғалық өсуі», «дамытушы көмек» болып табылады. Әрбір адам біртұтас, қайталанбайтын тұлға болып табылады. Жеке тұлғаның мінез-құлқы бихевиоризм қағидаларында айтылғандай, сыртқы ортадан келіп түсетін қосымша әрекеттермен анықталмайды, адамның маңызға ие болуына – өзінің табиғи қабілеттерін дамытуға, өзінің өмірлік жолы мен мәнін іздеуге деген табиғи ұмтылысымен анықталады. Жеке тұлға оң іс-әрекетке және

ынтымақтастыққа бағытталуымен және ұмтылысымен ерекшеленетін күрделі дербес жүйе ретінде қарастырылады.

Роджерстің пікірінше, педагог адамның проблемаларын шешуде оның өз күштерін іске қосу қажет. Оған дайын шешімді таңбау керек, тұлғалық өсу мен өзгерістерді іске асыру үшін оның өзінің шексіз мүмкіндіктеріне түрткі салу керек. *Оқу мен тәрбиенің мақсаты* білімнің, фактілердің, теориялардың және т.б. жиынтығын меңгеру емес, өз бетінше оқу нәтижесінде оқушының жеке тұлғасының өзгеруі болуы тиіс. Мектеп пен тәрбиенің міндеті – жеке тұлғаның дамуына, өзін-өзі дамытуға мүмкіндік беру, дербестігіне қол жеткізуге, адамның маңызға ие болуына ықпал ету. Жай ғана фактілерді жинақтау емес, оқушының, оның мінез-құлқының, оның Ментұжырымдамасының өзгеруіне мүмкіндік беретін, оқушының қызығушылығын тудыратын оқуды К. Роджерс *«адам үшін маңызды оқу»* деп атаған және ол тек осындай болуы тиіс деп есептеген.

Педагог маңызды оқуды меңгеруге көмекші және ынталандырушысы рөлін атқарады, оқушының психологиялық жайлы ахуалы мен еркіндігін қамтамасыз етеді, яғни оқытуда басты назар оқу пәніне емес, оқушыға аударылуы тиіс. Тәрбиелеуші гуманистік педагогика шеңберінде оқушыларға талдауға арналған материал ұсынып, адамгершілік тұрғыдан таңдау жасай алуына түрткі болуы қажет. Тәрбие әдістері пікірсайыс, рөлдік ойындар, жағдайды талқылау, дау-дамайды талдау және шешу болып табылады. Атааналар мен педагогтер үшін гуманистік мектептің ғалымдары баламен қарым-қатынаста мынадай тәсілдерді ұсынады: Мен-пікірін айту, белсенді тыңдау, балаға деген шүбәсіз махаббат, оқушыға оң көзқарас, көз арқылы байланыс, физикалық байланыс.

Соңғы жылдары психологиялық-педагогикалық қолдаудың теориясы мен практикасының жіті дамуы білім беру мақсаты туралы ұсынымды кеңейтуге байланысты болды. Бұл мақсатқа тәрбиелеу, дамыту мақсаттары, бала денсаулығын физикалық, психологиялық, психикалық, рухани және әлеуметтік қамтамасыз ету енеді.

Қолдаудың негізі келесі ұстанымдардан болады:

1. Ізгілендіру - бала мүмкіндігіне сенуге болжанған.
2. Жүйелі тәсіл – біртұтас жүйе ретінде адам түсінігіне негізделген.
3. Кешенді тәсіл- бала дамуын қолдауға бағытталған.

4. Баланың жеке мүмкіндігіне, оның даму қарқынына сәйкес қолдаудың мазмұнын, формаларын және тәсілдерін болжайтын баланың жеке және жас ерекшеліктерінің есебі.

5. Білім беру үдерісінде баланы қолдаудың үздіксіздігі.

Психологиялық-педагогикалық қолдау – бұл мектепалды даярлық үдерісінде әрбір баланың табысты оқуы мен дамуы үшін әлеуметті-психологиялық және педагогикалық жағдайлар құратын толық, жүйелі ұйымдастырылған қызмет.

Психологиялық-педагогикалық қолдау объектісі болып білім беру үдерісі (оқу-тәрбие үдерісі) табылады.

Қызмет пәні – бала қатынасының жүйесі ретінде бала дамуының жағдайы: әлеммен; айналасындағылармен (ересектер, құрбылар); өзімен өзі.

Психологиялық-педагогикалық қолдауды бірнеше аспектілермен қарастыруға болады:

балаға жеке білім беруде көмек пен қолдау көрсетуге қабілетті педагог-психологтың кәсіптік қызметі сияқты;

білім беру міндеттерін шешу кезінде балаға рухани дербес таңдау жасауға көмектесетін мақсатқа бағытталған педагогикалық әрекеттер кешенін құрайтын үдеріс сияқты;

жетекші мен жетеленушінің өзара іс-әрекеті сияқты;

оқушылардың оқу жетістіктерін қамтамасыз етуде педагог, психолог, және т.б. мамандар әрекетінің дәйекті кезеңдерінің қатарын құрайтын технология сияқты;

мақсатты, мазмұнды, үдерісті және нәтижелі элементтердің өзара қарым-қатынасын мінездейтін жүйе сияқты.

Қазіргі таңда Қазақстан мектептеріндегі ең бір өзекті мәселелерінің бірі-оқушылардың білім алуға деген құштарлығының төмендігі немесе оқуға деген мотивацияның жоқтығы. Оқушылардың оқуға деген мотивациясының жоқтығы көптеген себептермен түсіндіріледі. Соның ішінде: білім алуға деген жалқаулық, іш пыстырарлық мектептегі өмір, әлеуметтік –тұрмыстық жағдайы, ата-аналарымен және сыныптастар арасындағы түсінбеушілік т.б. Кейбір оқушылар

мектепте білім алуды өздері үшін емес ата-анасының нұсқауымен немесе өмірінің міндетті бір бөлігі ретінде қарайды .

Ата-аналар балаларының оқуға деген ынтасының жоқтығына қиналу үстінде, әр ұстаздың басына «оқушыларды білім алуға деген қызығушылығын қалай арттыруға, ынталандыруға болады?» - деген сұрақ туады. Бұл мәселенің шешімін оңай табады деп айтуға келмес. Оқушылардың оқуға деген ынтасын, қызығушылығын арттыру үшін бала психологиясын, баланың қоршаған ортасын жақсы білу керек деп ойлаймын.

Сонымен бізді мазалап отырған сұрақтардың бірі оқушылардың оқуға деген мотивациясының артуына не істеуге болады? Қарапайым мұғалім білім беру саласындағы көтеріліп жатқан осы өзекті мәселені өзгерту үшін не істей алады?

Мотивация мәселесі отандық және де шетел психологиясында ең негізгі мәселелердің бірі болып табылады. Х. Хеккаузеннің «психологиялық зерттеу аймағында осы мотивация мәселесі сияқты кең әрі жан-жақты мәселе табылмас» деген. Бұл мәселені зерттеп, сырын ашуға адамзат баласының көптеген ғалымдарын толғандырған. Оның бірі америкалық психолог Бенджамин Блум. Осы жерде Блум таксономиясының білім игеруге бағытталған 6 қадамын (білу, түсіну, қолдану, жинақтау, талдау, бағалау) атап өтсек болады.

Таксономия (грек тілінен аударғанда орналасу, құрылыс, тәртіп және заң) деген мағына береді. Таксономия – олардың белгілі бір құрылымдағы бірізділігін құрастыру мақсатында берілген нысандарды нақты бір өлшемдер мен қағидалар бойынша жіктеу.

Алдымен оқушыны оқуға талпындыру үшін білім алуына қолайлы жағдай жасау. Оқушылардың оқуға деген мотивациясының жоғарлауына сыныптағы көңіл күйдің жақсы болуы көп әсер ететіні айтпасада түсінікті. Біз әр балаға сабақ беру барысында жеке тұлға ретінде қарап оның ойын, пікірін ескеріп сабақ өткізсек оқушы да өзінің білім алуға деген көзқарасын өзгертері сөзсіз.

Мұғалім өзінің инновациялық іс-әрекетін қалыптастырып, оны меңгеріп, сол жаңа педагогикалық технологияларды меңгерген, өз практикасында қолданған әрбір мұғалім өз сабағын нәтижелі даму жағынан көре алады.

Мұғалім алғаш жаңа педагогикалық технологияларды оқып үйренеді, меңгереді, тәжірибеде қолданады, оны дамытып нәтижесін тексереді. Сабақта қолданған әр жаңа инновациялық әдіс-тәсіл сабақ беру барысына тың жаңалық әкеліп оқушылар бойына қызығушылық пен құлшыныстың әкелетіні рас. Оқушыны білім алуда өз алдына мақсат қойып сол мақсатқа жету үшін не істеу керек екенін, қандай жолдары бар екенін түсіндіру керек. Оқушыларға дайын күйдегі білімді бермей керісінше, олар оқу барысында бақылаулар, қарапайым зерттеулер арқылы нәтижеге келулері керек. Өтіліп жатқан тақырыптағы заңдылықтарды, байланыстарды сезінуге, қорытындылауға үйрету. Мұғалім осы күрделі жұмысқа басшылық жасап қана отырады.

Сонымен қатар, педагогтерге оқушының психологиялық жас ерекшелігін терең біліп, оқыту мен тәрбие үдерісін жүзеге асыруда басшылыққа алуы маңызды. Жеке-тұлғалық қасиеттеріне оқушының темперамент типі, қабілеті, мінез-құлқы және өзіндік санасы жатады. Темперамент типтері мен мінез-құлық ерекшеліктері, экстроверт пен интроверт оқушылардың өз-өздерін реттеуде, өз-өздерін бағалауда, оқуға ішкі және сыртқы мотивацияны оятуда ерекшеліктеріне қарай педагог қарым-қатынас стилін айқындап, қолдау, бағыт-бағдар беру мөлшерін қажеттіліктерін ескере отырып жүзеге асыру шарт. Оқушы қабілетін, оның арнайы және жалпы көріну кеңдігіне қарай оқыту-тәрбие үдерісінде дамыту үшін кеңейтілген тапсырмалар, сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамыту, Блум таксономиясына негізделген деңгейлік тапсырмалар мен деңгейлік сұрақтар және т.б. енгізу арқылы дамытуға болады. Бүгінде педагогтерге оқушының психологиялық жас ерекшелігін терең біліп, оқыту мен тәрбие үдерісін жүзеге асыруда басшылыққа алуы маңызды. Жеке-тұлғалық қасиеттеріне оқушының темперамент типі, қабілеті, мінез-құлқы және өзіндік санасы жатады. Темперамент типтері мен мінез-құлық ерекшеліктері, экстроверт пен интроверт оқушылардың өз-өздерін реттеуде, өз-өздерін бағалауда, оқуға ішкі және сыртқы мотивацияны оятуда ерекшеліктеріне қарай педагог қарым-қатынас стилін айқындап, қолдау, бағыт-бағдар беру мөлшерін қажеттіліктерін ескере отырып жүзеге асыру шарт. Оқушы қабілетін, оның арнайы және жалпы көріну кеңдігіне қарай оқыту-тәрбие үдерісінде дамыту үшін кеңейтілген тапсырмалар, сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамыту, Блум таксономиясына негізделген деңгейлік тапсырмалар мен деңгейлік сұрақтар және т.б. енгізу арқылы дамытуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Мұғалімге арналған нұсқаулық», «НЗМ» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016ж.
2. Г.К. Абдулина Отан сүйгіштікті тәрбиелеу – біздің қоғамымыздың табысының негізі / Г.К. Абдулина //Мектеп оқушысын тәрбиелеу - Оқушы тәрбиесі.- 2014.- №3.- 1618б.
3. А.М. Сидоркин мұғалімдерді дайындауда қоғамдық-педагогикалық практика //Психологиялық ғылым және білім. – 2014. - №3. – 74-78б.
4. Rogers, Carl R. Freedom to Learn for the 80s [Свобода учиться для 80-х]. Columbus, Ohio: Charles E. Merrill Publishing Company, 1983.

СЪВРЕМЕННИТЕ ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

Софтуер

Батырбеков Мейрбек Жандарбекович

Түркістан облысы, Шардара ауданы, Сүткент ауылы,

Т. Тәжібаев атындағы жалпы білім беретін мектеп,

Информатика мұғалімі, Қазақстан

ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Қазіргі кезеңде дербес компьютердің ғылымда, техникада, экономикада тіпті өндірістің кез келген саласында кеңінен қолданыла бастауымен оның маңызы туралы айтып, ешкімді таң қалдыра алмайсың. Елімізде қазіргі әлеуметтік-экономикалық даму жағдайы да компьютерлік технологияны жаппай пайдаланумен сипатталады.

Информатиканы оқытудың **негізгі мақсаты** — оқушылардың шығармашылық, зерттеушілік қасиетін қалыптастырып, оларды белсенді, әрі толыққанды өмірге және ақпараттық қоғам ортасындағы жұмысқа дайындау болып табылады.

Информатика пәнін оқытуда мұғалім балалардың ой – өрісі мен танымдық қабілеттерін дамыту, өз ойын жеткізе білу дағдыларын қалыптастыру мақсатында жаңа технологияларды кеңінен қолданған дұрыс.

Еліміздің - жас ұрпаққа заман талабына сай білім беру әр ұстаздан шығармашылықпен жұмыс істеуді, үлкен ізденісті талап етеді. Оқушының жеке тұлғасын, оның рухани әлемін, қабілеті мен ынтасын дамыту бүгінгі таңдағы негізгі мәселенің бірі. Оның себебі оқушы өз бетімен ізденіп жұмыс істеуге, өз бетінше алған білімдерін тәжірибеде, өмірде пайдалануды үйренбеген. Сол үшін де оқушының өзіне сенімін арттыру, шығармашылығын дамыту мақсатында мұғалімнің әр сабағы әр түрлі, жан-жақты болуы керек.

Сабақ мазмұнының теориялық-практикалық құндылықтары жоғары болған сайын оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу өте тиімді жүргізіледі. Мұғалімнің әр сабағы оқушының сезіміне, ынтасына әсер етуі керек. Ол үшін сабақ құрылымы көп түрлі оқыту әдістерімен, мұғалімнің дайындығы, ізденісі жоғары деңгейде болуы керек. Оқушыларға білім негізін меңгертудің әдіс- тәсілдері сан- алуан. Оны таңдап алу мұғалімнің шеберлігіне байланысты.

Оқушының пәнге деген қызығушылығын арттыру-мұғалімнің өз еңбегін ұтымды ұйымдастыра отырып, жаңа сабақ үлгілерімен оқушыларды зерттеушілікке баулу, оқушыларға сұрақ қою, эксперименттік тапсырмаларды шешу, танымдық ойындар ұйымдастыру арқылы іске асады.

Осыған байланысты іс-тәжірибемде мынадай қағидаларға сүйенемін:

- оқушыларға сапалы білім бере отырып, өз бетінше жұмыс істеуге үйрету;
- оқушылармен жекелей, жұптық, топтық жұмыстар жүргізу;
- оқушының компьютерлік сауаттылығын жетілдіру;
- оқушылардың шығармашылық ой-өрісін дамыту.

Жалпы сабақта оқушылардың шығармашылық блсенділігін арттыратын ойын элементтерін пайдалану өте тиімді. Интеллектуалды ойын элементтерін информатика пәнінде қолдану арқылы қазіргі заман талабына сай ақпараттық мәдениеттілік пен компьютерлік сауаттылықты жылдам дамыта отырып педагогикалық-психологиялық әдістемелік бастапқы дайындықты қалыптастырмайынша оқушылар өз білім деңгейін көтере алмайды. Әлемдік жаһандану мен ақпаратандыру дәуірінде оқушының жеке тұлғасын қалыптастырып, ақпараттық қоғамда өмір сүруіне, сонымен қатар оның ақпарат ағымында дұрыс бағдар жасап, тиімді шешім қабылдауына қажет жаңа ақпараттық технологияларды таңдап алу және оны қолдану .

«Сабақ – мұғалімнің педагогикалық мәдениетінің айнасы», - деп көрегендікпен әйгілі ағартушы А. Сухомлинский тұжырымдаған болатын. Сондықтан сабақ беру дегеніміз –әр түрлі педагогикалық тәсілдер жиыны, тұрақты шығармашылық ізденіс деп ойлаймын. Әрбір мұғалім өз жұмыс тәсілі

мен формасын, өз педагогикалық технологиясын таңдай отырып, балалардың білімін жетілдіру бағытында жұмыс істеуі керек. Оқытудың жаңа технологияларының барлығы оқушылардың өз бетінше білім алу дағдыларын қалыптастыруға бағытталған, ондағы қолданылатын әдіс-тәсілдер мен құралдардың жиынтығы. Сонымен қатар, оқытушының оқыту барысында қажетті ақпараттық, техникалық құралдарды пайдаланып, оқушының терең білім алуына жағдай жасайды. Теориялық білімді тексеру үшін сұрақ-жауап, жазбаша бақылау, тестілеу арқылы, ал практикалық білім-білік дағдыларын жаттығулар мен практикалық тапсырмалар арқылы анықтауға болады. Информатика пәнін оқыту барысында оқушылардың білімін бақылау үшін осы дәстүрлі әдіс-тәсілдермен қатар бақылаудың дәстүрден тыс түрлері жобалар мен әртүрлі таным көкжиегін кеңейтетін ойын технологияларын қолдануға болады.

Пән бойынша материалды түсінгенін тексеру, бекіту кезеңінде, сонымен қатар жаңа ұғымдарды үйрету барысында пайдалануға тиімді ойындардан мысал келтірсек:

«**Білім биржасы**» іскерлік ойыны негізінде деңгейлеп оқыту технологиясы жатыр. Ойын барысы төмендегідей: Activstudio немесе Power Point бағдарламасында «5», «4», «3» сандары жазылған батырма жазылады да, оқушылар өз білім деңгейі мен мүмкіншіліктерін ескере отырып, сәйкес бағасы жазылған сұрақтарға жауап береді. Жауаптар «акциялармен» бағаланады. Жауаптың толық әрі анықтығына қарай «оқушы-акционер» түрлі-түсті акция қағаздарын алады. Мысалы, толық емес жауап –сары, ал дұрыс, бірақ толық емес жауап –қызыл акциямен, дұрыс әрі нақты жауап –жасыл акциялармен белгіленеді. Акциялар өз құны бойынша бағаланып отырады.

Әрбір мұғалім өз жұмыс тәсілдері мен формасын, өз педагогикалық технологиясын таңдай отырып, балалардың білімін жетілдіру бағытында еңбек етуі керек. Информатика пәнін оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолданудың маңызы өте зор. Сондықтан, ізденген ұстаздан ғана шығармашыл, дарынды шәкірттің шығары анық.

Пайдаланылған әдебиеттер

Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. Алматы: ЖШС «Дайыр Баспа», 2010 ж.

CONTENTS

БИОЛОГИЧНИ НАУКИ

Микробиология

Қуандықова Г.Т, Құлынбай А.Б., Кенесова Ә. ЦИСТАНХЕ ӨСІМДІГІНІҢ ЖЕР ҮСТІ ЖӘНЕ ЖЕР АСТЫ БӨЛІКТЕРІНІҢ МАКРО- ЖӘНЕ МИКРОЭЛЕМЕНТТІК ҚҰРАМЫН ЗЕРТТЕУ	3
Қуандықова Г.Т, Кеңесова Ә.Н., Манапбай М.К. ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ ЗАЙСАН АУДАНЫНДА ҚЫРҒАУЫЛ ПОПУЛЯЦИЯСЫНЫҢ ДИНАМИКАСЫН ЗЕРТТЕУ	8
Қуандықова Г.Т, Манапбай М.К., Кенесова Ә. CANNABIS L. ТУЫСЫНА ЖАТАТЫН ҚАРАСОРАНЫҢ ТҮРЛІ ДАМУ САТЫСЫНДАҒЫ КАННАБИНОИДТАРДЫҢ ЖИНАЛУ МӨЛШЕРІН ЗЕРТТЕУ	14

ИКОНОМИКИ

Икономиката на предприятието

Тураров Д.Р., Салимбаев Н.Н. ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ФИНАНСОВОГО ПРОГНОЗИРОВАНИЯ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА КАЗАХСТАНА	20
---	----

Регионална икономика

Мусрепов С.Б. АНАЛИЗ ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ ЧИСЛЕННОСТИ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	32
---	----

Маркетинг и управление

Киясов Е.А. ОБЗОР НОРМАТИВНОЙ БАЗЫ, РЕГЛАМЕНТИРУЮЩЕЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЛАБОРАТОРНОЙ СЛУЖБЫ В СИСТЕМЕ САНИТАРНО-ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКОГО НАДЗОРА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН (КОДЕКС РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН «О ЗДОРОВЬЕ НАРОДА И СИСТЕМЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ» И ЗАКОН В СФЕРЕ САНИТАРНО-ЭПИД.....	50
---	----

Счетоводство и аудит

Жаздыкбаева Д.П. МОДЕЛИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН.	56
Хасенова К.Е., Базылханова А. ЖЕКЕ КӘСІПКЕРЛІКПЕН АЙНАЛЫСАТЫН ТҰЛҒАЛАРДЫҢ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕБІ	61

Икономика на индустрията

Кадыркул Н.И. СТРАТЕГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЗАКУПОК ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ В КАЗАХСТАНЕ	64
---	----

ФИЗИЧЕСКАТА КУЛТУРА И СПОРТА

Физическа култура и спорт: проблеми, изследвания, оферти

Ершатов К.Б.,Абилхаиров О.Е.,Расулов С.М. СПОРТ В ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ

..... 72

ПЕДАГОГИЧЕСКИ НАУКИ

Тайтелиев С. Х. ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ РУССКОГО

ЯЗЫКА.....75

МЕДИЦИНА

Здравна организация

Жагипарова Ж.А., Ерболатова М.Б. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И
ОСОБЕННОСТИ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ЧАСТНЫХ

МЕДИЦИНСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ78

Клинична медицина

Бухмін О.В., Демченко С.М., Кривошей Г.В., Россіхін В.В. ЗАСТОСУВАННЯ
РІЗНИХ ДОЗУВАНЬ МІНЕРАЛЬНОЇ ВОДИ «БЕРЕЗІВСЬКА» У КОМПЛЕКСНОМУ
ЛІКУВАННІ НА КУРОРТІ «БЕРЕЗІВСЬКІ МІНЕРАЛЬНІ ВОДИ» ХВОРИХ НА

УРОЛІТІАЗ З ЗБЕРЕЖЕНОЮ ФУНКЦІЄЮ НИРОК83

МУЗИКА И ЖИВОТ

Музика: учене и преподаване

Үмбетова Г.Г., Құлекенова С.Ж. БАЛАЛАРҒА ҚОСЫМША МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ

БЕРУДЕГІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІККЕ БАҒЫТТАЛҒАН БІЛІМ БЕРУ87

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Проблеми на обучението на специалисти

Ашимханова Ф.М. АРНАЙЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕЖИМДЕГІ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН
БОСТАНДЫҚТАРЫН ШЕКТЕУ: ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ТӘСІЛДЕР91

Жумашева А.Ш., Аукенова А.Е. ОСОБЕННОСТИ АНГЛОЯЗЫЧНОГО ДИСКУРСА
СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ И ЕГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА МАССОВОГО АДРЕСАТА(НА
БАЗЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФЛЮЕНСЕРОВ)96

Айткулова Э. А. РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ЧЕРЕЗ
ВОСПИТАНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ 105

Дүйсекова М. ЕРЕСЕК ЖАСТАҒЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУЫН
ДИАГНОСТИКАЛАУ ЖӘНЕ КОРРЕКЦИЯЛАУ 109

Ермекбаева Ж.О. БУДУЩЕЕ И НАСТОЯЩЕЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ В СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ 112

Методически основи на учебния процес

Бельгибаева Г.К., Манашева Н.А., Ахметова Р. М., Биртаева Г. С.
АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАДАҚТАУ МЕН ЖАЗАЛАУДЫҢ РӨЛІ..... 116

Кумпеева Н. В. ВЕБ-КВЕСТЫ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ
КОМПЕТЕНЦИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ 122

Акбалин Р.Н. ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ПОДГОТОВКИ СЕРЖАНТОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ГВАРДИИ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН 127

Боброва Н. Ю. РАБОТА С ОДАРЕННЫМИ ДЕТЬМИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ . 132

Жаксылыкова Н.Е., Кенбаева Г.К., Аманбаева Э.А. СТИЛЬ
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПЕДАГОГА В КОНФЛИКТЕ С ОБУЧАЮЩИМИСЯ 135

Съвременните методи на преподаване

Дауленбаева Ш.А. БІЛІМ БӘСЕКЕСІНЕ ҚАБІЛЕТТІ БОЛУ - ЗАМАН ТАЛАБЫ 139

Ағзамова М., Көкшеева З.Т., ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ
МАТЕМАТИКА НЕГІЗДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ 141

Ниязмағамбетова Б.Қ., Ерімбетова И.С. АДАМГЕРШІЛІК АДАМ БОЙЫНДАҒЫ
ЕҢ ҚҰНДЫ ҚАСИЕТ: Б.СОҚПАҚБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ АДАМГЕРШІЛІК
МӘСЕЛЕЛЕРІНІҢ АБАЙ ӨЛЕҢДЕРІМЕН ҮНДЕСТІГІ 145

Пулиновская О. А. РАЗВИТИЕ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У МЛАДШИХ
ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ИГРЫ И ЗАДАЧИ 149

ПСИХОЛОГИЯ И СОЦИОЛОГИЯ

Обща психология

Назханова Л.К. ОҚУШЫЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ
..... 153

СЪВРЕМЕННИТЕ ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

Софтуер

Батырбеков М.Ж. ИНФОРМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ОЙЫН

ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ 159

CONTENTS.....163

304255

304256

304257

304221

304059

304299

303763

304242

304226

304241

304217

304094

304306

304244

301467

304165

304216

304297

304305

304211

304213

304214

304215

304268

303685

304159

304245

304247

304224

304249